Dünya Edebiyatından Seçmeler

HİKÂYELER

I

Voltaire

M.E. B.

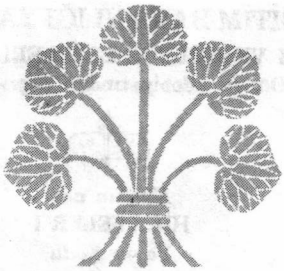

DÜNYA EDEBİYATINDAN SEÇMELER

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI : 2042
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 353
Dünya Edebiyatından Seçmeler : 54

Kitabın adı
HİKÂYELER I
Yayın Kodu
91.34.Y.0002.883
ISBN 975.11.0220.0 (Tk.No.)
ISBN 975.11.0221.9 (1. Cilt)
Baskı yılı
1991
Baskı adedi
5.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
11.8.1988 tarih ve 6669 sayılı yazıları ile
üçüncü defa 20.000 adet basılması uygun görülmüş,
birinci parti olarak 5.000 adet basılmıştır.

Dünya Edebiyatından Seçmeler

HİKÂYELER
I

Voltaire

Çeviren
FEHMİ BALDAŞ

İstanbul - 1991

HİKÂYELER
I

HÂFIZANIN HİKÂYESİ

Düşünen insan, yani insanların en çok yüzbinde biri, uzun zaman, ancak hislerimizle düşündüğümüzü, hâfızanın da iki düşünceyi, iki kelimeyi bir araya getirmek için biricik araç olduğunu sanmış ya da hiç olmazsa öyle olduğunu sık ısk tekrarlamıştır.

Bunun içindir ki tabiatı temsil eden İuppiter, Hâfıza tanrıçası Mnesmosyne(1)'ye, görür görmez âşık oldu; bu evlenmeden de bütün sanatların yaratıcısı olan dokuz ilham perisi doğdu.

Bilgilerimizin tümünün dayandığı bu inanç, bütün dünya tarafından kabul edildi; hattâ Nonsobre(2) bile, bir gerçek olmasına rağmen, doğar doğmaz bu inancı kabullendi.

Bir süre sonra yarı matematikçi, yarı hayal düşkünü bir ukala çıkageldi(3): beş duyu ile hâfızaya karşı deliller ortaya attı: insanoğlunun sayısı az olan düşünenlerine: "şimdiye kadar yanıldınız, dedi; çünkü, duygu denen şey lüzumsuzdur; çünkü düşünceler sizde, duygularınızın hiçbiri çalışmadan zaten kendiliklerinden vardı; çünkü dünyaya geldiğiniz zaman gereken mefhumların tümü kafanızdaydı. Hiçbir şey duymadan her şeyi biliyordunuz. Sizinle beraber doğan bütün düşünceleriniz, hâfızanın yardımı olmadan da ruh denen zekânızda vardı. Şu hâfıza denen şey hiçbir işe yaramaz."

Nonsobre, bu önermeyi gülünç olduğu için değil, yeni olduğu için reddetti; bununla beraber sonradan bir İngiliz,(4) düşüncelerin kendi kendilerine varol-

madıklarını, beş duygu kadar hiçbir şeyin lüzumlu olmadığını, hâfızanın, beş duygu tarafından alınan şeyleri muhafaza etmek için çok işe yaradığını uzun uzadıya isabet etmeye kalkışınca, Nonsobre, kendi öz duygularını, bir İngiliz duyguları halini aldığı için, reddetti. Bunun sonucu olarak insanoğluna, kendiliklerinden varolan düşüncelere inanmayı artık beş duygu ile hâfızaya inanmamayı, emretti. İnsanoğlu Nonsobre'a itaat edecek yerde onunla alay etti; o da öyle bir kızış kızdı ki bir filozofu yakmak istedi.(5) Çünkü bu filozof, görmeden veya yemeden peynir hakkında tam bir fikir edinmenin imkânsız olduğunu söylemiş, hattâ hain herif, erkeklerle kadınların, iğneleri ve bu iğnelere iplik geçirmek için parmakları olmasaydı hiçbir zaman halıcılık edemiyeceklerini ileri sürmek cesaretini göstermişti.

Liolisteois'(6)lar hayatlarında ilk defa olmak üzere Nonsobre'la birleştiler; Liolisteois'ların en büyük düşmanı olan Séjaniste'(7)ler de bir an onlarla birlik oldular. Büyük filozof olan eski Dicastérique(8)leri yardımlarına çağırdılar; ölmeden önce de hep beraber hâfıza ile beş duyguyu ve bu altı şey hakkında güzel sözler söylemiş olan yazarı(9) hudut dışı ettiler.

Bu baylar yargıda bulunurlarken, yanlarında, aynı neviden olmadığı, aralarında boy, ses, kıl ve kulak bakımından birçok farklar olduğu halde bir de at vardı; duyguları olduğu gibi aklı da olan bu at günün birinde ahırda Pégase'a(10) bu olaydan söz açtı;

Pégase de hikâyeyi o her zamanki canlı ifadesiyle ilham perilerine anlattı.

Bu olaya sahne olan ve uzun zamanlar vahşet içinde kıvranan bu ülkeyi ilham perileri yüzyıldan beri fazlasiyle kayırıyorlardı; bunu duyunca son derece üzüldüler; dokuz kız, bütün bilgilerini borçlu oldukları anaları hâfızayı, ya da Mnemosyne'yi çok severlerdi. İnsanların nankörlüğü onları kızdırdı. Eski Dicastérique'lere, Liolesteois'lara, Séjaniste'lere ve Nonsobre'a karşı yazı yazmadılar; çünkü bu çeşit yazılar, kimsenin hatasını gidermez; ahmakları kızdırır, daha da kötü eder. Onları cezalandırmak suretiyle aydınlatmak için bir çare düşündüler. İnsanlar hâfızaya küfretmişlerdi; ilham perileri de. Onun yarımı olmadan ne olduklarını iyice anlasınlar diye bu tanrılar vergisini insanlardan aldılar.

Böylece, güzel bir gece yarısı bütün beyinler ağırlaştı; ertesi gün de herkes geçmiş hakkında en ufak bir şey hatırlamadan uyandı. Karılariyle yatan birkaç Dicaréstique, hâfızanın dışında kalan bir içgüdü artığiyle onlara yaklaşmak istedi.

Kocalarını öpmeği pek çok âdet edinmemiş olan kadınlar, onların bu iğrenç okşayışlarını şiddetle reddettiler. Kocalar öfkelendi, karılar çığlığı bastı; ailelerin çoğu da işi sille tokata döktüler.

Baylar, dört köşe bir takke bulunca, bunu ne hâfızanın ne de sağduyunun gideremediği bir ihtiyaç için kullanmağa başladılar. Bayanlar da tuvalet kutu-

larını aynı iş için kullandılar. Hizmetçiler efendileriyle yaptıkları pazarlığı hatırlıyamadıklarından, nerede olduklarının farkına varmadan, onların odalarına girdiler. İnsan doğuştan meraklı olduğu için bütün çekmeleri açtılar; ve insan hâfızaya lüzum hissetmeden, yapısı bakımından, gümüşle altının parıltısını sevdiğinden, ellerine geçen herşeyi aldılar. Efendiler hırsız var diye bağırmak istedilerse de, hırsız mefhumu beyinlerinden çıkmış olduğundan kelime, bir türlü dillerinin ucuna gelmedi. Herkeş konuştuğu dili unuttuğundan acayip sesler çıkarıyordu. Bu hal, herkesin hemen oracıkta yeni bir dil icadettiği Babildekilerden daha kötüydü. Genç uşakların duygularında, güzel kadınlara karşı kendiliğinden var olan eğilim öylesine kuvetliydi ki bu küstahlar, meyhaneci olsun, reis karısı olsun ellerine geçen ilk kadın ya da kızın üstüne rastgele atıldılar. Bunlar da adıkları ahlâk derslerini hatırlıyamadıklarından, uşakların yaptıklarına ses çıkarmadılar.

Yemek yemek gerekti; hiç kimse nasıl davranılacağını bilmiyordu. Satmak ya da satın almak için pazara giden olmamıştı. Hizmetçiler efendilerinin, efendiler de hizmetçilerinin elbiselerini giymişlerdi. Herkes birbirine şaşkın şaşkın bakıyordu. İhtiyaçlarını tedarik etmekte en çok maharet gösterenler (bunlar da halk tabakasından kimselerdi) bir parça yiyecek buldular. Ötekiler hiçbir şey bulamadılar. Başkanla başpiskopos çırılçıplak dolaşıyorlardı; seyislerin kimi kırmızı, entari, kimi de ipekli tören

gömleği giyiyordu: her şey karmakarışık olmuştu; anlaşmazlık yüzünden herkes sefaletten, açlıktan ölmek üzereydi.

Birkaç gün sonra ilham perileri zavallı insanların bu hallerine acıdılar: kötü kişilere arasıra kızgınlıklarını gösterirlerdi ama ne de olsa iyi varlıklardı; nitekim, nankör insanlardan aldığı hâfızayı geri vermesi için analarına yalvarıp yakardılar. Mnemosyne, kendisine büyük bir cüretle küfredilen bu çelişmeler ülkesine indi; insanlara şunları söyledi:

"Budalalar! Sizi affediyorum, ama şunu iyi bilin ki, duygusuz hâfısıza, hâfızasız da zekâ olmaz."

Dicastérique'ler kendisine, kuru kuru teşekkür ettiler ama, itiraz etmeye de karar verdiler. Séjaniste'ler bütün bu olup bitenleri, gazetelerinde yazdılar; ama henüz hastalıktan kurtulmadıkları görüldü. Liolisteois'lar bundan bir saray entrikası çıkardılar. Hikâyeyi alık alık dinliyen ve hiçbir şey anlamıyan üstat Cogé,([11]) beşinci sınıftaki öğrencilerine şu güzel beliti söyledi:

"Non magis musis quam hominibus infensa est ista quae vocatur memoria."([12])

AKLA, TARİHÎ ÖVGÜ

Bir eyalet akademesinde M... tarafından söylenmiştir.

Baylar,

On altıncı yüzyılda Erasmus(1) deliliği övmüştü. Siz de bana, Aklı övmemi emrediyorsunuz. Gerçekten şu Akıl, düşmanından en az iki yüzyıl sonra, hattâ çoğu zaman daha geç kutlanmıştır; bundan başka onu henüz hiç tanımıyan milletler de vardır. Galyalı papazlar zamanında biz de onu bilmezdik; dilimizde, adı bile yoktu. Caesar onu ne İsviçre'ye, ne Autun'(2)a, ne de o vakitler henüz bir balıkçı köyü olan Paris'e getirmişti; hattâ kendisi bile Aklın ne olduğunu bilmezdi.

Caesar'ın o kadar çok meziyetleri vardı ki, bunlar arasında Akıl kendine bir yer bulamadı. Bu akılsız kişizade, kendi ülkesini yıkmak, kendinden pek farklı olmıyan yirmi üç çılgın kişizadeden de yirmi üç hançer yemek için, yıkık ülkemizi bırakıp gitti.

Sicambre Clodvich ya da Clovis,(3) aşağı yukarı beş yüz yıl sonra gelip milletimizin bir kısmını öldürdü, bir kısmını da esir etti. Ne onun ordusunda, ne de bizim zavallı küçük köylerimizde, kuvvetlinin aklından başka akıl kelimesinin sözü edildiğini duyan oldu.(4)

Uzun zaman bu korkunç ve ezici vahşilik içinde çürüdük. Haçlı seferleri de bizi bundan kurtaramadı.

Bu seferler zaten, en evrensel en iğrenç aynı zamanda de en gülünç, en bahtsız çılgınlıklardan biriydi. Bu uzak haçlı seferlerinin arkasından, *oc* dilinden olduğu kadar *oil*(5) dilinden de birçok insanları mahveden din savaşlarının o korkunç çılgınlığı başgösterdi. Aklın burada ne işi vardı! O vakit Roma'da politika hüküm sürüyordu; Nazır olarak da yanında iki kızkardeşi vardı; Hile ile cimrilik. Bilgisizlik, taassup, çılgınlık onun emri altında bütün Avrupa'yı dolaşıyor, fakirlik de bunların peşi sıra her yana gidiyordu; Akıl ise kızı Gerçek ile beraber bir kuyuya gizlenmişti. Bu kuyunun nerede olduğunu bilen yoktu; bulunduğu yeri bilen olsaydı, muhakkak, ana ile kızı boğmak için kuyuya inerdi.

Türkler İstanbul'u aldıktan, Avrupa'nın uğradığı o korkunç felâketleri iki misline çıkardıktan sonra, iki üç Rum, kaçarken, yorgunluktan, açlıktan ve korkudan yarı ölü bir halde bu kuyuya, daha doğrusu bu mağaraya düştü.(6)

Akıl onları insanca kabul etti; etler arasında bir fark gözetmeden onlara yiyecek verdi:(7) bu da, onların İstanbul'da hiç görmedikleri bir şeydi. Bunlar Akıldan birkaç bilgi kırıntısı edindiler: çünkü Akıl çok konuşmasını sevmezdi. Bulunduğu yeri açıklamıyacaklarına dair onlardan söz aldı. Rumlar yola çıktılar, bir hayli dolaştıktan sonra da Charles — Quint'le I. François'nın sarayına vardılar.(8)

Burada onları, kişizadelerle bayanları, buluşmak için söz vermedikleri boş zamanlarında, hünerler

göstermek suretiyle eğlendirmeye gelen canbazlar gibi karşıladılar. Nazırlar, bir sürü iş arasında boş vakitleri olunca onlara bakmak lûtfunda bulundular. Hattâ sevgililerinin yanına giderlerken şöyle bir göz uciyle kendilerine bakan İmparatorla Fransa kralı tarafından da kabul edildiler. Ama, bilmiyorum nasıl oldu, henüz bir parça sağduyu ışığı ile aydınlanan iyi burjuvalara rastladıkları küçük şehirlerde daha çok başarı elde ettiler.

Bu hafif ışıklar, din savaşları arasında ümitsizliğe düşen bütün Avrupa'da söndü. Bir çok yıllar taassubun yaktığı alevli meşalelerle, insanları diri diri içine atmak için yakılan ateşler arasında, iki veya üç akıl kıvılcımı bütün dünyayı aydınlatamazdı. Akılla kızı her zamandan daha çok gizlendiler.

İlk havarilerin çömezleri sustular; zamansız ve mânasız bir şekilde Aklın propagandasını yapmak istiyenler ise gözden düştüler; hattâ bu hareketleri, Sokrates gibi, onların da hayatına mal oldu ama kimse buna dikkat etmedi. Hiçbir şey, insanın, meşhur olmadan asılması kadar can sıkıcı olamaz. İnsanlar, Saint - Barthélemy'lerle, İrlanda katliamlariyle, Macaristan'da kurulan sehpalarla, kralların öldürülmesiyle o kadar çok meşgul oldular ki, dünyayı bir ucundan öbür ucuna kadar kaplıyan ufak tefek cinayetlerle, gizli kalan genel felâketleri düşünmeye ne yeter zaman, ne de yeter düşünce hürriyeti bulabildiler.

Bulunduğu yere sığınanlardan olup bitenler hakkında malûmet alan Akıl, öyle pek merhametli değildi ama insanların haline acımaktan da kendini alamadı. Kendisinden daha cesur olan kızı, dünyayı görmesi, iyi etmeye çalışması için anasını teşvik etti. Meydana çıktılar, konuştular; fakat kendilerine itiraz edecek o kadar çok kötü insan, bu kötülerin hizmetinde çalışan o kadar çok budala, yalnız kendileriyle, yaşadıkları anla meşgul olan, onlara ve düşmanlarına aldırmıyan o kadar çok kayıtsız insan buldular ki, ses seda çıkarmadan yerlerine çekildiler.

Bununla beraber her zaman yanlarında taşıdıkları ve sağa sola serptikleri birkaç meyva tohumu, çürümeden yeryüzünde filizlendi.

Sonunda, bir süre önce, Inquisition'dan korktukları için kıyafet değiştirmek ve adlarını gizlemek suretiyle Roma'ya hacca gitmek hevesine kapıldılar. Buraya varır varmaz da Papa Ganganelli denen XIV. Clémens(9)'in ahçısına müracaat ettiler. Bu adamın Roma'nın en az işi olan ahçısı olduğunu biliyorlardı. Hattâ, baylar, günah çıkartıcılardan sonra bu adamın mesleğinin en işsiz adamı olduğunu söyliyebiliriz.

Bu adamcağız, her iki hacıya papanın yemeği kadar nefis bir yemek yedirdikten sonra onları *Marcus-Aurelius'un düşünceleri'ni*(10) okumakta olan kutsal kişinin yanına götürdü. Papa onları tanıdı; teşrifatı bir yana bırakıp ikisini de kucaklayıp öptü. "Bayanlar, dedi onlara; yeryüzünde olduğunuzu tahmin edebilseydim, önce ben sizi ziyaret ederdim."

Selâm sabahtan sonra işten söz açtılar. Hemen ertesi gün Ganganelli, insan çılgınlığının en büyük anıtlarından biri olan ve uzun zaman bütün hükümdarların elini kolunu bağlıyan *In Coenna Domini*([11]) emirnamesini kaldırdı. Bir gün sonra da Garasse, Quignard, Garnet, Busenbaum, Malagrida, Paulian, Patouillet, Nonotte([12]) papaz heyetlerini dağıtmaya karar verdi; bütün Avrupa buna el çırptı. Daha ertesi gün bütün milletin şikâyet ettiği vergileri azalttı. Tarımla sanatları tevşik etti; mevkiine göz dikmiş gibi görünenlerin hepsine kendisini sevdirdi. Artık Romalılar, dünyada bir tek millet, bir tek kanun vardır diyebilirlerdi.

Son derece hayret eden ve memnun kalan iki yolcu papadan müsaade istediler; o da onlara safranla kutsal bir şey yerine, yollarına devam etsinler diye güzel bir araba hediye etti. Akılla Gerçek o vakte kadar rahata alışmış değillerdi.

Bütün İtalya'yı dolaştılar; burada Parma'dan tutun da Torina'ya kadar her tarafta makiavelizm yerine, tebaasına kimin daha çok iyilik edeceği, onları daha zengin, daha bahtiyar kılacağı hakkında hükümdarlarla cumhuriyetler arasında bir yarışma olduğunu görünce şaşa kaldılar.

Akıl Gerçeğe: "Kızım, diyordu; uzun süren bir esaretten sonra galiba hüküm sürmeğe başlıyabileceğiz. Dünyanın gidişini böyle değiştirdiklerine bakılırsa, kuyumuzda bizi ziyarete gelen peygamberlerden birkaçı söz söylemek ve iş görmek konusunda çok

becerikli kimselermiş. Görüyorsunuz ya herşey geç oluyor: benimle beraber, yüzyıllardan beri kovulduğunuz aydınlıklar sarayına dönmek için, bilgisizlikle yalanın karanlık ülkelerinden geçmek gerekmiş. Tabiatın başına gelen bizim de başımıza gelecek; o da kötü bir örtü ile örtülmüş, sayısız yüzyıllar boyunca bozulmuştu. Sonunda bir Galilée bir Copernic, bir Newton geldi; onu hemen hemen çırılçıplak gösterdiler ve insanları ona âşık ettiler."

Böyle konuşurlarken Venedik'e vardılar. En çok dikkatlerini çeken şey, elinde büyük bir makasla, pençeler, gagalar ve kara tüylerle dolu bir masanın önünde duran bir Saint-Marc proküratörü([12]) oldu. Akıl:

"Ah büyük efendimiz, diye bağırdı; Tanrı beni affetsin, ama sanırsam elinizdeki makas, kızımla beraber sığındığım zaman kuyuya götürdüğüm makaslardan biri olacak! Ekselânsınız bunu nereden buldu, şimdi ne gibi bir iş için kullanıyor?" Proküratör ona: "Sayın bayan, diye cevap verdi; bu makas vaktiyle Ekselânsınıza ait olmuş olabilir ama, Fra Paolo([14]) adında birisi bunu bize getireli epey oluyor; biz de bunu masanın üzerinde yayılı gördüğünüz Inquisition'un pençelerini kesmek için kullanıyoruz.

"Bu kara tüyler Cumhuriyetin yemeğini yemeğe gelen aladoğanların tüyleridir; her gün, tırnaklarının, gagalarının uçlarını kırparız. Böyle bir tedbir almazsak sonunda herşeyi yutabilirler; uslu büyüklere, papazlara, vatandaşlara da hiçbir şey bırakmazlar.

"Fransa'dan geçerseniz, öteki makasınızı belki Paris'te İspanyol bir Nazırda([15]) bulursunuz; bizim gibi o da makası memleketinde aynı iş için kullanıyor; bir gün gelecek, insanoğlu onu da yücelere çıkaracak."

Yolcular Venedik'te operaya gittikten sonra Almanya'ya doğru yola çıktılar. Şarlman zamanında yer yer bataklıklarla örtülü büyük bir orman olan, şimdi ise çiçek gibi açılan güzel, şehirlerle dolu, vaktiyle vahşi, fakir, ama şimdi hepsi de medenî, zengin hükümdarların oturduğu bir ülke gördüler; eski zamanlarda papazları, kaba bir şekilde yontulmuş taşların üzerinde insanları kurban eden, sonra meselenin, *in, cum sub*([16]) olup olmadığını doğru dürüst anlamak için kana boyanan, sonunda ise böyle rahat rahat bir arada yaşıyabildiklerine kendileri de şaşan ve üç dini bağrına basan bu insanlar gördüklerine memnun oldular. Akıl: "Allah razı olsun, dedi; bu insanlar saçmalıya saçmalıya sonunda bana kavuştular."

Onları, yalnız aklı değil, aynı zamanda iyilik yapmasını da seven bir İmparatoriçenin'([17]) yanına götürdüler. Yolcular kendisinden o kadar memnun kaldılar ki, canlarını sıkan bazı geleneklere aldırış bile etmediler; tersine ikisi birden İmparatoriçenin oğluna âşık oldular.

İsveç'e vardıkları zaman daha çok hayret ettiler. "Ne! diyorlardı; hiç böyle güç, tehlikeli bir ihtilâl bu kadar çabuk, bu kadar rahat başarılabilir mi?([18])

Sonra o büyük günden beri de iyilik yapılmıyan gün yok! Üstelik bütün bunları, aklın pek nadir görüldüğü bir çağda yapmışlar! Bu büyük olayın bütün Avrupa'yı hayretler içinde bıraktığı bir sırada gizlendiğimiz yerden çıktığımıza ne iyi etmişiz!"

Buradan süratle Polonya'ya geçtiler. Gerçek: "Ah anneciğim, ne büyük bir çelişme! diye bağırdı. Tekrar kuyuya döneceğim geliyor, İşte insanoğlunun en yararlı bölümünü her zaman ezmenin, çiftçilere, çift hayvanlarından daha kötü muamele etmenin sonu budur! Bu karışıklık her şeyin yıkılmasından başka bir sonuç veremezdi: bunun böyle olacağını açıkça görenler olmuştu. Faziletli, uslu merhametli bir hükümdara acırım doğrusu;([19]) mademki öteki krallar mutlu olmaya başlıyorlar ve mademki sizin ışıklarınız komşudan komşuya geçebiliyor, günün birinde o da bahtiyar olabilecek değil mi?"

Gerçek devam etti: "Haydi, daha güzel, daha hayret verici bir değişikliği görmeye gidelim. Seksen yıl önce çok vahşi olan, şimdi de çok medenî, çok kuvvetli bir durumda bulunan o uçsuz bucaksız kuzey ülkesini görmeye gidelim. Yeni bir yaratılış mucizesini tamamlıyan o kadını seyre gidelim([12])..." Oraya da koştular; sonunda burası hakkında kendilerine yeter derecede söz söylenilmemiş olduğunu itiraf ettiler.

Birkaç yıl içinde, dünyanın bu kadar değişmiş olmasına hayret etmekten kendilerini alamıyorlardı. Bundan, günün birinde belki Şili ile güney ülkelerinin, medeniyetle iyi zevkin merkezleri olacağı, bir

şeyler öğrenmek için de güney kutbuna gitmek gerekeceği sonucunu çıkarıyorlardı.

İngiltere'ye gelince, gerçek anasına dedi ki: "Bu milletin mutluluğunun öteki milletlerinki gibi almadığını sanıyorum; bu millet bir zamanlar, tanıdığım bütün milletlerden daha çılgın, daha mutaassıp, daha zalim, daha bahtsızdı; şimdi de bir krallığın faydalı, bir cumhuriyetin de lüzumlu olan her şeyini alıp eşsiz bir hükûmet kurdular. Savaş, kanun, sanat ticaret bakımlarından bu millet ötekilerden çok daha üstün. Yalnız, dünyanın bir ucunda istilâ ettiği Kuzey Amerika ile, öteki ucunda egemenliği altına aldığı Hindistan'ın en güzel eyaletlerinde çok zorluk çekiyor. Saadetinin bu iki yüzünü nasıl taşıyacak?" Akıl: "Yük ağır ama, biraz olsun beni dinlerse, yükünü hafifletecek manivelâlar bulur," dedi.

Sonunda Akılla Gerçek Fransa'dan geçtiler. Zaten burada birkaç kere görünmüşler ve kovulmuşlardı. Gerçek, anasına: "Hatırlıyor musunuz. diyordu; XIV. Louis'nin güzel günlerinde Fransızlar arasında bulunmayı ne kadar istemiştik? Ama Cizvitlerle Jansèniste'lerin münasebetsiz kavgaları bizi oradan çabuçak kaçırmıştı. Halkın devamlı şikâyetlerinde bizi çağıran bir ses yoktu. Şimdi Tanrı'ya şükreden yirmi milyon insanın sesini duyuyorum. Kimi: "Bu saltanattan aldığımız şey, karşılığında hiç bir mesne ödemediğimiz için daha da neşeli geçiyor," diyor. Kimi de: "Süs boş bir tutkudur. Çift memuriyetler, boş masraflar, aşırı kazançlar ortadan kalkmalı!"

diyor. Hakları da yok değil. "Bütün yeni vergiler kalkacak," diyenler de oluyor ama, bunda haksızlar: çünkü genel mutluluk için her ikisinin para vermesi gerek.

"Kanunlar herkes için bir olacak." Bunan daha çok arzulanacak bir şey olamaz, ama bundan daha güç bir şey yoktur. — "Fakir kalmaya andiçmiş bazı işsizlerin sınırsız mallarını, çalışan fakirlere ve hele fakir subaylara dağıtacaklar. Bu işsiz güçsüz adamların işsiz güçsüz köleleri de olmıyacak. Eski fâtihlerin hakları olan derebeylik haklarından faydalanan bir manastırı, terekeleriyle zenginleştirmek istiyen zaptiye papazlar, dilenmek zorunda kalan yetimleri, artık baba evinden kovamıyacaklar. Birçok ailelerin, kendilerini soyup soğana çeviren bir manastırın kapısında boş yere sadaka istedikleri artık görülmiyecek." — "Allah razı olsun! Zaten başka türlüsü de bir krala yakışmaz! Sardunya kralı memleketinde bu iğrenç süiistimalin önüne geçmiş! İnşallah bu suiistimal Fransa'da da ortadan kalkar.!

"Anacığım, Devlete yararlı olan şu yüz bin ailenin evlenmesi artık zina sayılmıyacak, çocuklar da kanun nazarında piç ilân edilmiyecek!" diyen şu sesleri duymuyor musunuz? Her şey, tabiat, adalet ve siz anneciğim, bu büyük konu hakkında, devletin rahatı ve bütün insanların haklariyle bağdaşabilecek akıllıca bir düzen istiyorsunuz.

"Askerlik mesleğini o kadar şerefli bir hale sokacaklar ki hiç kimse ordudan kaçmak istemiyecek." Bu mümkündür, ama çok nazik bir iştir.

"Küçük suçlar, büyük cinayetler gibi cezalandırılmıyacak; çünkü her şey bir orantı içinde olmalı. Kötü yorumlanan, karanlık ifadeli vahşi bir kanun, mütecessis ve tedbirsiz çocukları, sanki analarını babalarını öldürmüşler gibi demir çubuklar altında ve alevlerin içinde öldürmiyecek." — Bu da ceza kanununun birinci maddesi olmalı.

"Bir aile babasının mallarına artık el konmıyacak; çünkü çocuklar, babalarının işlediği suçlar yüzünden açlıktan ölmemeli; çünkü kralların da bu alçakça el koymalara ihtiyaçları yoktur." — Çok güzel! Bu da yine bir hükümdarın yüceliğine yakışan bir şey.

"Eskiden, eşkıyaların, mallarını çaldıkları kişilire, varlarını yoklarını meydana çıkarmaya mecbur etmek için icadettikleri, bugün de az sayıda bazı milletlerin, kuvvetli suçluyu kurtarmak, gerek vücutça gerek kafaca zayıf mâsumu mahvetmek için kullandıkları işkence, artık başlıca cemiyet hainlerine karşı, o da yalnız suç ortaklarını meydana çıkarmak için, kullanılacak. Ama bu cinayetler de artık işlenmiyecek." — Bundan daha iyisi olamaz. Her yanda duyduğum istekler de zaten bunlardı; adı Gerçek olan ben, bütün bu büyük değişiklikleri günlüğüme geçireceğim."

"Bütün mahkemelerde yanıbaşımda söylenen şu değerli sözleri hâlâ duyuyor gibiyim: "Artık her iki egemenliği aynı zamanda ağzımıza almıyacağız, çünkü yalnız bir tanesi var olabilir: bir krallıkta kralın ya da kanunun egemenliği, bir cumhuriyette de yalnız milletin egemenliği vardır. Tanrısal egemenlik öyle farklı, öyle üstün bir şeydir ki, onun, saygısız bir karışıklık sonunda fena bir duruma düşürülmemesi lâzımdır. Sonsuzluk, sonu olan bir şeyle birleşemez. VII. Grégoire sonu olan, yani son derece sınırlı bir imparator olan IV. Henri'ye karşı açtığı, o zamana kadar duyulmamış görülmemiş savaşlarda sonsuzluğu imdadına çağırmaya cüret eden ilk insandır. Bu savaşlar uzun zaman Avrupa'yı kana boğdu; ama sonunda, müşterek hiçbir şeyleri olmıyan bu iki sayın kişiyi birbirlerinden ayırdılar; barış içinde yaşamanın tek çaresi de budur."([21]).

"Bütün kanun adamlarının söyledikleri bu sözler bana çok kuvvetli gibi geliyor. Ne Çin'de, ne İran'da, ne İstanbul'da, ne Moskova'da, ne Londra'da, ne de başka bir yerde iki egemenlik tanınmadığını bilmiyorum. Ama anneciğim, ben yine sizin sözünüzden dışarı çıkmam... Söylediklerinizden başka bir şey yazmam."

Akıl şöyle cevap verdi: "Kızım, benim de aşağı yukarı aynı şeyleri ve daha başka birçok şeyleri istediğimi bilirsiniz. Bütün bunlar zaman ister, düşünmek ister. Sıkıntılı zamanlarında, muhtaç olduğum tesellinin bir kısmını elde ettim mi, son derece memnun olurum. Bu gün de çok mutluyum.

"Yeryüzünde, aşağı yukarı bütün kralların, sonsuz bir barış içinde yaşadıkları için olacak, bilmece ile vakit geçirdikleri, güzel Saba Melikesinin bile Hazreti Süleyman'la baş başa verip bilmece çözdüğü o güzel zamanları hatırlıyor musunuz?" — "Evet anneciğim; o ne güzel günlerdi değil mi? Ama ne yazık ki çok sürmedi." Anası: "Öyle ise şimdi daha iyi zamanda yaşıyoruz, dedi. O zamanlar herkes az çok zekâsını göstermeye çalışıyordu; halbuki on, on iki yıldan beri Avrupa'da, insanların, hayatın acılarını tatlılaştıran lüzumlu sanat ve erdemlerle uğraştıklarını görüyorum. Sanki insanlar, genel olarak, binlerce yüzyıl yapmadıkları bir şeyi yapıyorlar; daha sağlam düşünmek için birbirlerine söz vermiş gibi görünüyorlar. Hiç yalan söylemediğinize göre sorarım size: Fransa'da yaşamak için hangi zamanı seçerdiniz, daha doğrusu bugünkü zamana hangi zamanı tercih ederdiniz?"

Kızı şu cevabı verdi: "Ben, evlerinde kaldığım insanlara oldukça ağır şeyler söylemeyi sevmekle tanınmışım; buna da her zaman mecbur edildiğimi bilirsiniz. Ama şunu da itiraf edeyim ki, yalmz geçmişi öven bunca yazara rağmen şimdiki zaman hakkında iyilikten başka bir şey söyliyemem.

"İnsanların, tesirini hafifletmek suretiyle korkunç ve öldürücü bir hastalığa karşı korunmasını, suda boğulanları canlandırmasını, yıldırımı yönetmesini, ona karşı koymasını, batıdan doğuya kadar boş yere arzulanan sabit nokta meselesini halletmesini

hep bu çağda öğrendiklerini gelecek kuşaklara anlatmalıyım.([22]) Ahlâk işlerinde daha da ileri gittiler. Erdemi işkenceye mahkûm eden kanunlara karşı, yine kanunlardan adalet istemek cesaretini gösterdiler. Arasıra da elde ettiler. Nihayet hoşgörürlük kelimesini de ağızlarına almaya cesaret ettiler.

— O halde kızım! Bu güzel günlerden faydalanalım; baktık ki devam ediyor, burada kalınız; baktık ki fırtına başgösteriyor, hemen kuyumuza döneriz."

TEK GÖZLÜ HAMAL

Gözümüzün iki tane olması bizi daha iyi bir duruma sokmaz; çünkü biri hayatın iyi, öteki de kötü taraflarını görmemize yarar. Çoğu kimselerin birinciyi kapamak gibi kötü bir âdetleri vardır; ikincisini ise pek kapıyan olmaz; bunun içindir ki, bütün gördüklerini görmektense kör olmayı tercih eden birçok insan vardır. Ne mutlu o tek gözlülere ki baktıkları her şeyi kötüleştiren gözleri yoktur! Bizim Mesrour buna güzel bir örnektir.

Mesrour'un tek gözlü olduğunu görmemek için insanın kör olması lâzım. Mesrour anadan doğma tek gözlüydü; ama durumdan o kadar memnun bir tek gözlüydü ki, başka bir göz istemeyi aklından bile geçirmemişti. Sakın zengin olduğu için, tabiatın bu kötülüğünden teselli bulduğunu sanmayın; çünkü zavallı, âdi bir hamaldı ve sırtından başka beş parası da yoktu; ama mutluydu; bu da bir gözün fazla, işin de az olmasının mutlu olmak için gerekli olmadığım gösteriyordu. Her zaman gördüğü işle orantılı olarak para kazanıyor ve acıkıyordu; sabahleyin çalışıyor, akşam yiyor, gece de uyuyordu; günlerini, birbirinden ayrılmış birer hayat parçası olarak görüyordu; öyle ki, hiçbir zaman geleceği düşünmüyor, halden duyduğu mutluluğu bozmuyordu. Görüyorsunuz ya adamcağız, hem tek gözlü, hem hamal, hem de filozoftu.

Günün birinde çok şık bir arabanın içinde, kendisinden bir gözü fazla olan ünlü bir prensesin

geçtiğini gördü; bu da, onu çok güzel bulmasına engel olmadı; tek gözlülerle öteki insanlar arasındaki ayrılık, yalnız bir gözlerinin eksik olmasından ileri geldiğinden, o da bu prensese delice âşık oldu.

Belki siz, insan hem hamal, hem de tek gözlü olursa, âşık olmamalıdır, hele büyük bir prensese, hem de iki gözü olan bir prensese âşık olmamalıdır, diyeceksiniz: ben de sizin gibi, böyle bir insanın sevilmemek ihtimali olduğunu kabul ediyorum; bununla beraber umutsuz aşık olamaz; bizim hamal da sevdiği için umuda kaptırdı kendisini.

Gözünden çok bacaklara, hem de kuvvetli bacakları olduğu için, prensesin, altı iri ve beyaz at tarafından büyük bir hızla çekilen arabasını dört fersah uzaktan izledi. O sıralarda kadınlar arasında moda, uşaksız, arabacısız yolculuk etmekti; arabalarını da kendileri sürerlerdi. Kocalar, karılarının namusları emniyette olsun diye her zaman yalnız kalmalarını isterlerdi; bu ise yalnızlıkta erdem bulunamıyacağını söyliyen ahlâkçıların duygularına doğrudan doğruya aykırı bir hareket sayılır.

Mesrour, sağlam gözünü, bu kadar çabuk koşan bir tek gözlü görmekle hayretler içinde kalan bayana çevirmiş, arabanın yanıbaşında koşuyordu. Böylece o, insanın sevdiği için yorulmak nedir bilmediğini isbat ederken, avcların izlediği vahşi bir hayvan büyük yoldan geçti ve atları ürküttü; gemi azıya alan atlar, güzel bayanı bir uçuruma doğru sürüklüyordu: bayan çok korkmuştu; ama ondan daha çok korkan

âşığı büyük bir ustalıkla dizginleri kesti; yalnız altı beyaz at, korkunç uçuruma yuvarlandı; beyazlıkta onlardan aşağı kalmıyan bayan, yalnız korkmakla işin içinden sıyrıldı. Mesrour'a: "Kim olursanız olun, dedi; size hayatımı borçlu olduğumu hiçbir zaman unutmıyacağım, benden ne isterseniz isteyin: her şeyim sizindir." Mesrour: "Ah! dedi; çok daha haklı olarak ben de size aynı şeyleri teklif ederdim ama, ederken de daima eksik bir yanım olacak: çünkü benim bir gözüm, sizin ise iki gözünüz var; ama size bakan bir göz, sizin gözlerinizi göremiyen iki gözden daha değerlidir." Bayan gülümsedi, çünkü bir tek gözlüden gelse bile iltifat iltifattır. İltifat ise insanı güldürür. Bayan, hamala: "Size bir göz daha vermek isterdim ama, böyle bir şeyi verse verse anneniz verebilirdi; ne ise arkamdan gelin," dedi. Bunları söyledikten sonra da arabasından inip yaya olarak yürümeye başladı; küçük köpeği de yere indi; kavalyenin acayip yüzüne bakıp havlıyarak bayanın yanında yürümeye başladı. Mesrour'a kavalye demekte haksızım; çünkü, koluna girmesi için Bayana rica ettiyse de, Bayan çok pis olduğunu ilere sürerek kabul etmedi; halbuki birazdan, zavallı kadının, temizliğine kurban gittiğini göreceksiniz.

Ayakları çok küçüktü, pabuçları ise ayaklarından daha küçüktü; öyle ki kadıncağızın uzun bir yürüyüşe dayanacak hali olmadığı gibi ayaklarındaki pabuçlar da zaten buna müsait değildi.

İnsan, hayatını bir sürü dalkavuğun ortasında bir sedirde geçirirse, zayıf bacaklı olur ama güzel ayaklı

olmakla teselli bulur; gel gelelim, yalnız bir hamalın, hem de tek gözlü bir hamalın, tozlu, taşlı bil yolda göreceği altın pullarla işlemeli pabuçlar neye yarar? Mélinade (bu da bayanın adıdır; şimdiye kadar söylemediğimin sebebi de henüz adını koymamış olmamdır) ayakkabıcısına lânet okuyor, pabuçlarını yırtıyordu; böylece, her adımda, ayağını burkarak düşe kalka yürüyordu. Aşağı yukarı bir buçuk saat kadar, büyük bayanlar gibi yürüdü; yani, yorulup da bulunduğu yere yığıldığı zaman aşağı yukarı bir fersahın dörtte biri kadar yol almış bulunuyordu.

Ayakta durabilirken Mesrour'un yardımını reddetmişti; adamcağız da şimdi, dokunup prensesin üstünü başını kirletmekten korktuğu için yardım teklif edeyim mi, etmiyeyim mi diye düşünüyordu: çünkü temiz olmadığını biliyordu: Bayan bunu ona açıkça söylemişti; sonra yolda Bayanla kendisi arasında yaptığı mukayese bunu ona daha açık bir şekilde göstermişti. Bayan, boyunun bosunun güzelliğini olduğu gibi açığa vuran, yer yer çiçeklerle işlenmiş parıl parıl kumuştan ince bir rop giymişti; kendisinin ise, bin bir yerinden lekeli, delik deşik, yamalı siyah bir gömleği vardı; hattâ yamalarla delikler yan yana duruyordu; halbuki yamaların deliklerin üstünde olması lâzımdı. Çatlak, nasırlı ve adaleli elleriyle, zambaktan daha beyaz, daha nazik o iki küçük eli de karşılaştırmıştı. Nihayet Mélinade'ın, hafif bir tül altında görünen kimi örgülerle kimi buklelerle yukarı doğru kaldırılmış güzel kumral

saçlarını da görmüştü; halbuki onun bunlara karşılık, yırtık bir sarıktan başka süsü olmayan siyah, dik ve sert saçları vardı.

Bu sırada Mélinade ayağa kalkmaya çalıştıysa da yine düştü; ama bu sefer öyle bir düşüş düştü ki zavallı tek gözlünün geri kalan aklını da başından aldı. Hamal olduğunu, tek gözlü olduğunu unuttu; kaderin, Mélinade'la kendisi arasıra koyduğu ayrılığı düşünemedi, âşık olduğunu da şöyle böyle hatırladı; çünkü gerçek aşktan ayrılmasına imkân olmadığı söylenen vücut aşkına, bazen sihirli çoğu kere de sıkıntılı bir hal veren nezaketi tüm unuttu; hamal olduğu için kabalık üzerindeki haklarını kullandı; kabalık etti ve mutluluğa ulaştı. Bu sırada prenses her halde ya bayıldığı için, ya da zevk duyduğu için inliyordu; ama doğruluğu sevdiği için de her felâketin teselli edici bir yanı olduğunu düşünerek muhakkak ki kaderi kutluyordu.

Gece, ufkun üzerine perdelerini indirmiş, Mesrour'un gerçek mutluluğunu , Mélinade'ın da sözün ona üzüntüsünü gizliyordu; Mesrour, âsil sevdalıların duyduğu zevkleri, hem de bir hamal olarak yani (insanlık utansın) en mükemmel bir şekilde tadıyordu; Mélinade'ın isteği her an artıyor, sevgilisi de her an yeniden kuvvet buluyordu. Kendinden geçen Mesrour, kötü bir kul olduğunu da biliyordu; bununla beraber: "Hey kudretli Muhammed! diye bağırdı; mutluluğumun bir eksiği varsa o da, bana bu mutluluğu verenin bunu duymamasıdır; ey tanrısal peygam-

ber, hazır cennetindeyim, bana bir lûtufta daha bulun ne olursun; öyle yap ki gün ışığında Mélinade benim gözümde ne ise, ben de onun gözünde o olayım." Duayı bıraktı, zevklenmeye devam etti. Sevdalılar için her zaman çabuk söken Şafak, Mesrour'la Mélinade'ı biraz önce bizzat kendisinin *Tithon*'la([1]) bulunduğu durumda buldu; Mélinade, günün ilk ışıklariyle beraber gözlerini açıp da, yüzü, dünyanın, geri dönmesini beklediği yıldıza benziyen, boylu boslu, kibar bir delikanlı ile beraber, cennet gibi bir yerde görünce hayretten donakaldı! Delikanlının gül gibi yanakları, mercan gibi dudakları vardı; hem tatlı hem sert bakışlı iri gözleri, şehvetin ta kendisiydi; değerli taşlarla süslü, altından ok kılıfını omuzuna asmıştı; o gülerken oklar birbirine çarpıp ses çıkarıyorlardı; elmastan bir firkete ile tutturulan uzun saçları, kalçalarına kadar dalgalanarak iniyordu; vücudunun güzelliklerinden hiçbirini gizlemiyen, inci işlemeli bir kumaştan elbisesi vardı. Şaşkına dönen Melinade: "Ben neredeyim, siz kimsiniz?" diye bağırdı. Mesrour: "Sizi kurtarmak mutluluğuna ulaşan ve bu zahmetin karşılığun fazlasiyle alan o sefille berabersiniz!" dedi.

Şaştığı kadar memnun olan Mélinade, Mesrour'un, kılık kıyafetini daha önc değiştirmemiş olmasına canı sıkıldı. Gözüne çarpan büyük bir saraya doğru yürüdü, kapının üstünde şu yazıyı gördü: "Dinsizler buradan uzaklaşın; bu kapılar yalnız o yüzüğün sahibine açılacaktır." Arkasından Mesrour da, aynı

yazıyı okumak için ilerledi; ama o, başka harfler gördü ve şu kelimeleri okudu: "Çekinmeden kapıyı çal." O da çaldı: kapı, büyük bir gürültü ile kendi kendine açıldı. İki sevdalı, bin bir sesten ve aletten kurulu bir orkestranının nağmeleri arasında *Paros*[2] mermeriyle döşeli bir avluya girdiler; buradan, bin iki yüz elli yıldan beri kendilerini bekliyen bir ziyafet masasının bulunduğu çok güzel bir salona geçtiler; henüz hiçbir yemek soğumamıştı. Sofraya oturdular; her birine son derece güzel bin kadar halayık hizmet ediyordu; yemekte çalgılar çalındı, danslar edildi; yemek bitince de, güzel olduğu kadar acayip elbiseler giyinmiş cinler, çok muntazam bir şekilde alay alay gelerek, yüzüğün sahibine bağlı kalacaklarına and içtiler, yüzüğün bulunduğu kutsal parmağı öptüler.

Bu sıralarda Bağdat'da aptest almak için camiye gidemiyen, imama verdiği az bir para karşılığında camiin suyunu evine getirten dinibütün bir müslüman vardı. Yatsı namazını kılmak için beşinci kere aptest almıştı; dinle ilgisi olmıyan hizmetçi kadın, kutsal suyu pencereden dışarı atmak suretiyle çabucak işini görmüş oldu. Su, bir köşebaşı taşının kenarına başını dayayıp derin bir uykuya dalmış olan bir zavallının üstüne döküldü. Adamcağız sırılsıklam olunca uyandı. Bu adam, sihirli saraydan dönerken yolda Süleyman'ın yüzüğünü kaybeden zavallı Mesrour'du. O güzel elbiselerini bırakmış, yeniden o yamalı yırtık yeleğini giymişti; o güzel altın ok kılıfı tahta semer oluvermişti: felâkete bakın ki gözünün birini de yolda

bırakmıştı. O vakit, bir akşam önce duygularını uyutmak, hayal gücünü kızıştırmak için bir hayli rakı içtiğini hatırladı.

O vakte kadar bu içkiyi, zevki için sevmişti; bundan sonra da onu minnettarlık duygusu ile sevmeye başladı; neşe ile işine döndü; kazanacağı para ile de sevgili Mélinade'ına yeniden kavuşmak imkânlarını bulmağa karar verdi. Bir başkası olsaydı, iki güzel göze sahip olduktan sonra çirkin bir tek gözlü olmaktan, halifenin cariyelerinden daha güzel bir kadının iltifatına uğradıktan sonra sarayın hizmetçi kızları tarafından reddedilmekten, cinlerin hepsine hâkim olduktan sonra Bağdat'lı bütün burjuvaların emri altında olmaktan üzüntüye düşerdi; ama Mesrour'un, şu dünya olaylarının kötü yanlarını gören gözü yoktu.

MEMNON

ya- da

Bilgelik

Bir gün Memnon, tüm bilge olmak gibi saçma bir şey tasarladı. Aklından ara sıra bu deliliği geçirmiyen hemen hemen yok gibidir. Memnon kendi kendine şöyle dedi: "İnsanın çok bilge, yani çok mutlu olması için, tutkusuz olması yeter; herkes de bilir ki bundan daha kolay bir şey olamaz. Önce kadınları hiç sevmiyeceğim: çok güzel bir kadın görünce kendi kendime derim ki: "Bu yanaklar günün birinde buruşacak; bu güzel gözleri kırmızı halkalar çevreliyecek; bu gerdan pörsüyecek, sarkacak; bu güzel baş, saçsız kalacak. Şu halde ona şimdiden, o zaman göreceğim gözle bakarım olur biter; böyle bir kadın da benim başımı döndürecek değil ya?

"Sonra, her zaman az yer az içerim; güzel yemeklere, nefis şaraplara, toplumun büyüsüne kendimi kaptıracak olursam, o zaman başımın sersemleşeceğini, midemin bozulacağını, aklımı, sıhhatimi, vaktimi yitireceğimi hatırlıyarak aşırı gitmenin sonucunu düşünür, gerektiğinden fazlasını yemem; böylece sıhhatim her zaman aynı, düşüncelerim de doğru ve açık olur. Bütün bunlar o kadar kolay şeyler ki, başarmak için hiçbir üstünlüğe lüzum yok.

"Daha sonra, diyordu Memnon, biraz da paramı düşünmeliyim; isteklerim pek öyle büyük değil: varım yoğum, Niniva defterdarının elinde; sağlam

yere yatırılmış bulunuyor; kimseye bağlı olmadan geçinecek kadar elimde param da var: bu da nimetlerin en büyüğüdür. Dalkavukluk etmek gibi acı bir zorunlulukla karşılaşmıyacağım: kimseyi kıskanmıyacağım, kimse de beni kıskanmıyacak. Bu da gene çok kolay bir şey." Memnon: "Eşim dostum var, diye devam etti; benimle paylaşamadıkları bir şey olmadığı için onlarla iyi geçinir, dostluğu bozmam. Ne ben onlara kızarım ne de onlar bana. Bunda da hiçbir güçlük yok."

Memnon, böylece odasında bilgelik üzerine bu küçük plânı kurduktan sonra başını pencereden uzattı. Evinin yanındaki çınarların altında gezinen iki kadın gördü. Bunlardan biri ihtiyardı, hiçbir şey düşünmüyor gibiydi. Öteki, gençti, güzeldi, ama çok kaygılı görünüyordu. İçini çekiyor, ağlıyordu. Ama, bu haliyle bir kat daha güzel görünüyordu. Bizim bilge ilgilendi; ama onun güzelliğine değil, (çünkü böyle bir za'fa kapılmıyacağından emindi) duyduğu acıya. Aşağı indi, akıllı uslu sözlerle avutmak için Ninivalı genç kıza yaklaştı. Bu güzel kız, son derece sade, tesirli bir dille ona, aslında mevcut olmıyan amcasının yaptığı kötülükleri, bir türlü elde edemediği mallarını binbir dalavere ile kendi üstüne nasıl çevirttiğini, onun kötülüklerinden daha neler bekliyebileceğini anlattı; sonra: "Öğütlerinizden faydalanacağımı sanıyorum, dedi; evime kadar gelmeye ve işlerimi incelemeye tenezzül ederseniz, içinde bulunduğum, o ağır sıkıntıdan beni kurtaracağınızdan eminim." Memnon, genç kadının durumunu iyice

incelemek, ona güzel bir öğüt vermek için evine kadar gitmekten geri kalmadı.

Dertli bayan, onu, mis gibi kokan bir odaya götürdü; ikisi beraber geniş bir sedrin üstüne, nezaketle bacak bacak üstüne atarak karşı karşıya oturdular. Bayan, arasıra yaşlar akan gözlerini yere eğerek konuşuyor, kaldırdıkça, her seferinde de bilge Memnon'un bakışlariyle karşılaşıyordu. Sözleri tesirliydi; bakıştıkları zaman bu tesir bir kat daha artıyordu. Memnon, bayanın işleriyle çok ilgileniyor, bu kadar namuslu, bu kadar bahtsız bir kadını memnun etmek için, içi titriyordu. Konuşmanın ateşiyle, farkına varmadan birbirlerine yaklaştılar. Artık öyle ayak ayak üstüne atmaktan vazgeçtiler. Memnon, bayana o kadar yakından öğütlerde bulundu, ona o kadar tatlı sözler söyledi ki, ikisi de işten söz etmeyi bıraktılar; hattâ neden konuştuklarını bile unuttular.

Onlar bu halde iken, herkesin tahmin edeceği gibi, amca çıka geldi: herif tepeden tırnağa kadar silâhlıydı; ilk sözü, haklı olarak bilge Memnon'la yeğenini öldüreceğini, son sözü de, çok para karşılığında onların bu suçunu bağışlayabileceğini söylemek oldu. O sırada böyle ucuza kurtulmak mutlu bir şeymiş: Amerika henüz keşfedimemişti; sıkıntıda olan bayanlar da pek öyle bugünküler kadar tehlikeli değillerdi.

Utanan, utandığı için de içi burkulan Memnon, evine döndü: masasında, kendisini birkaç samimî arkadaşıyla beraber yemeğe çağıran bir dostunun

mektubunu buldu. Kendi kendine: "Evde yalnız kalırsam, hep bugünkü kötü serüveni düşüneceğim; yemek yiyeceğim, hastalanacağım, dedi. İyisi mi, gider, eş dostla güzel bir yemek yerim. Onların tatlı sözleri bana, bu sabahki budalalığımı unutturur." Davet edildiği yere gitti; arkadaşları onu biraz üzgün buldular. Üzüntüsünü gidermek için de birkaç yudum şarap içirdiler. Yavaş yavaş içilirse birkaç bardak şarap hem ruh için hem de vücut için bir devadır. Bilge Memnon da işte böyle düşündü; sarhoş oldu. Yemekten sonra kendisini kumar masasına çağırdılar. Arkadaşlar arasında ufak tefek bir oyun zararsız bir eğlencedir. Memnon da oynadı; kesesinde ne var ne yok aldılar; bundan başka cebindeki parasının dört misli daha borçlandı. Oyunda kavga çıktı; kumarbazlar kızıştılar: yakın arkadaşlarından biri kafasına bir zar boynuzu attı, bir gözünü çıkardı. Bilge Memnon'u, zilzurna sarhoş, beş parasız ve bir gözü eksik olarak evine götürdüler.

Şarabın tesiriyle sızdı; aklı başına gelince de arkadaşlarına borcunu ödemek için, uşağını Niniva defterdarına para istemeye gönderdi: kendisine, para verdiği adamın, yüz aileyi perişan eden hileli bir şekilde sabahleyin iflâs ettiğini söylediler. Beyni atan Memnon gözünde bir sargı, eline bir dilekçe ile, iflâs edene karşı kraldan adalet istemek için sarayın yolunu tuttu. Bir salonda, bayanlar vardı; çevresi yirmi dört ayağı bulan çemberli eteklerini rahat rahat taşıyorlardı. Bu bayanlardan kendisini şöyle böyle tanıyan bir tanesi ona yan gözle bakarak şöyle dedi:

"Aman! Ne iğrenç!" Kendisini daha iyi tanıyan bir başka bayan: "Maşallah, bay Memnon, dedi; sizi gördüğüme gerçekten çok memnun oldum. Ama hatırımdayken şunu da sorayım, neden gözünüzün birini kaybettiniz?" Böyle dedikten sonra da cevabını beklemeden geçip gitti. Memnon bir kenara büzüldü, hükümdarın ayaklarına kapanmak için sıra bekledi. Nihayet sırası geldi. Memnon üç kere yeri öptükten sonra, dilekçesini sundu. Lûtûfkâr hükümdar kendisini nezaketle karşıladı; okuyup özetlesin diye de dilekçeyi vezirlerinden birine verdi; vezir, Memnon'u bir kenara çekti; şöyle bir yukardan bakıp acı acı sırıtarak: "Ne acayip bir tek gözlüsün ki, bana gelecek yerde krala baş vurursun? Dahası var, sevgilimin hizmetçilerinden birinin yeğeni olduğundan ötürü himaye ettiğim namuslu bir müflise karşı dâva açmakla daha büyük bir küstahlık ediyorsun, dedi. Öteki gözünü de kaybetmek istemiyorsan, bu işten vazgeç!" Böylece sabahleyin, kadınlardan, fazla içkiden, oyundan, kavgadan, hele saraya uğramaktan vazgeçen Memnon, daha akşam olmadan, güzel bir bayan tarafından aldatılmış, parasını çaldırmış, sarhoş olmuş, kumar oynamış, kavga etmiş, bir gözünü yitirmiş, saraya gitmiş, üstelik bir de alay konusu olmuştu.

Şaşırıp taş kesilmiş, acıdan canı sıkılmış bir halde, kalbinde ölüm duyguları, evine döndü. İçeri girmek istedi; burada da alacaklıları adına evinin eşyasını boşaltan icra memurlariyle karşılaştı. Kendinden geçip bir çınarın dibine yığıldı; burada sevgili

amcasiyle beraber gezinen güzel bayanı gördü; bayan da Memnon'u gözündeki sargı ile görünce kahkahayı bastı. Gece oldu; Memnon, evinin duvarlarının yanıbaşında, otların üzerine yattı. Vücudunu ateş bastı; nöbetler içinde uyuyakaldı; rüyasında tanrısal bir peri gördü.

Bu peri pırıl pırıl yanıyordu. Altı güzel kanadı vardı; ama ayakları, başı, kuyruğu yoktu; hiçbir şeye de benzemiyordu. Memnon ona "Sen kimsin"? dedi. Peri: "Seni koruyan meleğim!" diye cevap verdi. Memnon ona: "Öyle ise, gözümü, sıhhatimi, malımı bilgeliğimi geri ver." dedi. Sonra ona, bütün bunları, bir günde nasıl yitirdiğini anlattı. Peri: "Bunlar, bizim oturduğumuz dünyada başımıza gelmiyen şeylerdir," dedi. Zavallı adam; "Siz hangi dünyada oturuyorsunuz ki?" dedi. Peri: "Benim ülkem güneşten beşyüz milyon fersah uzakta, buradan gördüğün Süreyya'nın yanında küçük bir yıldızıdır," diye cevap verdi. Memnon: "Aman ne güzel bir ülke! dedi. Demek orada zavallı bir adamı aldatan kahbeler, parasını oyunda alıp gözünü çıkartan yakın arkadaşlar, iflâs edenler, istediğiniz adâleti yerine getirmeyip sizinle alay eden vezirler yok öyle mi?" Yıldızda oturan yaratık: "Hayır, dedi; bizde böyle şeyler yoktur. Kadınlar tarafından aldatılmayız, çünkü bizde kadın yoktur; uzun uzadıya sofra âlemleri yapmayız, çünkü yemek yemeyiz; iflâs eden olmaz, çünkü bizde ne altın ne de gümüş vardır; gözümüzün çıkarılmasına imkân yoktur, çünkü bizim, sizin gibi

vücudumuz yoktur; sonra vezirler de bize karşı haksızlık edemezler çünkü küçük yıldızımıza herkes eşittir."

O vakit Memnon: "O halde efendimiz, dedi; kadınsız, yemeksiz olunca vaktinizi nasıl geçirirsiniz?" Peri: "Bize emanet edilen öteki dünyalara göz kulak olmakla, dedi; ben de seni avutmaya geldim." Memnon: "Ne yazık! diye bağırdı; bu kadar çılgınlık yapmama engel olmak için neden dün akşam gelmediniz?" Tanrısal yaratık: "Ağabeyin Assan'ın yanındaydım dedi. O senden daha acınacak halde. Sarayında yaşamak mutluluğuna erdiği Haşmetlû Hindistan kralı, ufak bir gevezelik yüzünden iki gözünü birden çıkarttırdı; şimdi de eli ayağı zencirlere vurulmuş zindanda yatıyor." Memnon: "İki kardeşten biri tek gözlü, öteki de kör olduktan, biri kuru otların üstünde, öteki zindanda yattıktan sonra, bir ailenin koruyucu bir meleği olmuş ne çıkar.?" dedi. Yıldızda yaşıyan yaratık: "Talihin değişecek, dedi. Bundan böyle tek gözlü kalacaksın ama, tüm bilge olmak gibi budalaca bir şey tasarlamadığın takdirde şöyle böyle mutlu olacaksın." Memnon içini çekerek: "Demek tüm bilgelik, erişilmesi imkânsız olan bir şeymiş öyle mi?" dedi. Peri: "Tüm maharetli, tüm kuvvetli, tüm güçlü, tüm mutlu olmak ne kadar imkânsızsa bu da o kadar imkânsızdır, diye cevap verdi. Biz bile böyle olmaktan çok uzağız. Bütün bunların bulunduğu bir yıldız var; ama evrene serpilmiş olan yüz bin milyon dünyada her şey derece

derece gider. İkinci dünyada birincidekinden, üçüncü dünyada ikincidekinden daha az bilgelik daha az mutluluk vardır. Sonuncuya kadar böle gider; orada herkes tüm delidir." Memnon, "Sakın, dedi, bizim bu kara dünyamız, evrenin bu şimdi, sözünü ettiğiniz çılgınlar yatağı olmasın!" Peri: "Henüz değil ama, yaklaşıyor, dedi: her şeyin, yerli yerinde olması lâzım." Memnon: "Peki ama, dedi; demek bazı şairlerle bazı filozoflar, *her şey iyidir* demekle büyük bir hata işliyorlar." Göklerden gelen filozof: "Bütün evrenin düzeni göz önünde tutulursa çok doğru söylüyorlar," dedi. Zavallı Memnon: "Ancak tek gözlü olmaktan kurtulduğum zaman buna inanırım," dedi.

SCARMENTADO'NUN SEYAHATLERİNİN HİKÂYESİ

1600 de Kandiye([1]) şehrinde doğdum. Babam oranın valisiydi; sudan bir şair olmakla beraber çok sert bir adam olan Iro([2])'nun, şerefime bir şiir yazdığını ve Minos([3])'un atam olduğunu söylediğini hatırlıyorum; ama babam gözden düşünce başka bir şiir yazdı; bu sefer de sadece Pasiphae([4])'nin aşığiyle olan münasebetinden dünyaya geldiğimi söyledi. Şu Iro yok mu, hem çok kötü bir insan, hem de adadaki küstahların en can sıkıcısıydı...

On beş yaşımda, babam beni öğrenim için Roma'ya gönderdi. Bütün gerçekleri öğrenmek ümediyle buraya geldim; çünkü o vakte kadar, Çin'den tutun da ta Alplere kadar, bu ölümlü dünyada âdet olduğu üzere, bana da bir sürü yalan yanlış şeyler öğretmişlerdi. Kendisine tavsiye edildiğim Monsignor Profondo([5]), hem acayip bir insan, hem de yeryüzünün en korkunç bilginlerden biriydi. Bana Aristo'nun kategorilerini([6]) öğretmek istedi; az kalsın beni de oğlanlarının kategorisine katıyordu: yakamı zor kurtardım. Dinî törenler, efsunculuklar, yağmalar gördüm. Son derece tedbirli bir kadın olan Signora Olimpia([7])'nın satılmaması gereken bir çok şeyleri para karşılığında sattığını söylüyorlardı. Ama, haksızlık ediyorlardı. Yaşımın icabı, bütün bunları çok hoş buluyordum. Signora Fatelo([8]) adında çok yumuşak huylu genç bir bayan beni sevmeyi aklına

koydu. Sayın papaz Poignardini ile sayın papaz Aconiti adında, şimdi dağılmış bir tarikattan iki genç çömez ona yaklaşıyordu: kadın, bana yüz vermek suretiyle onların arasını buldu; buldu ama, az kalsın ben de aforoz edilip zehirlenmek tehlikesiyle karşılaşıyordum. Saint-Pierre kilisesinin mimari tarzına hayran olarak buradan ayrıldım.

Fransa'ya gittim; kral Âdil Louis(9)'in hüküm sürdüğü çağdı. İlk işleri bana, o sıralarda halkın, etini, kızartıp, istiyenlere ucuz ucuz dağıttığı, Mareşal d'Ancre'(10)ın etinden bir parça yemek isteyip istemediğini sormak oldu.

Bu ülkede o sıralarda, bazen meclisteki yerlerden biri için, bazen iki sahifelik dinî bir münakaşa için devamlı iç savaşlar oluyordu. Altmış yıldan çok bir zamandan beri, bazen söndürülen, bazen şiddetle canlandırılan bu ateş o güzelim ülkeyi ümitsizlik içinde kıvrandırıyordu. Bunlar hep Gallicane kilisesinin cilveleriydi: "Ne yazık! dedim; bu millet aslında yumuşak huyludur: onu bu huyundan kim caydırmış acaba? Hem eğleniyor, hem de Saint — Barthélemy'ler yapıyor. Sadece eğleneceği, o mutlu günler nerede?"

İngiltere'ye geçtim: burada da aynı kavgalar, yanı çılgınlıklara sebeboluyordu. Katolik mezhebinden kutsal kişiler, kilisesinin selâmeti için barut kullanarak, kralı, kral ailesini ve büyük parlâmentoyu havaya uçurmaya, böylece İngiltere'yi de dinsizlerden kurtarmaya karar vermişlerdi. VIII. Henri'nin

kızı, kraliçe kutsal Marie'nin, beş yüzden çok tebaasını yaktırdığı meydanı bana gösterdiler. Hibernois([11])lı bir papaz bana, bunun çok iyi bir iş olduğunu söyledi; — Çünkü, dedi; yakılanlar, İngiliz'di, bir; bunlar hiçbir zaman kutsal su kullanmazlardı, iki; çünkü bunlar Saint-Patrice mağarasına inanmazlardı, üç." Hele kraliçe Marie'nin henüz kutsallık mertebesine çıkarılmamış olmasına hayret ediyordu; ama, bunun da pek yakında, yeğen kardinalin boş vakti olur olmaz, yapılacağını umuyordu.

Hollanda'ya gittim; burada, daha soğuk kanlı insanlar arasında daha çok sessizlik bulacağımı umuyordum. La Haye'e geldiğim zaman sayın.bir ihtiyarın kellesini vuruyorlardı.([12]) Bu kelle, devlete en çok hizmet etmiş bir adam olan başvekil Barneveldt'in saçsız kellesiydi. Acıyıp: "Suçu nedir, yoksa devlete mi ihanet etmiş" diye sordum. Kara cübbeli bir papaz bana: "Daha kötüsünü yaptı, diye cevap verdi; imanla olduğu kadar, insanlara iyilik etmekle de selâmete erişilebileceğini sanıyordu. Böyle düşünceler tutunursa bir devletin yaşıyamıyacağım, böyle ortalığı birbirine düşüren korkunç şeyleri bastırmak için de ağır kanunların gerektiğini anlarsınız." Memleketin ince görüşlü devlet adamlarından biri bana, içini çekerek dedi ki: "Ne yazık ki efendim! İyi günler uzun sürmez; bu millet bu kadar gayretli görünüyorsa bu bir tesadüftür; tabiatının icabı, hoşgörülük denen iğrenç bir inanca bağlıdır; günün birinde yine ona dönecek; bunu düşündükçe insanın tüyleri diken

diken oluyor." Onlar o uğursuz itidal ve hoşgörlük çağının gelmesini bekliyedursunlar, ben, hiçbir eğlencesi olmıyan yalnız ağır başlılığın hüküm sürdüğü bu ülkeyi bırakıp İspanya'ya gitmek üzere gemiye bindim.

Saray, İşpiliye'deydi; kalyonlar gelmişti; yılın en güzel mevsiminde neşe ve bolluk havası esiyordu. Portakal ve limon ağaçlarının sıralandığı bir yolun sonunda alana benziyen büyük bir yer gördüm; burada değerli kumaşlarla döşeli tribünler vardı. Kral, kraliçe, şehzadeler, sultanlar, çok süslü bir kubbenin altındaydılar. Kral ailesinin tam karşısında başka bir taht daha vardı ama bu, ötekinden biraz daha yüksekteydi. Yol arkadaşlarımdan birine dedim ki: "Bu taht olsa olsa Tanrı'ya tahsis edilmiş olabilir, yoksa neye yarayacağım kestiremiyorum." Gelişigüzel söylediğim bu sözler ağır başlı bir İspanyol'un kulağına gitti, bana da pahalıya maloldu. Ben, güzel bir eğlence veya bir boğa güreşi göreceğimi sanıyordum; Tam bu sırada büyük enkizitör tahta çıkıp, kralı ve halkı tadis etmesin mi!

Arkasından iki sıra halinde, beyazlı, siyahlı, kurşunili, pabuçlu, pabuçsuz, sakallı, sakalsız, pelerinli, pelerinsiz bir sürü papaz önümüzden geçti; bunlardan sonra cellât göründü; daha sonra da zaptiyelerle kişizadeler çıkageldiler; bunlar üstlerinde şeytan ve alev resimleri bulunan çuvallara bürünmüş kırk kadar insanın etrafını almışlardı. Bunlar Musa'dan vazgeçmek istemiyen Yahudiler, üvey

analarıyla evlenen, veya Notre-Dame d'Atocha([14])ya tapmıyan, yahut da çil çil paralarını hiéronymite([15]) papazlarına vermek istemiyen hıristiyanlardı. Ağır başlı güzel dualar okundu; bundan sonra da suçlular hafif ateşte yakıldı; kral ailesi de bütün bunlardan, son derece memnun kalmış göründü.

Akşam tam yatağıma gireceğim sırada kutsal Hermandad'la Enkizision'a mensup iki papaz odama girdi: beni kucaklayıp öptüler; bir kelime söylemeden de alıp içinde bir hasır yatakla güzel bir puttan başka bir şey bulunmıyan soğuk bir zindana götürdüler. Burada altı hafta kaldıktan sonra sayın papaz Enkizitör varıp kendisiyle konuşmam için bana haber saldı; tam bir baba sevgisiyle beni bir süre kollarının arasında tuttu; böyle kötü bir yerde misafir edildiğimi öğrenince çok üzüldüğünü söyledi; ama binanın bütün odalarının dolu olduğunu bir dahaki sefere daha rahat bir yere konulabileceğimi umduğunu ilâve etti. Sonra samimi bir eda ile niçin buraya konulduğumu bilip bilmediğimi sordu. Sayın papaza: "Her halde günahlarım yüzünden olacak" dedim. — "Peki evlâdım, hangi günahın için? Bana her şeyi açıkça söyliyebilirsin!" Düşündüm taşındım ama bir türlü bulamadım; nihayet papaz efendi bana acıyıp işimi kolaylaştırmaya çalıştı.

Sonunda söylediğim gelişigüzel sözleri hatırladım. Disiplin cezasına çarpılmak, otuz bin *réale*([16]) ödemek suretiyle işin içinden sıyrıldım. Önünde eğileyim diye beni, büyük Enkizitörün yanına götür-

düler; çok nazik bir adamdı; bana o küçük eğlenceyi nasıl bulduğumu sordu. Çok güzel olduğunu söyledim; arkasından da koşup, bütün güzelliğine rağmen bu ülkeyi hemen terketmeleri için yol arkadaşlarımı sıkıştırdım. Onlar da zaten, İspanyol'ların din uğrunda yaptıkları büyük işleri biliyorlardı. Meşhur Chiapa([17]) piskoposunun hatıralarını okumak suretiyle, Amerika'da hristiyanlığı kabul ettirmek için aşağı yukarı on milyon imansızın boğazladığını, yakıldığını, veya boğulduğunu öğrenmişlerdi. Bu piskoposun mübalâğa ettiğini sandım, ama bütün bu kurbanların sayısı beş milyon olsa bile, yine fevkalâde bir şey sayılmaz mı?

Seyahat etmek isteğiyle yamp tutuşuyordum. Avrupa'daki seyahatimi Türkiye ile bitirmek niyetindeydim; hemen bu memleketin yolunu tuttuk. Göreceğim eğlenceler hakkındaki düşüncelerimi açıkça söylemeye karar verdim. Arkadaşlarıma: "Şu Türkler yok mu, dedim; vaftiz yüzü görmemiş imansızlardır; bundan ötürü de her halde sayın enkizitörlerden daha zalimdirler. Müslümanların ülkesine vardığımız zaman ağzımızı açmıyalım."

Neyse Türkiye'ye vardım. Burada kandiye'den daha çok kilise görünce şaşa kaldım. Hiç çekinmeden kutsal Meryem Ana'ya, kimi Yunanca, kimi Lâtince, kimi de Ermenice dua eden, Muhammed'e de istedikleri gibi küfreden papaz sürüleri gördüm.

"Aman bu Türkler ne iyi insanlarmış!" diye bağırdım. Hristiyan Rumlarla, Hristiyan Lâtinler

İstanbul'da birbirlerinin can düşmanıydılar; bu köleler, sokakta birbirlerini ısıran, ayrılsınlar diye de efendilerinden sopa yiyen köpekler gibi birbirlerini öldürüyorlardı. O sıralarda Sadrâzam, Yunanlıları koruyordu. Yunan patriği beni, Lâtin patriğinin evinde yemek yemekle suçlandırdı; divanın kararıyle tabanlarıma beş yüz değnek yemeğe mahkûm oldum; beşyüz sekino vererek de affedildim. Ertesi gün Sadrâzamı boğazladılar; daha ertesi gün bunun yerine gelip bir ay sonra kendisini de boğazlanan bir başka Sadrâzam, Lâtinlerin tarafındandı; bu da beni, Yunan patriğinin evinde yemek yediğim için aynı cezaya çarptırdı. Artık Yunan olsun, Lâtin olsun hiçbir kiliseye gidemez oldum. Kendimi avutmak için de, baş başa kaldığımız zaman son derece sevimli, camide ise dinibütün bir insan olan güzel bir çerkez kızı kiraladım. Bir akşam beni öperken aşkın verdiği heyecanla: "Allah ila Allah!" diye bağırdı; bu, Türklerin iman sözleriymiş; ben ise bunları sevgi sözleri sandım: aynı şiddetle: "Allah ila Allah!" diye bağırdım. Kadın: "Ey ulu Tanrım! diye bağırdı; rahmetin büyüktür: Artık müslüman oldunuz!" Bana müslüman olmak için kuvvet verdi diye kendisine teşekkür ettim; artık mutlu olduğumu sanıyordum. Sabahleyin imam beni sünnet etmeye geldi; güçlük çıkardığımı görünce, doğru bir insan olan mahallenin kadısı beni kazıklatacağını söyledi: bin sekino vererek bir parça etimle, kaba etimi kurtardım; bir daha yatakta:" Allah ila Allah! diye bağırmamaya karar vererek hemen İran'a kaçtım.

Isfahan'a varır varmaz bana, Akkoyunlu mu, yoksa Karakoyunlu mu olduğumu sordular. "Böyle bir şey beni ilgilendirmez, yeter ki koyun taze olsun," diye cevap verdim. Ama o sıralarda İran'lıların Akkoyunlu, Karakoyunlu diye ikiye ayrıldıklarını bilmek gerekti. İki tarafla birden alay ettiğimi sandılar; böylece daha şehrin kapısındayken büyük bir suç işlemiş bulunuyordum; koyunlardan kurtulmak için de yine bir sürü sekino vermek zorunda kaldım.

Bana, bu ülkenin neşe ve hürriyet ülkesi olduğunu temin eden bir tercümanla beraber Çin'e kadar gittim. Her şeyi yakıp yıktıktan sonra Tatarlar hâkim olmuşlardı buraya; üstelik sayın cizvit papazları bir yandan, sayın dominicain papazları öbür yandan, insanları Doğru yola çevirdiklerini söylüyorlardı, ama kimse bunun farkında bile değildi. Böyle becerikli misyonerleri şimdiye kadar kimse görmemiştir: çünkü sıra ile birbirlerini öldürüyorlar, Roma'ya ciltler dolusu iftira yağdırıyorlar, birbirlerini imansızlıkla, ruhları bozmakla suçlandırıyorlardı. Aralarında bilhassa selâm verme tarzı üzerinde müthiş bir anlaşmazlık vardı. Cizvitler, Çin'lerin analarıyla babalarına Çin usulünce, dominicain'ler ise Roma usulünce selâm vermelerini istiyorlardı. Cizvitler beni dominicain sandılar. Tatar hükümdarına papanın casusu olduğumu söylediler. Yüksek meclis beni törenle yakalayıp bağlasın diye birinci mandarine emir verdi; o da bu işi dört yerli zaptiyeye komuta eden bir çavuşa havale etti. Dörtyüz kere diz büküp

kalktıktan sonra hükümdarın huzuruna götürüldüm. Papanın casusu olup olmadığını, bu prensin, kendisini tahtından indirmek için bizzat gelmek istediğinin doğru olup olmadığını sordurdu. Papanın yetmiş yaşında bir papaz olduğunu, kutsal Tatar — Çin hükümdarından dört bin fersah uzakta bulunduğunu, birer şemsiye ile nöbet bekliyen aşağı yukarı iki bin askeri olduğunu, kimseyi tahtından indirmediğini, haşmetmaabında rahat rahat uyuyabileceğini söyledim. Hayatımın en belâsız macerası bu oldu. Beni Macao'ya gönderdiler; oradan da Avrupa'ya gitmek üzere bir gemiye bindim.

Colconde kıyılarına doğru geminin tamir edilmesi gerekti. Fırsattan faydalanıp bunca övgüsünü işittiğim büyük Aureng-Zeb'([18])in sarayını göreyim dedim; o sıralarda hükümdar Delhi'deydi. Hükümdarın, Mekke Şerifi tarafından gönderilen kutsal armağanı aldığı gün şehre girdiğime çok memnun oldum; bütün şehir halkı bayram ediyordu. Armağan edilen şey, kutsal evi, Kâbeyi, Beytullahı süpürdükleri süpürgeydi. Bu süpürge, ruhun bütün pisliklerini temizliyen temsilî bir şeydi. Her halde Aureng-Zeb'in böyle bir şeye ihtiyacı yoktu; çünkü Hindistan'ın en dinibütün adamıydı. Kardeşlerinden birini boğazlamış, babasını da zehirlemişti. Yirmi raca ile bir o kadar zengin de işkenceyle öldürülmüştü; ama bütün bunlardan ne çıkar, herkes yalnız onun dinibütünlüğünden söz ediyordu. Onu her cuma namazından sonra birkaç kafa kesen Fas İmparatoru Haşmetli Molla İsmail'e benzetiyorlardı.

Ağzımı açıp bir kelime bile söylemiyordum; dünyayı geze geze adam olmuştum; bu iki büyük hükümdarı övmenin bana düşmiyeceğini biliyordum. Ne yalan söyliyeyim, benimle aynı evde oturan genç bir Fransız, Hindistan İmparatoriyle Fas İmparatoruna karşı doğrusu ya, saygısızlık gösterdi. Avrupa'da, babalarını kardeşlerini öldürmedikleri, tebaalarının kafalarını kesmedikleri halde devletlerini iyi idare eden, hattâ kiliseye bile giden dinibütün hükümdarların bulunduğunu lâf arasında söyledi. Bizim tercüman, delikanlının dine aykırı olan bu sözlerini Hind diline çevirdi. Geçmişten aldığım derslerden faydalanarak hemen develeri hazırlattım: Fransız'la beraber yola çıktım. Sonradan öğrendim ki, daha o akşam büyük Aureng-Zeb'in memurları bizi yakalamak için gelmişler, ama yalnız tercümanı bulmuşlar. Adamcağızı bir meydanda asmışlar; bütün dalkavuklar da yaltanmadıkları halde hakkın yerini bulduğunu itiraf etmişler.

Yalnız Amerika'yı görmemiştim; dünyanın bütün zevklerini tatmak için burayı da görmem gerekti. Burayı da gördüm. Gemimiz zenci korsanlar tarafından yakalandı. Kaptanımız acı acı inledi; onlara, neden böyle devletler hukukuna aykırı davrandıklarını sordu. Zenci kaptan: "Sizin uzun burnunuz var: bizimki ise yassı, diye cevap verdi; sizin saçlarınız düm düz, bizim tüylerimiz ise kıvırcık; sizin deriniz kül rengi, bizimki ise abanoz renginde; bu yüzden, kutsal tabiat kanunları gereğince, her zaman birbiri-

mizin düşmanı sayılırız. Bizleri, gülünç olduğu kadar ağır işlerde çalıştırmak için, Guinée kıyılarındaki panayır yerlerinde yük hayvanları satın alır gibi alırsınız. Öküz sinirinden kırbaçlarla döve döve bizlere, aslında hiç bir değeri olmıyan hattâ güzel bir Mısır soğam bile etmiyen bir çeşit sarı toprak çıkaralım diye dağların altını üstüne getirtirsiniz; bu yüzden, sizinle karşılaştığımız ve daha kuvvetli olduğumuz zaman da, sizi esir alır, size tarlalarımızı sürdürür veya burunuzlarınızla kulaklarınızı keseriz."

Bunca doğru söze verilecek bir cevap bulamadık. Kulaklarımla burnum bana kalsın diye, ihtiyar bir zenci karısının tarlasını sürmeye razı oldum. Bir yıl sonra beni satın aldılar. Yeryüzünde, güzel, iyi takdire değer ne varsa hepsini gördüm; evimden, yurdumdan dışarı çıkmamaya karar verdim. Kendi ülkemde evlendim; karım beni aldattı; ama hayatta en iyi durumun da bu olduğunu anladım.

TESELLİ BULAN İKİ KİŞİ

Büyük filozof Citophile([1]) bir gün, haklı olarak bahtsız olduğunu söyliyen bir kadına dedi ki: "Büyük IV. Henri'nin([2]) kızı olan İngiltere Kraliçesi de sizin kadar bahtsızdı: kendisini ülkesinden kovdular; fırtına yüzünden az kalsın denizin ortasında ölecekti; sonunda kral ailesinden olan kocasının boynunun vurulduğunu da gördü." Kadın: "Onun hesabına ben de üzüldüm doğrusu!" dedi ve kendi bahtsızlığına ağlamaya başladı.

Citophile: "Ama, dedi; bir kere de Marie-Stuart([3])ı düşünün: kalın, güzel sesli, namuslu bir şarkıcıyı kimseye sezdirmeden seviyordu. Kocası, gözünün önünde şarkıcıyı öldürdü; sonra da, kızoğlankız olduğunu söyliyen, yakın akrabası ve arkadaşı kraliçe Elisabeht([4]) onu, on sekiz yıl zindanda çürüttükten sonra siyahlarla döşeli bir yerde öldürttü." Kadın. "Bu da çok zalimce bir şey!" diye cevap verdikten sonra yeniden kendi acılarını düşünmeye başladı.

Teselli eden adam: "Yakalanıp, boğazlanan güzel Jeanne de Naples([5])den bahsedildiğini belki duymuşsunuzdur." dedi. Bahtsız kadın: "Şöyle böyle hatırlıyorum." dedi.

Öteki ilâve etti: "Ya size, benim gençliğimde, bir akşam yemeğinden sonra tahtından indirilip ıssız bir adada öldürülen bir kadın hükümdarın hikâyesini anlatsam,([6]) ne dersiniz?" Kadın: "Bu hikâyeyi ben de biliyorum," diye cevap verdi.

"Peki o halde ben de size, kendisine felsefe dersleri verdiğim büyük bir prensesin başına gelenleri anlatayım. Bütün büyük, güzel prensesler gibi onun da bir âşığı vardı. Bir gün babası, odasına girdi; yüzüne ateş basan, gözleri kızıl yakut gibi parıl parıl parıldıyan âşığı yakaladı; kadın da çok heyecanlı bir haldeydi. Delikanlının yüzü, peder beyin hiç hoşuna gitmedi; adamcağızın suratına öyle bir tokat aşketti ki, eyalette o vakte kadar böylesini yiyen olmamıştı. Âşık, yerdeki maşayı kaptığı gibi kayın babasının kafasını patlattı; yara iyi oldu ama izi hâlâ duruyor. Şaşkına dönen kadın da pencereden aşağı atladı; ayağı kırıldı; çok güzel bir endamı olduğu halde, bugün hâlâ topladığı belli oluyor. Âşık büyük bir prensin kafasını kırdığı için ölüme mahkûm oldu. Aşığım aşmaya götürürlerken prensesin ne halde düştüğünü varın siz düşünün. Prenses zindandayken, kendisiyle uzun uzadıya görüştüm; kadıncağız bana bahtsızlıklarından başka bir şeyden bahsetmedi."

Kadın: "O halde niçin benim de kendi bahtsızlıklarımı düşünmemi istemiyorsunuz? dedi. Filozof: "Çünkü, dedi; bunları düşünmemek lâzım, çünkü bunca asîl kadın, bu kadar bahtsız olduktan sonra ümitsizliğe düşmek size hiç yakışmıyor. Hele bir kere Hekabe'yi düşünün, Niobe'yi düşünün!" kadın: "Ah! dedi; eğer ben de onların, o güzel prenseslerin zamanında yaşasaydım, siz de teselli etmek için benim felâketlerimi onlara anlatsaydınız, sizi dinlerler miydi sanıyorsunuz?"

Ertesi gün filozof biricik oğlunu kaybetti; duyduğu acıdan az kalsın ölecekti. Kadın da oğullarını kaybeden bütün kralların adlarını bir kâğıda yazdırıp filozofa götürdü; filozof kâğıdı okudu, çok doğru olduğunu söyledi ama, ağlamaktan da geri kalmadı. Üç ay sonra karşılaştıkları vakit, birbirlerini neşeli görünce hayret ettiler. Zaman tanrısına bir heykel yaptırıp altına şu yazıyı yazdırdılar:

TESELLİ EDEN'E

BİR TÜRK'ÜN FAKİRLERLE DOSTU BABABEC HAKKINDAKİ MEKTUBU

Ganga kıyılarında, Brahman'ların eski vatanı olan Benares şehrindeyken bir şeyler öğrenmeye çalıştım. Hint dilini azçok anlıyordum; çok dinliyor, her şeyi gözlüyordum. Omri adındaki velimin evinde kalıyordum; bu adam, tanıdığım insanların en iyisiydi. Brahman dinindendi, ben ise Müslümandım: bununla beraber, ne o de ben Muhammed'le Brahma hakkında ileri geri bir tek kelime olsun söylemiş değildik. O, bir yandan aptest alırken ben de bir yandan aptest alırdım; iki kardeş gibi, aynı limonatadan içer, aynı pilâvdan yerdik.

Bir gün beraberce Gavani tapınağına gittik. Burada bazıları yangi, yani dalıcı fakirler, bazıları da faal bir hayat süren eski Gymnosophiste(1)'lerin çömezleri olan bir sürü fakir gördük. Herkesin bildiği gibi bunların, en eski Brahman'ların dili olan kitabî bir dilleri, bir de bu dilde yazılmış *Hanscrit(2)* dedikleri bir kitapları vardır. Hiç şüphesiz bu kitap, *Zendavesta'(2)*lar da dâhil, bütün Asya'nın en eski kitabıdır.

Bu kitabı okuyan bir fakirin önünden geçiyordum; birden: "Ah! Kâfir herif! diye bağırdı; bana saymakta olduğum sesli harflerin sayısını unutturdun; bu yüzden ruhum bur tavşanın vücuduna girecek; bense bir papağanın vücuduna girecek diye övünüyordum." Kendisine teselli etmek için bir

rupi(4) verdim. Birkaç adım öteke aksırmak zorunda kaldım; çıkardığım ses, kendinden geçmiş olan bir fakiri uyandırdı: "Neredeyim? dedi. Aman ne korkunç bir düşüş! Burnumun ucunu göremez oldum; tanrısal ışık kayboldu." Ona "Eğer burnunuzun ucundan ötesini görmemenize sebeboldumsa, alın, dedim; ettiğim kötülüğü gidermek için işte size bir rupi; tanrısal ışığa yeniden kavuşun."

Böylece, hiç kimseye sezdirmeden işin içinden sıyrıldıktan sonra öteki Gymnosophiste'lerin yanına gittim; birçokları bana, Brahma'nın aşkına, kollarıma bacaklarıma batırayım diye son derece güzel küçük çiviler getirdiler. Çivileri satın aldım; sonra da evdeki halıları bunlarla çivilettim. Kimi ellerinin üstünde dans ediyor, kimi gevşek bir ipin üzerinde atlayıp sıçrıyor, kimi de durmadan tek ayak üzerinde yürüyordu. İçlerinde, kendilerini zencirlerle bağlamış olanlarla, arkalarında semer taşıyanlar da vardı; bazıları da başlarını bir künkün içine sokmuşlardı: ama şimdilik hepsi dünyanın en iyi insanlarıydı. Arkadaşım Omri beni, en muşhurlarından birinin odasına götürdü, adı Bababec'ti: bir maymun gibi çıplak olan bu fakirin boynunda altmış libreden daha ağır, kocaman bir zincir vardı. Kaba etlerine batan bir sürü küçük civiyle döşeli tahta bir sandalyenin üzerine oturmuştu ama, insan onu görünce sanki satenden bir şeyin üzerine oturmuş sanıyoru. Kadınlar ona akıl danışmaya geliyorlardı; ailelere kâhinlik ediyordu; bu konuda âdeta ün salmıştı diyebilirim.

Omri ile uzun uzadıya konuştu; ben de dinledim. Arkadaşım ona: "Babamız, dedi; başka başka vücutlarla yedi kere dünyaya geldikten sonra Brahma'nın yanına gidebilecek miyim." Fakir: "Bu durumunuza bağlı bir iştir, dedi; nasıl bir hayat geçiriyorsunuz bakalım." Omri: "İyi bir vatandaş, iyi bir koca, iyi bir baba, iyi bir dost olmaya çalışıyorum: fırsat düştükçe zenginlere faizsiz ödünç para veririm; fakirlere de veririm; komşularımla da iyi geçinirim." Brahman: "Arasıra çivi üstünde oturuyor musunuz?" dedi. — "Hiç oturmadım sayın babamız." Fakir: "Acırım haline, diye cevap verdi; göklerin ancak on dokuzuncu katına kadar çıkabileceksin; çok yazık! Omri: "Niçin dedi: ben kendimi çok doğru bir insan olarak görüyorum: kaderimden memnunum: ha on dokuzuncu kat olmuş ha yirminci, bana ne? Yeter ki bu uzun yolculukta ödevimi yapayım; son yerimde de iyi kabul göreyim. Bu ülkede namuslu, Brahma'nın ülkesinde de mutlu bir insan olmak yetmez mi? Ya siz Bababec efendi, bütün bu çivilerle bütün bu zincirlerle göğün hangi katına çıkmak istiyorsunuz?" Bababec: "Otuz beşinci katına!" dedi. Omri: "Ne yalan söyliyeyim, diye cevap verdi; benden daha yukarıya çıkıp oturmak iddianızı çok gülünç buluyorum: bu olsa olsa çok kuvvetli bir tutkunun sonucu olabilir. Bu dünyadan şan, şeref sahibi olmak istiyenleri ayıpladığınız halde niçin siz öteki dünyada böyle büyük şereflere konmak istiyorsunuz? Sonra, orada benden daha iyi bir kabul göreceğinizi nereden çıkarıyorsunuz? Şunu da iyi bilin ki benim on günde

verdiğim sadaka, sizin kaba etinize batırmak için on yılda satın aldığınız çivilerin değerinden daha çoktur. Bütün gününüzü boynunuzda bir zencirle çırılçıplak geçirmeniz, sanki Brahma'nın pek umurundaydı? Sanki vatana büyük bir hizmetiniz mi dokunuyor? Ben kendi hesabıma, sebze yetiştiren veya ağaç diken bir insanı, burunlarının ucuna bakan ya da ruhlarının asîlliği yüzünden sırtlarında bir semer taşıyan bütün o arkadaşlarınızdan daha üstün sayarım." Bunları söyledikten sonra Omri yumşadı, fakiri okşadı, ikna etti, nihayet çivilerle zincirlerini bırakıp, doğru dürüst yaşasın diye evine dâvet etti. Adamcağızı temizlediler, vücuduna kokular sürdüler, insan gibi giydirdiler; on beş gün akıllı uslu yaşadı; sonunda, önceki hayatından yüz kere daha mutlu olduğunu söyledi. Ama halk arasında itibarını kaybediyordu; Artık kadınlar gelip kendisine danışmıyorlardı; bu yüzden Omri'yi bıraktı; halkın itibarını kazanmak için yine o çivilerinin üstünde oturmaya gitti.

RENKLER HAKKINDA HÜKÜM VEREN KÖRLER

Körler hastahanesi([1]) kurulurken, bütün körler eşitti; ufak tefek işlerini de oya başvurarak halledenlerdi. Elleriyle dokunarak bakır parayı gümüş paradan pekâlâ ayırırlar; Brie şarabını Burgonya şarabiyle karıştırmazlardı. Koku alma duyuları, iki gözü gören komşularından daha iyiydi. Dört duyu üzerine yargıda bulunurlardı; yani bunlar hakkında ne bilmek mümkünse hepsini bilirlerdi; böylece körlerin ne kadar sakin, ne kadar rahat yaşamalarını mümkünse onlar da o kadar sakin, o kadar rahat yaşarlardı. Ne yazık ki öğretmenlerinden biri, günün birinde tutup körlerin de görme hakkında doğru düşünceleri olduğunu ileri sürdü; sözünü dinletti; merak uyandırdı, çok ateşli taraftarlar kazandı; sonunda kendisini birliğin şefi seçtiler. Üstün bir eda ile renkler hakkında yargı yürütmeye başlayınca, her şey birdenbire yıkıldı.

Körlerin bu ilk diktatörü önce küçük bir kurultay topladı; böylece bütün sadakaların kendisine verilmesini sağladı. Bu yüzden de kimse ona karşı gelmeğe cesaret edemedi. Körlerin bütün elbiselerinin beyaz olduğunu söyledi. Körler buna da inandılar; bir tanecik olsun beyaz elbiseleri olmadığı halde, işleri güçleri beyaz elbiselerinden bahsetmek oldu. Herkes onlarla, alay etti; onlar da gidip diktatöre şikâyet ettiler; diktatör onları çok kötü karşıladı;

onlara, gözleri olanların yanlış düşüncelerine kendilerini kaptıran, efendilerinin yanılmazlığından şüphe eden yenilik taraftarları, kalın kafalılar, âsiler diye bağırdı. Bu kavga yüzünden körler ikiye ayrıldılar.

Diktatör onları yatıştırmak için bir kararname çıkararak elbiselerinin kırmızı olduğunu ilân etti. Oysa körlerde bir tek kırmızı elbise yoktu. Bu sefer her zamankinden çok alay konusu oldular: cemaat yeniden şikâyette bulundu. Diktatör kızdı, öteki körler de bu yüzden uzun uzadıya döğüştüler; ancak körlerin renk hakkında yargıda bulunmalarına engel olunduğu zaman aralarında barış kurulabildi.

Bu küçük hikâyeyi okuyan bir sağır, körlerin renkler hakkında hüküm vermelerinin doğru olmadığını söylemiş ama, musiki hakkında söz söylemenin yalnız sağırlara mahsus bir şey olduğu düşüncesinde de ayak diremiş.

BİR HİNT MASALI

Physagoras([1]) Hindistan'dayken, herkesin bildiği gibi , Gymnosophiste'ler okulunda hayvanlarla bitkilerin dilini öğrendi. Bir gün, deniz kıyısına yakın bir çayırda gezinirken şu sözleri duydu: "Ne bahtsızmışım ki, ot olarak doğmuşum! Boyum iki parmak kadar olur olmaz obur bir dev, korkunç bir hayvan, beni kocaman ayaklariyle ezdi; ağzında bir sıra keskin tırpan vardı; bunlarla da beni biçti, kopardı, yuttu. İnsanlar bu deve, koyun diyorlar. Sanınam ki yeryüzünde bundan daha iğrenç bir yaratık olsun.!"

Physagoras birkaç adım ötede, küçük bir kayanın üzerinde esnemekte olan bir midye buldu; bu filozof, bize, benzerimiz olan hayvanları yemeyi meneden o güzelim dini henüz kabul etmemişti.([2]) Tam midyeyi yutacağı sırada zavallıcak dokunaklı bir sesle şunları söyledi: "Ey tabiat! Benim gibi senin eserin olan ot meğer ne kadar mutluymuş! Onu biçtikleri zaman tekrar büyür, ölmez; halbuki biz, zavallı midyeler iki zırhla kendimizi boş yere koruruz; zalimler bizi, yemeklerinde düzinelerle yerler, sonra da artık hapı yutarız. Meğer midyelerin, ne korkunç bir alınyazısı varmış; insanlar da ne vahşi şeylermiş!"

Physagoras ürktü; işlemek üzere olduğu suçun büyüklüğünü anladı: ağlıyarak midyeden af diledi; onu incitmeden kayanın üstüne koydu.

Bu olayı inceden inceye düşünerek şehre dönerken, örümceklerin sinekleri, kırlangıçların örümcekleri atmacaların da kırlangıçları yediğini gördü. Kendi kendine: "Bütün bu yaratıklar filozof değillermiş!" dedi.

Physagoras şehre dönerken yollarda: "İyi oldu, çok iyi oldu; hak etmişlerdi!" diye bağırarak koşuşan kadın erkek bir sürü serserinin arasında kaldı, itilip kakıldı, yere yuvarlandı. Physagoras yerinden kalkarak: "Kim? Ne?" dedi; serseriler hiç durmadan: "Onların pişirildiğini görmek ne hoş bir şey olacak!" diye bağırarak koşuşuyorlardı. Physagoras, mercimekten veya başka bir sebzeden sözettiklerini sandı; ama hiç de öyle değilmiş; söz konusu olan iki zavallı Hintliymiş Physagoras: "Anladım, dedi; bunlar muhakkak yaşamaktan bıkmış iki büyük filozof olacak; başka bir şekilde yeniden dünyaya gelmeğe can atıyorlar; insan hiçbir yerde rahat etmez ama gene de ev değiştirmek zevkli bir şeydir: zevkler üzerinde münakaşa etmemek gerek."

Halkla beraber büyük bir meydana doğru yürüdü; burada büyük bir ateşin yanmakta olduğunu gördü; bu ateşin karşısında *mahkeme* denilen bir sıra, sıranın üstünde de yargıçlar vardı; yargıçların herbirinin elinde bir inek kuyruğu, başında da ayağı ıslanmadan Erythrée denizini aştıktan, *Orhique*'lerde büyük bir sadakatle anlatıldığı gibi güneşle ayı durdurduktan sonra vaktiyle Bacchus'le beraber

memlekete döndüğü zaman Silène'i sırtında taşıyan hayvanın kulaklarına benziyen bir başlık vardı.(3)

Bu yargıçların içinde, Physagoras'ın çok iyi tanıdığı namuslu bir adam vardı. Hintli bilge, Samos'lu(4) bilgeye, Hintlilere gösterilecek eğlencenin ne olduğunu anlattı; ona dedi ki:

"Hintlilerin ikisinin de yakılmak falan istedikleri yok; ağırbaşlı meslek arkadaşlarım bunlardan birini, Xaca'nın(5) özü'nün Brahma'nın özüyle bir olmadığını söylediği için, ötekini de, ölürken bir ineğin kuyruğundan tutmadan da insanın Yüce Varlığı memnun edebileceğini söylediği için bu işkenceye mahkûm ettiler; ikincisi; İnsan her zaman faziletli olabilir, diyordu; ama her zaman o söylediğiniz sırada bir inek bulamaz. Şehirdeki iyi yürekli kadınlar, bu dinsizce önermelerden o kadar ürktüler ki, bu iki zavallıya işkence yapılmasına karar verdirinceye kadar yargıçları rahat bırakmalıdır."

Physagoras, ottan tutun da insana varıncaya kadar, kederlenecek bir hayli şey olduğuna hükmetti. Bununla beraber yargıçlara, hattâ dinibütün kadınlara bile meram anlatabildi; bu da yalnız bu defaya mahsus bir olaydı.

Sonra gidip Crotone'da(6) hoşgörlük konusunda vaz'ettiyse de, hoşgörürlükten falan anlamıyan birisi evini ateşledi: "İki Hintli'yi ateşten kurtaran Physagoras da cayır cayır yandı.(7) *Gemisini kurtaran kaptandır.*

COSİ-SANCTA

(Küçük bir suç karşılığında büyük bir iyilik)

Bir Afrika Hikâyesi

Ötedenberi yeretmiş yanlış bir özdeyiş vardır: kişi, büyük bir iyilik için bile olsa küçük bir suç işlememeliymiş.

Saint-Augustin(1) de tamamiyle böyle düşünüyordu; bunun böyle olduğunu, Septimius Acindynus(2) proconsul iken, Saint-Augustin'in diyakozluğunda olagelmiş, *Cité de Dieu* adlı eserde de anlatılmış olan şu küçük hikâyeden kolayca anlamak mümkündür.

Vaktiyle Hippone'de,(4) tarikat kurmakta çok maharetli olan, mahallenin bütün genç kızlarının günahlarını çıkartan, şunun bunun falına baktığı için de Tanrı'dan ilham aldığını söyliyen ihtiyar bir papaz varmış; işinin de oldukça ehliymiş.

Günün birinde kendisine Cosi-Sancta adında genç bir kız getirmişler: bu kızcağız eyaletin en güzel kızıymış Jansenius'cu olan ana ile baba kızlarını, çok sıkı erdem ilkeleri içinde büyütmüşler; âşıklarından hiçbiri, söylediği sözlerle onu bir an olsun eğlendirmemiş. Birkaç gün önce kızcağız, Hippone mahkemesi üyelerinden Capito adında ihtiyar bir bunağa nişanlamışlar. Kısa boylu, kabasaba, can sıkıcı bir adam olan Capito, akılsız değilmiş ama, boşboğazın biriymiş; her şeye güler, kötü kötü şakalar edermiş; bir Venedik'li gibi de kıskançmış; karısının âşıklariy-

le dost geçinmeye hiç de niyeti yokmuş. Genç kız, bu adamı sevmek için elinden geleni yapıyormuş; bugün değilse yarın onunla evleneceğini biliyormuşta ondan; zavallı kız, bu işe en iyi niyetle girişmiş ama bir türlü de muvaffak olamıyormuş.

İşte, bu evlenmenin, hakkında hayırlı olup olmıyacağını öğrenmek için günahlarını çıkartan papaza danışmaya gelmişti. Adamcağız, bir peygamber edasiyle ona: "Kızım, dedi; senin erdemli oluşun birçok felâketlere sebebolacak; ama kocanı üç kere aldattığın için de günün birinde azizeler arasında yer alacaksın!"

Bu kehanet, güzel mâsum kızcağızı hayrete düşürdü, canını sıktı. Ağladı; bu sözlerin altında gizli bir mâna olduğunu sanarak, keşişe daha açık konuşmasını söyledi; ama aldığı cevap şundan ibaret kaldı: kocasını üç kere aynı adamla değil, ayrı ayrı üç adamla aldatacaktı.

Cosi-Sancta bunu duyar duymaz avazı çıktığı kadar bağırdı; hattâ papaza birkaç küfür savurup hiçbir zaman azizeler sırasına girmiyeceğine and içti. Bununla beraber girdi; bakın nasıl.

Kızcağız çok geçmeden evlendi; düğün çok neşeli geçti; söylenen kötü sözleri, tatsız tuzsuz şakaları, herkesin söylediği, ama açık saçık olduğu için yeni gelinleri utandıran o kabasaba sözleri, elinden geldiği kadar güler yüzle karşıladı. Kendisinin, çok yakışıklı, çok güzel, ama kocasının çok kaba bulduğu birkaç delikanlı ile güle oynaya dans etti.

İğrene iğrene de olsa küçük Copito'nun koynuna girdi. Gecenin büyük bir kısmını uyku ile geçirdi; sonra tatlı hûlyalar içinde uyandı. Ama hayalinde yaşattığı kocasından çok, farkına varmadan kafasına giren, Ribaldos adında bir delikanlıydı. Bu delikanlıyı âşk tanrısı sanki kendi elleriyle yoğurmuştu: onun gibi güzel, cüretli, çapkındı; biraz mütecessisti ama, böyle olmasına göz yuman kadınlara karşı; sözün kısası, Hippone şehrinin en sevilen erkeğiydi. Şehrin bütün kadınlarını birbirine düşman etmiş, kendisi de bütün evli erkeklerle, kız analarıyla darılmıştı. Çoğu zaman hevesini almak için, lâf olsun diye, severdi; ama Cosi-Sancta'yı, hoşlandığı için seviyordu; hele bu kadını, elde etmenin güç olduğunu bildiği için daha da çok seviyordu.

Her zeki insan gibi o da önce kocasının hoşuna gitmeye çalıştı. Adamcağıza bin bir iltifatta bulundu; sıhhatini, zekâsının üstünlüğünü ve kibarlığını övdü. Onunla kumar oynayıp para kaybetti, her gün de gizliden gizliye ona söyliyecek bir şeyler buldu. Cosi-Sancta, delikanlıyı çok sevimli buluyordu: Onu, sandığından çok daha fazla seviyordu; kendisi bunun pek öyle farkında değildi ama kocası, onun yerine, işin farkına vardı. Herhangi bir insan kadar kendini beğenirdi ama, Ribaldos'un ziyaretlerinin yalnız kendisi için olmadığını anlamakta gecikmedi. Bir hiç yüzünden araları açıldı; Capito, delikanlıyı bir daha evine kabul etmedi.

Cosi-Sancta buna çok kızdı ama, bir şey söylemeye de dili varmadı; ortaya çıkan güçlüklerden

ötürü sevgisi büsbütün artan Ribaldos, işini gücünü bırakıp onu görebilmek için fırsat kollamaya başladı. Papaz, bohçacı kadın, kuklacı kılıklarına girdi; sevgilisini kandırmak için yeter derecede fedakârlıkta bulunamadı ama, Capito tarafından tanınmamak için elinden geleni yaptı. Cosi-Sancta sevgilisiyle anlaşmış olsaydı, ikisi beraber öyle tedbirler alırlardı ki kocası hiçbir şeyden şüphe edemezdi; ama genç kadın tutkulariyle savaştığı, yüzüne vurulacak bir ayıbı olmadığı için, görünüşten başka her şeyi kurtarıyordu; bununla beraber kocası onu suçlu sanıyordu.

Son derece hiddetli bir adam olan, namusunun da karısının sadakatine bağlı olduğunu sanan küçük ihtiyar, kadıncağıza hakaret etti, zavallıyı güzelliğinden ötürü azarladı. Cosi-Sancta, bir kadının düşebileceği en korkunç duruma düştü; bir yandan aldatmadığı kocasının ithamlarına, kötü muamelelerine göğüs geriyor, öbür yandan da yenmek istediği şiddetli bir tutkunun avuçlarının içinde çırpınıp duruyordu.

Sevgilisi ısrardan vazgeçerse, kocasının da haksız yere ettiği kötü muamelelerden vazgeçeceğini, ümitsiz bir aşktan kurtularak mutluluğa kavuşacağını sandı. Bu maksatla da Ribaldos'a şöyle bir mektup yazmayı göze aldı:

Faziletli bir insansınız, mutluluğuma engel olmayın; beni seviyorsunuz, biliyorum; ama bu sevginiz, hayatımın sonuna kadar kendimi verdiğim bir erkeğin benden şüphe etmesine, bana kötü muamele etmesine sebep olacak. İnşallah bahtsızlığın bundan ibaret

kalır! Bana acıyın. Bırakın peşimi; ikimizi de acı içinde kıvrandıracak, ama hiçbir zaman sizi bahtiyar etmiyecek bu sevgi; size tekrar yalvarıyorum, bu sevginin yüzü suyu hürmetine peşimi bırakın.

Zavallı Coci-Sancta mâsum olmakla beraber böyle güzel bir mektubun, umduğu sonucun tüm aksi bir sonuç yaratacağını aklından bile geçirmemişti. Bu mektup, sevgilisine kavuşmak için hayatını bile tehlikeye atmaya karar veren Ribaldos"un yüreğini büsbütün tutuşturdu.

Her şeyi öğrenmek istiyecek kadar budala olan ve çok iyi casusları bulunan Capito, Ribaldos'un dilenci papaz kılığına girerek karısından sadaka istiyeceğini haber aldı. Namusunun elinden gittiğini sandı: çünkü bir kocanın namusu için, bir papaz kıyafetinin, başka herhangi bir kıyafetten daha tehlikeli olduğuna inanıyordu. Papaz Ribaldos'u döğdürmek için adamlar tuttu; bunlar da, Capito'nun istediğinden daha âlâsını yaptılar. Delikanlı eve girerken bu adamlar tarafınan yakalandı; avazı çıktığı kadar bağırarak namuslu bir papaz olduğunu, zavallı bir din adamına böyle muamele etmenin doğru olmadığını söylediyse de, para etmedi; mükemmel bir dayak yedi. Kafasına vurulan bir sopanın tesiriyle de on beş gün sonra öldü. Şehrin bütün kadınları ona ağladı. Cosi-Sancta da çok üzüldü; hattâ Capito'nun bile canı sıkıldı; ama bunun sebebi başkaydı; çok kötü bir meseleyle karşılaşmıştı.

Ribaldos, proconsul Acindynus'un akrabasıydı. Bu Roma'lı, bu cinayeti örnek olacak bir şekilde cezalandırmak istedi; vaktiyle Hippone bidayet mahkemesiyle arası açılmış olduğundan, bu mahkemenin bir üyesini astırmak hoşuna gitti; hele bu kararın, Capito gibi memleketin en çirkin en iğrenç hâkimi hakkında verilmesine çok sevindi.

Böylece Cosi-Sancta, âşığının öldürüldüğünü görmüştü; şimdi de kocasının asıldığını görecekti; bütün bunlara sebep de namuslu bir kadın olmasaydı; çünkü biraz önce de söyleğim gibi, eğer Ribaldos'un lûtuflarını esirgememiş olsaydı, kocası hiçbir şeyin farkında olmaz, daha iyi aldanmış olurdu.

İşte papazın kehanetlerinin yarısı böylece gerçekleşti. O zaman Cosi-Sancta kehaneti hatırladı; şimdi, geri kalan kısmının da gerçekleşmesinden korkuyordu; ama insanın başına geleceklere hâkim olamıyacağını düşündükten sonra kendisini, dünyanın en doğru yollarından amaça doğru götüren Tanrı'nın birliğine emanet etti.

Proconsul Acindynus pek öyle kadın düşkünü bir insan değildi, ama eğlenceyi severdi; uluorta konuşan, kabasaba, lâubali bir adam, gerçek bir garnizon kahramanıydı; bütün memleket ondan korkardı; Hippone'li kadınların hemen hepsi sırf araları bozulmasın diye onunla dost geçinirlerdi.

Madam Cosi-Sancta'yı evine getirtti: kadın iki gözü iki çeşme ağlıyarak geldi; ama göz yaşları onu daha da güzelleştirmişti. Proconsul, genç kadına:

"Madam, dedi; kocanız asılacak; onu kurtarmak sizin elinizde!" Kadın: "Onu kurtarmak için canımı bile veririm." dedi. Proconsul: "Sizden canınızı istemiyoruz," diye cevap verdi. — "Peki ne yapmamı istiyorsunuz?" Proconsul: "Bir gecenizi bana verirsiniz olur biter!" diye cevap verdi. Cosi-Sancta: "Gecelerim benim değil, kocamındır, dedi. Onu kurtarmak için canımı veririm, ama namusumu veremem." Proconsul: "Ya kocanız razı olursa?" dedi. Kadın: "Karar vermek hakkı onundur, diye cevap verdi; herkes malını istediği gibi kullanabilir. Ama ben kocamı bilirim; böyle bir şeyi kabul etmez. İnatçının biridir; asılmaya razı olur da parmağınızın ucuyla bana dokunmanıza müsaade etmez." Proconsul kızarak: "Görüşürüz!" dedi.

Hemen suçluyu yanına getirti; asılmayı mı yoksa karısının kendisini aldatmasını mı tercih ettiğini sordu: tabii bu iş düşünmeye bile değmezdi. Bununla beraber bizim ihtiyarcığın biraz olsun kulaklarını çektiler. Sonunda, böyle bir durum karşısında herkesin yapacağı şeyi o da yaptı. Karısı, merhamet duygusiyle, onun hayatını kurtardı; bu bir...

Aynı gün Cosi-Sancta'nın oğlu, Hippone'li hekimlerin anlıyamadıkları, son derece acayip bir hastalığa tutuldu. Bu hastahğın ilâcını bilen bir hekim vardı ama, o da, Hippone'den birkaç fersah uzakta, Aquilla'da([5]) oturuyordu. O zamanlar, bir şehire yerleşen bir hekimin, mesleğinde çalışmak için başka bir şehre gitmesine müsaade edilmezdi. Cosi-Sancta

çok sevdiği biricik kardeşiyle birlikte tâ Aquila'ya kadar gidip hekimi ziyaret etmek zorunda kaldı. Yolda karşısına haydutlar çıktı. Bunların başkanı, genç kadının güzelliğine hayran oldu; kardeşi öldürülmek üzereyken başkan Cosi-Sancta'ya yaklaştı; ona, eğer lûtfunu esirgemezse kardeşini öldürülmek üzereyken, başkan Cosi-Sancta'ya yaklaştı; ona, eğer lûtfunu esirgemezse kardeşinin öldürülmiyeceğini, bu işin de kendisine pek öyle pahalıya malolmıyacağını söyledi. Acele karar vermek gerekti; biraz önce, hiç sevmediği kocasını kurtarmıştı; şimdi ise çok sevdiği kardeşini kaybetmek üzereydi; zaten oğlunun hastalığı da zavallıyı üzüyordu: kaybedecek zaman yoktu. Kendini Tanrı'ya emanet edip istenilen şeyi yaptı; etti iki...

Aynı gün Aquilla'ya vardı; doğru hekimin evine gitti. Bu adam kadınların biraz rahatsız oldular mı, yahut hiçbir şeyleri olmadı mı çağırttıkları o meşhur hekimlerden biriydi. Kiminin sır ortağı, kiminin de sevgilisiydi; çok nazik, çok kibar bir adamdı; fırsat düştükçe alay ettiği Fakülte ile de arası açıktı.(6).

Cosi-Sancta ona oğlunu gösterdi ve eline kocaman bir *sesterce* sıkıştırdı. (Şunu da söyliyelim ki kocaman bir *sesterce,* bugünkü Fransız parasiyle bin şu kadar *écu* eder.) Çapkın hekim, genç kadına: "Madam, dedi; vizitemin böyle bir para ile ödenmesini istemem. Eğer tedaviniz için para lâzımsa, size varımı yoğumu vermeye hazırım: bana verdiğiniz hastalığı tedavi edin yeter, ben de oğlunuzu iyi ederim."

Bu teklif genç kadının tuhafına gitti; ama kader, kendisini acayip şeylere alıştırmıştı. Hekim, vereceği ilâç karşılığında başka para almıyan inatçı bir adamdı. Cosi-Sancta'nın da danışacak kocası falan yoktu; çok sevdiği oğlunun ölmesine de müsaade edemezdi ya; hem başka türlü yardım etmesine de imkân yoktu! İyi bir kızkardeş olduğu kadar iyi bir anneydi de... İstenilen şey karşılığında ilâcı satın aldı; bu da üçüncü ve sonuncu oldu.

Kardeşiyle beraber Hippone'ye döndü; yolboyunca delikanlı hayatını kurtarmak için yaptığı fedakârlıktan ötürü kızkardeşine teşekkür etti.

Böylece Cosi-Sancta, çok uslu olduğu için sevgilisinin ölümüne sebep oldu, kocasını da ölüme mahkûm ettirdi; lûtfunu esirgemediği için de kardeşinin, oğlunun ve kocasının hayatlarını kurtardı. Böyle bir kadını bir aileye çok lüzumlu olduğunu ileri sürenler çıktı; nefsine eziyet etmek suretiyle akrabalarına bu kadar iyilik ettiği için ölümünden sonra azizeler sırasına konuldu. Mezar taşına da şu cümle yazıldı:

Küçük bir suç karşılığında büyük bir iyilik.

AKLA KARA

Kandahar eyaletinde herkes, genç Rustan'ın hikâyesini bilir. Ülkenin mirzalarından birinin biricik oğluydu: mirza, Fransa'da marki, Almanya'da da baron gibi bir şey demektir. Delikanlının babası olan mirza da hatırı sayılır zenginlerdendi. Genç Rustan'ı, kendi seviyesinde bir genç kızla veya bir mirza kıziyle evlendirecekti. İki aile de bunun böyle olmasını istiyordu. Rustan, anasıyla babasının isteğini yerine getirecek, karısını bahtiyar edecek, kendisi de onunla birlikte bahtiyar olacaktı.

Ne yazık ki delikanlı, Basra ve Astrakan panayırlarından çok daha kalabalık olan ve dünyanın en önemli panayırlarından sayılan Kâbil panayırında Kişmir prensesini görmüştü; Kişmir'in ihtiyar hükümdarı, bakın kıziyle beraber bu panayıra niçin gelmişti.

Hazinesindeki değerli mücevherlerden ikisini kaybetmişti: bunlardan biri, başparmak kalınlığında bir elmastı; üstünde de Hintli'lerin o sıralarda kendilerine mahsus bir sanatla işledikleri bir resim, kızının resmi vardı; hükümdar, işte bu elması kaybetmişti; ikincisi de, istenilen yere kendiliğinden giden bir ciritti; bu da bizim ülkelerimizde olağanüstü bir şey sayılmaz ama, Kişmir'de öyle sayılırdı.

Haşmetlinin fakirlerinden biri bu iki mücevheri çalıp prensese götürmüş ve "Bunları iyice saklayın, demişti: geleceğiniz bunlara bağlıdır." Bu sözleri söyledikten sonra da fakir, çekilip gitmiş, bir daha

kimselere görünmemişti. Ümitsizliğe düşen Kişmir hükümdarı, Kâbil panayırına gitmeye, elmasiyle silâhının, dünyanın dört bir bucağından buraya gelen tüccarlardan birinde bulunup bulunmadığını anlamaya karar verdi. Seyahatlerine kızını da beraber götürmek âdetiydi. Kızcağız elmasını sıkı sıkı kemerine bağlayıp yanına aldı; ama böyle iyice gizliyemiyeceği ciridi, Kişmir'deki Çin işi büyük kasasına koyup sakladı.

Kâbil'de, Rustan'la karşılaştılar, gençliklerinin bütün saflığiyle ülkelerinin bütün ateşiyle seviştiler. Prenses, aşkının hatırası olarak delikanlıya elmasını verdi: Rustan da memleketine dönerken Kişmir'e uğrayıp gizliden gizliye onu göreceğine söz verdi.

Genç mirzanın, kendisine hem kâtiplik, hem seyislik, hem aşçılık hem de uşaklık eden iki adamı vardı. Birinin adı Topaze'dı: bu adam bir Çerkez kızı kadar güzel, yakışıklı, beyaz, bir Ermeni delikanlısı kadar da yumuşak huylu, becerikliydi; üstelik bir Guèbre(1) gibi de usluydu. Ötekinin adı de Ébène'di: o da çok güzel bir zenciydi; Topaze'dan daha kurnaz, daha becerikliydi; hiçbir şey ona güç gelmezdi. Genç mirza, niçin seyahat etmek istediğini onlara da söyledi. Topaze, efendisini memnun edemiyeceğim diye korkan bir uşak gibi ihtiyatlı sözlerle onu bu seyahatten caydırmaya çalıştı; böyle yapmakla neler feda ettiğini ona anlattı. İki aileyi birden ümitsizliğe düşüreceğini, anasiyle babasının kalblerine birer hançer saplamış olacağını söyledi. Rustan sarsıldı;

ama Ebène cesaretini artırdı, bütün endişelerini giderdi.

Böyle uzun bir yolculuk için delikanlının parası yoktu. Uslu topaze ona borç ettirmezdi ama Ebène, bu işi de becerdi. Hiç sezdirmeden efendisinin elmasını aldı; bir benzerini yaptırıp ötekinin yerine koydu; gerçek elması da birkaç bin rupi karşılığında bir Ermeni'ye rehin bıraktı.

Marki cenapları rupileri alır almaz, yolculuk için her şey hazırlandı. Eşyaları bir file yüklediler; kendileride atlara bindiler. Topaze efendisine: "Bu davranışınızdan ötürü sizi tenkid etmek küstahlığında bulundum, dedi; ama, insan, tenkid ettikten sonra da itaat etmeli; sizin malınızım, sizi seviyorum, dünyanın öbür ucuna kadar arkanızdan gelmeğe hazırım; ama yolda, buradan iki *parasange*(2) kadar uzakta oturan kâhine bir danışalım." Rustan buna razı oldu. Kâhin, sorularını bir bir cevaplandırdı: *"Eğer doğuya gidersem, batıda olacaksın."* Rustan bu cevaptan bir şey anlamadı. Topaze kehanetten iyi bir şey çıkmadığını ileri sürdü. Dalkavukluğu elden bırakmıyan Ebène kehanetin çok elverişli olduğuna efendisini inandırdı.

Kâbil'de bir başka kâhin daha vardı; ona da gittiler. Kâbil'li kâhin şöyle cevap verdi: *Elindeyse, elinde olmıyacak; galipsen mağlûp edemiyeceksin; Rustan'san, Rustan olmıyacaksın."* Bu kehanet de öteki kadar anlaşılmaz bir şeydi. Topaze: "Kendinize dikkat edin!" Ebène de: "Hiçbir şeyden korkmayın!"

diyordu. Mirzanın umuduyla tutkusunu körükliyen bu uşağın, efendisinin gözünde her zaman haklı olacağını siz de kabul edersiniz.

Kâbil'den çıktıktan sonra büyük bir ormana girdiler; yemek yemek için otların üstüne oturdular, atları da otlasınlar diye serbest bıraktılar. Yemeklerle kapkacağı sırtında taşıyan filin yükleri indirilirken, Topaze'la Ēbène'in küçük kervanda bulunmadıkları görüldü. Herkes avazı çıktığı kadar bağırdı; orman, Êbène Topaze kelimeleriyle çın çın çınladı.. Uşaklar her yanda onları aradılar; orman onların sesleriyle doldu; hiçbir şey görmeden, hiçbir cevap almadan dönüp geldiler. Rustan'a: "Yalnız bir kartalla döğüşen bir akbaba bulduk, dediler; akbaba kartalın tüylerini yoluyordu." Bu savaş hikâyesi Rustan'da bir merak uyandırdı; yürüyerek savaş yerine gitti; ortalıkta ne akbaba ne de kartal vardı; yalnız, henüz yüklü olan file bir gergedanın saldırdığım gördü. Biri boynuziyle, öteki de hortumiyle vuruyordu. Gergedan Rustan'ı görünce savaştan vaz geçti; fili yanlarına alıp götürdüler; ama bu sefer de atlar ortada yoktu. Rustan: "İnsan yolculuk ederken ormanda ne de acayip şeylerle karşılaşıyormuş!" diye bağırdı. Uşaklar şaşkına dönmüşlerdi; Rustan'da, hem atlarını hem sevgili zencisini, hem de hiç bir zaman kendi fikrinde olmadığı halde çok sevdiği bilge Topoze'ını yitirdiğinde âdeta ümitsizliğe düşmüştü.

Yakında Kişmir prensesinin ayaklarına kapanacağını düşünerek kendini avutuyordu; tam bu sırada

iri yarı, heybetli bir köylünün, Tanrıya sığınıp döğdüğü aklı karalı bir eşek gördü. Hiçbir hayvan bu cins eşekler kadar güzel, değerli ve hızlı değildir. Eşek köylünün savurduğu kırbaçlara, bir meşeyi kökünden sökebilecek çiftelerle karşı koyuyordu. Genç mirza, çok sevimli bir yaratık olan eşekten yana çıktı; böyle yapmakta da hakkı vardı ya! Köylü eşeğe: "Ben sana gösteririm! diye bağırarak kaçtı. Eşek kendi diliyle, kurtarıcısına teşekkür etti, yanaşıp yılıştı. Rustan yemek yedikten sonra eşeğin üstüne binip Kişmir yolunu tuttu; uşakların da kimi yaya, kimi fil üstünde, arkasından yola koyuldular.

Ama Rustan eşeğin sırtına biner binmez, hayvan Kişmir yolunu tutacak yerde yüzünü Kâbil'e doğru çevirdi. Rustan, dizginleri çekti, hayvanı tekmeledi, dizlerini sıktı, mahmuzlariyle üzengiye bastı, dizginleri gevşetti, kıstı, sağı solu kırbaçladı, ama bunların hiçbiri fayda etmedi; inatçı hayvan durmadan Kâbil'e doğru koşuyordu.

Rustan kan ter içinde kalmış, şaşkına dönmüştü; artık ümidini tüm kestiği bir sırada önüne bir deve tüccarı çıktı. Tüccar: "Efendim, dedi; çok huysuz bir eşeğiniz var; sizi, istemediğiniz bir yere doğru götürüyor; onu bana verirseniz size dört deve veririm; buyurun seçin!" Rustan, önüne bu kadar iyi bir fırsat çıkaran Tanrı'ya şükretti. Kendi kendine: "Topaze bana, yolculuğumun çok kötü geçeceğini söylerken büyük bir hata işliyormuş," dedi. Develerin en güzelinin sırtına bindi; öteki üç deve de arkasından

geliyordu; kervana ulaştı; artık mutluluk yolunda yürümeye başladığını sanıyordu.

Dört parasange kadar gittikten sonra, birdenbire karşısına, köpükten bembeyaz kesilmiş kayaların üstünden aşarak kudurmuşçasına akan derin, geniş bir sel çıktı. Selin her iki kıyısında, insanın gözlerini kamaştıran, cesaretini kıran korkunç uçurumlar vardı; seli aşmak, sağa ve sola gitmek için hiçbir çare, hiçbir vasıta yoktu. Rustan: "Topaze'ın seyahatimi hoş görmemekte, hakkı varmış, dedi; ben de böyle bir seyahete giriştiğim için büyük bir suç işledim; burada olsaydı bana bir öğüt verirdi, Ébène yanında olsaydı beni avutur, güçlüğü gidermek için bir çare bulurdu; ne yazık ki hiç biri yanımda değli," Uşaklarının şaşkınlığı yüzünden Rustan'ın sıkıntısı büsbütün artmıştı: gece kapkaranlıktı; hep beraber ağlayıp sızlandılar. Sonunda âşık yolcu, yorgunluktan, dermansızlıktan yatıp uyudu. Tam gün ağırırken uyandı; bir de ne görsün! Karşısında, selin bir kıyısından öbür kıyısına güzel, mermer bir köprü kurulmamış mı?

Artık hayretten, sevinçten bağıran bağırana. "Nasıl olur? Yoksa rüya mı görüyoruz? Sakın bir mucize olmasın! Hangi sihirbazın eseri bu? Geçelim mi dersiniz?" Kervandaki insanlar diz çöküyorlar, ayağa kalkıp köprüye gidiyorlar, toprağı öpüyorlar, gözlerini gökyüzüne çevirip ellerini kaldırıyorlar, titriyerek yere basıyorlar, gidip geliyorlar, kendilerinden geçiyorlardı; Rustan kendi kendine: "Artık Tanrı bana yardım ediyor diyordu: Topaze ne söyle-

diğini bilmiyormuş; kâhinler benim lehimde imişler; Ébène'in hakkı varmış; ama niçin şimdi burada değil?"

Kervan karşı tarafa geçer geçmez, köprü müthiş bir gürültü ile çöktü. Rustan: "Aman ne iyi! Aman ne iyi! diye bağırdı: Tanrı uludur! Orta halli bir kişizadeden başka bir şey olamıyacağım ülkemize dönmemi istemiyor; sevdiğimle evlenmemi istiyor. Kişmir hükümdarı olacağım; böylece sevgilime kavuşacağım, ama Kandahar'daki malımı mülkümü yitireceğim. Hem Rustan olacağım, hem de olmıyacağım, çünkü büyük bir hükümdar olacağım; işte kehanetin büyük bir kısmı lehime çıkıyor; kalanı da böylece izah edilebilir; çok mutluyum; ama niçin Ebéne yanımda değil? Onu Topaze'dan bin kere daha çok arıyorum."

Büyük bir hızla birkaç *parasange* daha ilerledi; ama gün biterken, bir uçurumdan daha dik, eğer bitirilseydi Babil kulesinden daha yüksek, bir sıra dağ, korku içinde kalan kervanın yolunu kesdi.

Herkes: "Tanrı, burada geberip kalmamızı istiyor, diye bağırdı: geri dönmemize engel olmak için köprüyü yıktı; ilerlememize engel olmak için de önümüze bu dağları çıkardı. Ey zavallı marki! Demek Kişmir'i görmek bize nasibolmıyacak; Kandahar ülkesine de hiçbir zaman dönemiyeceğiz!"

Rustan'ın ruhunda, duyduğu sonsuz sevincin, başını döndüren ümitlerin ardından en ağır acılar, en üzücü heyecanlar geliyordu. Kehanetleri şimdi, ken-

di lehine yormaktan çok uzaktı. "Ey ulu Tanrım! Ey babamın Tanrısı! Dostum Topaze'ı yitirmem mi gerekti?" diye inliyordu.

Ümitsizliğe düşen uşaklarının ortasında Rustan, içini çekip, göz yaşları dökerek bu sözleri söylerken dağın etekleri birdenbire açılıverdi; yüz bin meşalenin aydınlattığı üstü kemerli uzun bir koridor, gözleri kamaşan yolcuların önünde peyda oldu; Rustan avazı çıktığı kadar bağırırken, adamları da diz çöküp, şaşkınlıktan sırt üstü yere yuvarlandılar. Hep birden: "Rustan, Brahma'nın sevgilisi Vichnou'nun gözdesidir; bütün dünyaya hükmedecek!" diye bağırıyorlardı. Rustan da buna inanıyor, üstün bir Varlık olduğunu sanarak kendinden geçiyordu.

"Ah, Ébène sevgili Ébène! Nerelerdesin? Bütün bu mucizeleri niçin sen de görmüyormusun? Nasıl oldu da seni yitirdim? Güzel Kişmir prensesi, o güzel yüzünü ne zaman göreceğiz?"

Uşaklariyle, filiyle, develeriyle beraber dağın eteğindeki koridorun içine girip ilerledi; bu yolun sonunda yanları ırmaklarla çevrili, yer yer çiçeklerle süslü bir çayıra çıktı; çayırın sonunda da her iki yanı gözün alabildiğine ağaçlarla çevrili büyük yollar gördü; bu yolların sonunda bir dere, derenin boyunca da, güzel bahçeli bin kadar eğlence yeri vardı. Her yandan musiki sesleri, şarkılar duyuluyordu; herkes dans ediyordu; Rustan derenin üstündeki köprülerin birinden geçmek istedi; karşısına çıkan ilk adama bu güzel ülkenin neresi olduğunu sordu.

Adam: "Kişmir eyaletinde bulunuyorsunuz, diye cevap verdi; halkın eğlenip oynadığına şaşmayın; babasının verdiği söz üzerinde güzel prensesimizin senyör Barbabou ile evlenmesini kutluyoruz; Tanrı mutlu etsin onları!" Rustan bu sözleri duyunca, düşüp bayıldı; Kişmirli senyör, delikanlısını sarâ'ya tutulduğunu sandı; onu evine kaldırttı; delikanlı uzun uzun ayılamadı. Ülkenin iki üstat hekimini çağırdılar; bunlar biraz kendine gelir gibi olan, hıçkırarak ağlıyan, gözlerini fıldır fıldır oynatan, arasıra da: "Topaze, Topaze, hakkın varmış!" diye bağıran hastanın nabzına baktılar.

Hekimlerden biri, Kişmir'li senyöre: "Şıvesinden bunun Kandahar'lı bir delikanlı olduğunu anlıyorum, dedi; ülkemizin havası ona yaramamış; hemen kendi ülkesine göndermeli; gözlerinden de aklını kaçırdığını anlıyorum; onu bana emanet edin, vatanına götürür, iyi ederim." Öteki hekim, delikanlının üzüntüden hastalandığını, prensesin düğününe götürülüp eğlendirilmesi gerektiğini söyledi. Onlar kavga ederlerken hasta iyileşti; hekimlerin ikisine de yol verildi; Rustan da ev sahibiyle başbaşa kaldı. Ona: "Sayın efendim, dedi; yanınızda bayıldığım için kusurumu bağışlamanızı dilerim; bunu terbiyeye uygun bir şey olmadığını biliyorum; bana yaptığınız iyiliklere karşılık filimi kabul etmenizi rica ederim." Sonra niçin seyahate çıktığını söylemeden, başından geçenlerin hepsini anlattı. Sonunda da: — "Aman! diye bağırdı; Vichnou ile Brahma aşkına; Kişmir prensesiyle evlenen o mutlu Barbabou'nun kim

olduğunu öğrenin! Babası neden onu seçmiş? Prenses de niçin onu kocalığa kabul etmiş?" Kişmirli: "Efendimiz, dedi; prenses, Barbaou'yu kocalığa kabul etmiş değil. Bütün ülke onun mutluluğunu sevinçle kutlarken, zavallı kız sarayın kulesine kapanmış iki gözü iki çeşme ağlıyor; kendisi için yapılan eğlencelerin hiç birini görmek istemiyor." Rustan, bu sözleri duyunca yeniden dünyaya gelmiş gibi oldu? üzüntüden sapsarı kesilen yüzüne biraz kan geldi. — "Lûtfen bana söyler misiniz, dedi; Kişmir prensi kızını, istemediği bir Barbabou'ya vermekte neden direniyor?" Kişmirli: "Size olup bitenleri anlatayım da dinleyin, diye cevap verdi. Bizim haşmetli hükümdarımızın çok sevdiği bir elmasla, bir ciriti yitirdiğini herhalde bilirsiniz?" Rustan: "Evet biliyorum!" dedi. Ev sahibi: "Bu iki değerli şeyi uzun zaman bütün dünyada arattıktan sonra hiçbir sonuç elde edemiyen hükümdarımız bunlardan bir tanesini kim getirirse kızını ona vereceğine söz verdi, dedi. Barbabou adında bir senyör elması getirdi; bunun için de yarın prensesle evleniyor."

Rustan sarardı, kekeleye kekeleye bir şeyler mırıldanarak teşekkür etti; ev sahibinden ayrılıp devesine bindi, törenin yapılacağı başkentin yolunu tuttu. Doğru hükümdarın sarayına gitti; kapıda bekliyenlere, hükümdara çok önemli bir haber getirdiğini söyliyerek, huzura çıkarılmasını istedi; kendisine, hükümdarın düğün hazırlıklariyle uğraştığını söylediler. Bunun üzerine: "Zaten ben de kendisiyle bunun için konuşmak istiyorum," dedi. O kadar

direndi ki sonunda huzura çıkarıldı. Hemen söz alıp: "Efendimiz dedi; Tanrı size keder vermesin, ömrünüzü uzun etsin! Ama damadınız dolandırıcının biridir!" — "Nasıl, dolandırıcı mı dediniz? Bu ne cüret? Kişmir hükümdarına, seçtiği damat hakkında hiç böyle lâf edilir mi?" Rustan: "Evet, dolandırıcının biridir, dedi; bunun böyle olduğunu göstermek için de efendimize elmasını getirdim."

Şaşkına dönen hükümdar, elmasları karşılaştırdı; bu işten hiç anlamadığı için hangisinin gerçek olduğunu kestiremedi. "Ortada iki elmas var, dedi; benimse bir tek kızımız var; acayip bir duruma düştüm vallahi!" Barbabou'yu yanına çağırtarak kendisini aldatıp aldatmadığım sordu. Barbabou, elmasını bir Ermeni'den satın aldığına andiçti; öteki, elmasını kimden aldığını söylemedi ama bilmecenin çözümü için bir teklifte bulundu; eğer hükümdar razı olursa iki rakîp hemen dövüşeceklerdi. Rustan: "Damadınızın bir elmas vermesi yetmez, dedi; değerli bir insan olduğunu da göstermesi lâzım: rakîbini öldürenin prensesle evlenmesi doğru olmaz mı?" Hükümdar: "Doğru, diye cevap verdi; hem bu, şehir halkı için de güzel bir eğlence olur; hemen gidip döğüşünüz; Kişmir gelenekleri gereğince yenen, yenilenin silâhlarını alır, kızımla da evlenir."

Rakîpler alana gitmek üzere yola çıktılar. Merdivende bir karga ile bir de saksağan vardı. Karga: "Döğüşün, döğüşün!" saksağan ise: "Döğüşmeyin!" diye bağırıyordu. Hükümdar bunlara güldü; rakîpler farkına bile varmadılar: döğüş başladı; sarayın bütün

nedimleri onları ortalarına almış seyrediyorlardı. Prenses hâlâ kulede duruyor, bu eğlentiye katılmak istemiyordu; sevgilisinin Kişmir'de olabileceğini ummuyordu; sonra, Barbabou'dan öylesine iğreniyordu ki, hiçbir şeyi görmek istemiyordu. Döğüş güzel geçti; Barbabou hemen öldü; halk da buna çok sevindi; çünkü Barbabou çirkindi, Rustan ise çok güzeldi; halk da, hemen her zaman kim güzelse ondan yanadır.

Döğüşten galip çıkan mağlub olanın zırhlı elbisesini, pelerinini, başlığını giydi, arkasında bütün saray halkı olduğu halde muzika sesleri arasında genç kızın penceresinin altına geldi. Herkes: "Güzel prenses, gelde çirkin rakîbini öldüren güzel kocanı gör!" diye bağırıyordu; prensesin hizmetçileri ona bu sözleri tekrarladılar. Aksiliğe bakın ki prenses de başını çıkarıp pencereden baktı; nefret ettiği bir adamın elbiseni görünce şaşkına döndü; Çin işi kasaya koştu, o meşum ciridi alıp fırlattı; silâh elbisenin zırhsız yerinden geçip sevgili Rustan'ın göğsüne saplandı; delikanlı avazı çıktığı kadar bağırınca, prenses bahtsız sevgilisinin sesini tanır gibi oldu.

Prenses, yaş yerine kan ağlıyarak, kalbinden vurulmuş gibi dövünerek, saçı başı perişan bir halde aşağıya indi. Rustan kanlar içinde babasının kucağına düşmüştü. Prenses, delikanlıyı bu halde gördü; böyle bir anda, böyle bir manzara karşısında böyle bir durumda duyulan acıyı, merhameti, dehşeti anlatmaya imkân var mı? Prenses delikanlıyı kollarının arasına aldı, onu öptü, öptü... Ona: "Bunlar, hem

seni seven, hem de öldüren kadının ilk ve son buseleridir!" dedi. Ciridi Rustan'ın göğsünden çıkarıp kendi kalbine sapladı; çıldırasıya sevdiği âşığının göğsünün üstüne yığılıp can verdi. Dehşet içinde kalan, şaşkına dönen, kıziyle beraber can vermek istiyen baba, çocuğunu yaşatmak için boş yere çırpınıyordu; artık olan olmuş, genç kız ölmüştü. O uğursuz ciridi, lânet okuyup paramparça etti; o uğursuz elmasları da uzaklara fırlattı; kızı için düğün hazırlıkları yerine cenaze hazırlıkları yapılırken, hayata bir iplik teliyle bağlı kalan Rustan'ı da kanlar içinde saraya taşıttı.

Delikanlıyı bir yatağa yatırdılar. Bu ölüm döşeğinin yanı başına ilk gördüğü şey Topaze'la Ebène oldu. Duyduğu hayretle biraz kendine geldi; onlara; "Ah hainler! dedi; neden beni bıraktınız? Zavallı Rustan'ın yanında olsaydınız prenses belki de yaşardı!" Topaze: "Sizi, bir saniye olsun bırakmadım!" dedi. Ebène: "Ben de her zaman yanınızdaydım!" dedi. Rustan bitkin bir sesle: "Ne söylüyürsunuz? dedi; neden bu son dakikalarımda benimle alay ediyorsunuz?" Topaze: "Bana inanabilirsiniz, dedi; korkunç sonuçlarını görüp size söylediğim bu uğursuz seyahati hiçbir zaman kabul etmediğimi hatırlarsınız. Akbaba ile döğüşen kartal bendim; kartal tüylerimi yoldu; sizi memleketinize dönmeye zorlamak için eşyanızı kaçıran fil de bendim; istemediğimiz halde sizi babanızın evine götüren aklı karalı eşek de bendim; atlarınızı dağıtan, kaybeden de bendim; geçmenize engel olan seli akıtan da bendim; böyle bu

kadar uğursuz bir yolu kapıyan dağı önünüze diken de bendim; size memleket havasını sağlıyan hekim de bendim; döğüşmeniz için bağıran saksağan da bendim." Ebène: "Ya ben! dedi; kartalın tüylerini yolan akbaba bendim; boynuzlariyle file hücum eden gergedan da bendim; aklı karalı eşeği döven köylü de bendim; ölüme doğru koşmanız için size deve veren tüccar da bendim; altından geçtiğiniz tüneli ben açtım; ayağa kalkmanız için sizi teşvik eden hekim de bendim; döğüşmeniz için bağıran karga da bendim." Topaze: "Ne yapalım! dedi. kâhinin sözlerini iyi hatırla: *Doğuya gidersen, batıda olacaksın!*" Ebène: "Burada ölüleri, yüzleri batıya dönük gömerler, dedi; kâhinin sözleri apaçıktı; neden anlamadın? *Elindeydi ama elinde değildi:* bu da doğru, çünkü elmas senin eliydeydi ama sahteydi, halbuki sen bunun farkında değildin. *Galip geldin, ama ölüyorsun: Rustan'sın ama artık Rustan olmıyacaksın:* kâhinin dedikleri hep çıktı."

O böyle konuşurken, dört beyaz kanat Topaze'ın, dört siyah kanat da Ébène'in vücudunu kapladı. Rustan: "Neler görüyorum?" diye bağırdı. Topaze'la Ébène beraber cevap verdiler: "Sana yol gösteren iki meleğini görüyorsun!" Bahtsız Rustan onlara: "Efendiler! dedi: neden benim işlerime karışıyordunuz? Hem zavallı bir insan için, iki meleğe ne lüzum var?" Topaze: "Âdet böyledir, dedi; her insanın iki meleği vardır; bunun ilk defa Eflâtun söyledi, sonra da başkaları tekrar etti; görüyorsun ya bundan daha doğru bir şey olamaz; şimdi seninle konuşan ben,

senin iyi meleğinim; ödevim de hayatının sonuna kadar yanında durup seni korumaktı; bu işi hakkiyle başardım." Ölmek üzere olan zavallı: "Ama dedi; mademki senin ödevin bana hizmet etmekti, o halde ben, senden çok üstün bir varlığım; yaptığım bütün işlerde beni yanılttıktan, benimle sevgilimin sefalet içinde ölmemizi önliyemedikten sonra tutup benim iyi meleğim olduğunu söylemeye nasıl cesaret ediyorsun?" Topaze: "Ne yapalım, dedi; alnının yazısı böyleymiş!" Ölmek üzere olan Rustan: "Mademki her şey alınyazısına bağlı, o halde meleğe ne lüzum var? dedi. Ebène dört siyah kanadınla sen de herhalde benim kötü meleğim olacaksın?" Ebène: "Doğru söylediniz efendim!" dedi. "O halde sen benim sevgilimin de kötü meleğisin?" — Hayır, onun da bir kötü meleği vardı; kendisine yardım ettim. — "A melun Ebène! Bu kadar kötü olduğuna bakılırsa Topaze'la aynı efendinin kölesi değilsin! Demek, biri iyi, öteki kötü mahiyette, birbirinden farklı iki ilkeden meydana geldiniz!" Ebène: "Böyle bir sonuca varılamaz, dedi; zaten asıl güçlük de burada ya!" Ölmek üzere olan Rustan: "İyilik istiyen bir varlığın böyle bu kadar uğursuz bir melek yaratmasına imkân yok!" dedi. Ebène: "İmkân olsun olmasın dedi; bu iş size söylediğim gibidir." Topaze; "Aman zavallı dostum, dedi; çapkının, kanınızı kızıştırmak, ölüm saatinizi yaklaştırmak için, sizi nasıl kızdırmaya çalıştığını görmüyor musunuz?" Zavallı Rustan: "Defol, dedi; ne senden ne ondan memnunum: hiç olmazsa o, bana kötülük etmek

istediğini açıkça söylüyor; halbuki sen, beni savunduğunu ileri sürdüğün halde hiçbir işime yaramadın." İyi melek: "Doğrusu üzüldüm!" dedi. Ölmek üzere olan Rustan: "Ben de dedi; bunun altında anlıyamadığım bir şey var." Zavallı iyi melek: "Ben de anlamıyorum!" dedi. Rustan: "Biraz sonra öğrenirim!" dedi. Topaze: "Görürüz bakalım!" dedi. Bundan sonra da ortada hiçbir şey kalmadı. Rustan kendisini, hiç ayrılmadığı babasının evinde, bir saatten beri içinde uyuduğu yatağında buldu.

Şaşkına dönmüş bir halde, kan ter içinde sıçrıyarak uyandı; ötesini berisini yokladı, bağırıp çağırdı, uşağına seslendi. Uşağı Topaze başında gecelik takkesi, esniyerek içeri girdi. Rustan: "Ölü müyüm, diri miyim? diye bağırdı. Kişmir'in güzel prensesi kurtulacak mı?" Topaze soğuk kanlılıkla: "Efendimiz rüya mı görüyorlar?" diye cevap verdi. Rustan; "Peki, dört siyah kanadiyle o hain Ebène ne oldu, nereye gitti? Beni öyle hiç acımadan öldüren o değil miydi?" — Efendimiz, kendisini yukarıda horlarken bıraktım; isterseniz çağırayım." — "Hain herif! Tam altı aydan beri beni rahatsız edip duruyor; beni Kâbil'deki o uğursuz panayıra o götürdü; prensesin bana verdiği elması da o çaldı; seyahat etmeme, prensesin ölmesine, beni genç yaşta öldüren o ciridin vücudumu delmesine sebebolan hep o değil mi?" Topaze: "Aman efendimiz, dedi; Kâbil'e ayak basmadınız; ortada Kişmirli bir prenses de yok; Kişmir hükümdarlarının, bugün okulda okuyan iki oğlundan başka çocuğu olmadı. Sizin elinizde de ben elmas

falan görmedim; doğmadığı için prensesin ölmesine de imakân yok; sonra sıhhatiniz de mükemmel." — "Ne diyorsun? Kişmir prensinin yatağında ben ölürken sen yanı başımda değil miydim? Beni bütün bu felâketlerden kurtarmak için, kartal, fil, aklı karalı eşek, hekim ve saksağan kılığına girdiğini açıklamadın mı?" — "Efendimiz, bütün bunları rüyalarında görmüşler: düşüncelerimiz uyanıkken nasıl bize bağlı değilse, uykuda da bize bağlı değildir. Her halde Tanrı size bir ders vermek için bütün bu düşüncelerin aklınızdan geçmesini istemiş olacak; siz de faydalanmaya bakın." Rustan: "Benimle alay mı ediyorsunuz?" dedi; ne kadar uyumuşum?" — Efendimiz aşağı yukarı bir saat kadar uyudular." — "O halde ukalâ herif! Altı ay önce Kâbil panayırına gitmeme, geri dönmeme, Kişmir'e kadar seyahat etmeme, Barbabou ile prensesin benimle beraber ölmesine bir saatlik bir zaman içinde nasıl imkân görüyorsun?" — Efendimiz bundan daha kolay, daha basit bir şey olamaz; doğrusu ya, bundan daha kısa bir zamanda bütün dünyayı dolaşabilir, daha çok olayla karşılaşabilirdiniz. Zoroastre'ın(4) yazdığı İran tarihinin hulâsasını bir saatte okuyabilirsiniz dersem yalan mı söylemiş olurum? Ama bu tarih sekiz yüz bin yılın özetidir. Bütün bu olaylar bir saatte birbiri arkası sıra gözlerinizin önünde geçit resmi yapar; bütün bunları sekiz yüz bin yıl içine yaymak kadar bir saat içine sıkıştırmanın da Brahma için kolay bir iş olacağını herhalde kabul edersiniz: sizin rüyanız da bundan farklı bir şey değil. Zamanın, çapı sonsuz bir

tekerlek üzerinde döndüğünü tasarlayın. Bu büyük tekerleğin altında, birbiri içine geçmiş sayısız tekerlekler vardır; ortadaki tekerleğin görünmesine imkân yoktur; büyük tekerleğin bir dönüş yapması için geçen süre içinde ortadaki tekerlek, sayısız dönüşler yapar. Görülüyor ki dünyanın başından sonuna kadar geçen olayların hepsi biribiri arkası sıra bir saniyenin yüz binde birinden daha az bir zamanda meydana gelebilir; hattâ olayların böyle olduğunu da söyliyebiliriz." Rustan: "Vallahi bir şey anlamıyorum!" dedi. Topaze: "İsterseniz, dedi; benim bir papağanım var. Bunu size kolayca anlatır. Tufandan bir süre önce doğdu; Nuh'un gemisinde yaşadı; çok şey gördü; bununla beraber bir buçuk yaşındadır: son derece hoş olan hayatını size anlatsın." Rustan: "Çabuk git, papağanı getir, dedi; uykum gelinceye kadar beni eğlendirsin." Topaze: "Papağan, benim rahibe olan kızkardeşimin evindedir, dedi; gidip getireyim, herhalde hoşunuza gider; hâfızası kuvvetlidir; hiç durmadan kendini zekâ oyunlarına vermez; edebiyat yapmaz; başından gelip geçenleri sade bir dille anlatır." Rustan: "Aman ne iyi! dedi; ben de zaten hikâyenin böyle anlatılmasını severim." Yanına getirdikleri papağan ona şöyle dedi:

N.B — Matmazel Cathérine Vadé, bu hikâyeyi yazan amcazadesi ölü Antoine Vadé'nin çantasında papağanın hikâyesini bir türlü bulamadı. Bu da, papağanın yaşadığı çağın önemi göz önünde tutulursa büyük bir yitik sayılır. (Voltaire'nin notu, 1764)

Dünyanın Gidişi

BABOUC'UN RÜYASI

Kendisi Kaleme Almıştır.

Yeryüzüne hükmeden tanrılar arasında Ituriel(1) başta gelenlerden biridir; yukarısı Asya işlerine bakar. Bir sabah, Oxus(2) kıyılarında İskityalı(3) Babouc'un evine inip ona: "Babouc, dedi; İran'lıların çılgınlıklariyle aşırı hareketleri bizi kızdırdı; Persepolis'i(4) cezalandırmak mı, yoksa yıkmak mı gerektiğine karar vermek için dün, bütün yukarı Asya tanrıları, toplandık. Sen kalk o şehre git, her şeyi incele; sonra gel, bana gördüklerini doğru dürüst anlat; vereceğin rapora göre şehrin ıslahına ya da tahribine karar vereceğim." Babouc boynunu bükerek: "Ama efendimiz, dedi; ben hiç İran'a gitmedim; orada kimseyi tanımam." Tanrı:" "Daha iyi, ya, dedi; hiçbir tarafı tutmazsın; Tanrı sana, görüp anlamak yetkisi vermişti, ben de buna, kendine inandırmak yetkisini katıyorum; yürü, etrafına bak, dinle, her şeyi incele, hiçbir şeyden korkma; seni her yerde iyi karşılıyacaklar."

Babouc devesine binip uşaklariyle beraber yola çıktı. Birkaç gün sonra Sennaar(5) ovasına doğru ilerlerken Hint ordusiyle dövüşmeye giden İran ordusiyle karşılaştı. Önce, kıtasından ayrı bulduğu bir yere başvurdu. Onunla konuştu, ona savaşın nedenini sordu. Er; "Doğrusu ya, dedi; benim bir şey bildiğim yok; zaten bu benim işim değil: benim işim, hayatımı kazanmak için öldürmek ve ölmektir; kime

hizmet edersem edeyim, bunun hiçbir değeri yok. Hattâ yarın Hint ordusuna da geçebilirim.(6) Çünkü söylendiğine göre onlar askerlerine, her gün bize, şu kahrolası İran ordusunda verdiklerinden yarım bakır drahm fazla veriyorlarmış. Niçin dövüşüldüğünü öğrenmek istiyorsanız, yüzbaşımla konuşun."

Babouc, ere biraz para verdikten sonra ordugâha girdi. Çok geçmeden yüzbaşiyle tanıştı; ona da savaşın nedenini sordu. Yüzbaşı. "Ben ne bileyim, dedi; hem bu güzel konudan bana ne? Persepolis'ten iki yüz fersah uzakta otururum: savaş açıldığını öğrendim; hemen ailemden ayrıldım; bizde gelenek olduğu gibi şimdi gidip ya zengin olacağım, ya da öleceğim; zaten başka bir işim de yoktu." Babouc:" Acaba, dedi; arkadaşlarınız sizden biraz daha bilgili değiller mi?" Subay: "Onlar da bilmezler, dedi; birbirimizi niçin boğazladığımızı en iyi bilen yine başsatraplarımızdır.

Şaşkına dönen Babouc, generallerin yanına girdi; onlarla hemen dost oldu. Sonunda bunlardan bir tanesi ona dedi ki: "Yirmi yıldan beri bütün Asya'yı kasıp kavuran bu savaşın asıl nedeni büyük İran şahının karılarından birinin hizmetine bakan bir harem ağasiyle büyük Hindistan Kralının dairelerinden birinde çalışan bir kâtip arasında çıkan kavgadır. Çatışma,bir *darique*'in(7) aşağı yukarı otuzda biri kadar bir para için ortaya çıktı. Hint vezirleriyle bizim vezirler, efendilerinin haklarını büyük bir ciddiyetle savundular. Derken kavga kızıştı. İki taraf

da bir milyon kişiyi silah altına aldı. Böyle bir ordu için her yıl dört yüz bin kişiyi daha silâh altına çağırmak gerekir. Ölüm yangın, yıkma, yağma, durmadan artıyor; bütün dünya acı içinde kıvranıyor, ama çılgınlık da sürüp gidiyor. Bizim vezirlerle Hint vezirleri hiç durmadan insanlığın mutluluğunun söz konusu olduğunu ileri sürüyorlar; onlar bunu söyliye dursunlar, şehirler yanıp yıkılmaktan, eyaletler mahvolmaktan bir türlü kurtulamıyorlar."

Ertesi gün barış imzalanacağı haberi ortalığa yayılınca, İranlı generalle Hintli general hemen bir savaş yapılması için emir verdiler; savaş çok kanlı oldu. Babouc savaşın bütün kötülüklerini, bütün iğrenç yanlarını gördü: kendi komutanlarının yenilmeleri için ellerinden geleni esirgemiyen başsatrapların çevirdikleri dalaverelere şahidoldu. Askerleri tarafından öldürülen subaylar gördü; üstlerindeki eski, yırtık, kanlı çanıaşırları almak için can çekişen arkadaşlarını öldüren askerler gördü. Yaralıların götürüldüğü hastahanelere girdi; yaralıların çoğu burada, tedavi edilsinler diye İran şahının fazla para verdiği kimselerin, insanlığa aykırı ihmalleri yüzünden can veriyorlardı. Babouc: "Bunlar insan mı, yoksa vahşi hayvan mı nedir? diye bağırdı. Anlaşıldı. Persepolis yıkılacak!"

Bunu düşünerek, Hintlilerin ordugâhına geçti. Daha önceden de söylenildiği gibi, kendisini, burada, İranlıların ordugâhındaki kadar iyi karşıladılar; ama burada da, bütün o tüyler ürpetici, korkunç şeyleri

gördü. Kendi kendine: "O, o! dedi; eğer Ituriel, İranlıları yeryüzünden kaldırmak isterse, Hint tanrısı da Hintlileri yeryüzünden kaldırmalı." Orduların her ikisinde olup bitenler hakkında daha iyi bilgi edindikten sonra, buralarda acımayı, ruh yüksekliğini gösteren, insanca hareketlerde bulunulduğunu da öğrendi; buna hem şaştı, hem de sevindi. — "Ey anlaşılması imkânsız olan ölümlüler! diye bağırdı; nasıl oluyor da bunca alçaklıkla yüksekliği, bunca erdemle, bunca suçu bir araya getirebiliyorsunuz?"

Bu sırada barış imzalandı. Hiçbiri zaferi elde edememiş olan, ama her ikisi de yalnız kendi yararları için bu kadar insanın, benzerlerinin kanlarını akıtmalarına sebep olan ordu komutanları belki bir şey koparırız diye hükümdarlarının saraylarına gittiler. Erdemle mutluluğun yeryüzüne döndüğünü bildiren genel yazılar yazarak barışı kutladılar. Babouc: "Allah razı olsun! dedi; Persepolis salt mâsumluğun ülkesi olacak; o kötü ruhlu tanrıların istediği gibi yıkılmıyacak: geç kalmaya gelmez; bir koşu, Asya'nın bu ünlü başkentine gidelim."

*
**

Şehire, eski kapısından girdi; bu mahallenin çok fakir bir hali vardı; pisliği, insanın midesini bulandırıyordu. Şehrin kötü bu bölümü, ilk kurduğu zamanki halini muhafaza ediyordu; çünkü insanların, yeniyi kötüleyip eskiyi övme için gösterdikleri inada rağmen, şunu da açıkça söylemek gerek ki, sanatların hepsinde ilk denemeler kaba olur.(*) Babouc, insan-

ların en çirkini, en pisi olan, kadınlı erkekli bir kalabalığın arasına katıldı. Bütün bu insanlar, etrafı kapalı, geniş, karanlık bir yere doğru şaşkın şaşkın koşuyorlardı. Burada devamlı bir mırıltı, bir hareket olduğunu, bazı kimselerin oturmak için başkalarına para verdiklerini görünce, kendisini hasır iskemle satılan bir pazar yerinde sandı; ama az sonra birçok kadınların dikkatle önlerine bakıyorlarmış gibi yaparak yan gözle erkeklere bakıp diz çöktüklerini görünce bir tapınakta olduğunu anladı. İnce kalın, vahşi ahenksiz bir sürü ses, kubbeyi kötü kötü çınlatıyordu; bu sesler insanın üzerinde, tıpkı Pictave ovalarında kendilerini çağıran borulara cevap veren eşek seslerinin etkisini bırakıyordu.(9) Babouc kulaklarını tıkadı; ama ellerinde kazma küreklerle işçilerin tapınağa girdiklerini görünce gözlerini kapamak, burnunu da tıkamak istedi. Bunlar büyük bir taşı yerinden oynattılar, pis bir koku çıkaran topraktan da sağa sola attılar; sonra açılan bu yere götürüp bir ölü koydular, üstüne de taşı kapattılar. Babouc: "Bu da ne demek diye! bağırdı: bunların tapınakların insan ölüleriyle mi döşeli? Persepolis'i sık sık kasıp kavuran bulaşıcı hastalıkların nedenini şimdi anlıyorum. Ölülerin çıkaracağı koku ile, aynı yerde toplanan ve sıkışan bunca insanın çıkaracağı koku, bütün dünyayı zehirliyebilir.(10) Ah şu kötü, iğrenç Persepolis şehri... Anlaşılıyor ki tanrılar, daha iyisini kurmak, daha temiz daha iyi şarkı söyliyen insanlarla doldurmak için onu yıkmak istiyorlar. Tanrı'nın

hikmetine akıl ermez: bırakalım da bildiği gibi yapsın."

Bu sırada güneş, gök kubbenin ortasına yaklaşıyordu. Babouc öğle yemeğini, şehrin ta öbür ucunda oturan bir bayanın evinde yiyecekti; bu bayanın kocası orduda subaydı; Babouc'a karısına götürülmek üzere bir mektup vermişti. Önce Persepolis sokaklarında dolaştı, içinde daha uygar insanlar bulunan, daha ahenkli bir musiki çalınan ötekilerinden daha güzel, daha süslü başka tapınaklar gördü; halk için yapılmış çeşmeler gördü; bunların bulundukları yerler iyi olmamakla beraber güzellikleri insanın gözüne çarpıyordu;([11]) bazı meydanlarda İran'ı idare eden en iyi kişilerin, nefes alıyormuş gibi duran tunçtan heykelleri vardı; bazı meydanlarda halk: "Sevgili hükümdarımızı ne zaman burada göreceğiz?" diye bağrışıyordu. Nehrin üstündeki muhteşem köprüleri, güzel ve geniş ruhtımları, sağda solda inşa edilmiş sarayları, binlerce yaralı ve muzaffer ihtiyar askerin her gün Savaş Tanrı'sına dua ettiği büyük binayı şaşkın şaşkın seyretti.([12]) Sonunda, daha birçok kibar insanla beraber kendisini yemeğe bekliyen bayanın evine vardı. Ev temiz ve süslüydü; yemek nefisti; bayan genç, güzel, zeki ve konuşkandı; yanındakiler de kendisine lâyık insanlardı; Babouc da kendi kendine durmadan "Tanrı Ituriel, bu

kadar güzel bir şehri yıkmayı aklından geçirmekle herhalde dünya ile alay ediyor," dedi.

*
**

Bu esnada, yemeğin başlangıcında büyük bir sevgiyle kocasından haber soran bayanın, yemeğin sonuna doğru genç bir hakimle daha samimi bir şekilde konuştuğunu fark etti. Bir hâkimin, karısının yanında, dul bir kadını şiddetle sıkıştırdığını gördü; pek lûtufkâr bir hatun olan bu dul bir kolunu hâkimin boynuna dolamış, ötekini de çok güzel, çok mütevazi bir delikanlıya uzatmıştı. Masadan en önce hâkimin karısı kalktı; bu bayan yemeğe bekledikleri halde çok geç gelen bir papazla görüşmek için yandaki odalardan birine gitti; çok güzel konuşan papaz, bu odada ona öyle heyacanlı, öyle dokunaklı şeyler söyledi ki, odaya döndüğü zaman bayanın gözleri yaşlı, yanakları ateşli, yürüyüşü bir tuhaf, sesi titrekti.

O zaman Babouc, Tanrı Ituriel'in haklı olmasından korkmaya başladı. Güvenilir bir insan olduğunu göstermek suretiyle daha o gün evin hanımının bütün sırlarını öğrendi; bayan ona, genç hâkime karşı duyduğu sevgiyi açıkça söyledikten sonra Persepolis'teki evlerin hepsinde, kendi evinde gördüklerine benzer şeyler görebileceğini de söyledi. Babouc böyle bir toplumun yaşıyamıyacağı, kıskançlığın, düzensizliğin, intikam duygularının bütün evleri sıkıntı içinde kıvrandıracağı, her gün birçok göz yaşiyle kan akıtılacağı, kocaların, karılariyle beraber âşıklarını da öldüreceği veya onlar tarafından öldürüleceği

nihayet, devamlı bir düzensizlik içinde yaşıyan bu şehri bir anda yıkmakla Ituriel'in çok iyi bir iş göreceği sonucuna vardı.

⁂

Bu korkunç düşüncelere dalmışken, odaya, siyahlara bürünmüş ağır başlı bir adam gelip boynunu bükerek genç hâkimle görüşmek istediğini söyledi. Hâkim, ayağa kalkmadan, herifin yüzüne bile bakmadan, dalgın dalgın, kibirli bir eda ile ona birkaç kâğıt verip başından savdı. Babouc bu adamın kim olduğunu sordu. Evin hanımı kulağına eğilip: "Bu adam şehirin en iyi avukatlarından biridir, dedi; elli yıldan beri kanunları inceler. İki gündenberi hâkim olan bay ise henüz yirmi beş yaşındadır; hakkında hüküm vereceği bir dâvayı henüz inceliyemediği için özünü çıkarsan diye ona verdi." Babouc: "Şu hoppa delikanlı bir ihtiyara danışmakla akıllı uslu bir iş yapıyor, dedi; ama neden asıl hâkim o ihtiyar değil?" Ona: "Alay mı ediyorsunuz, dediler; saçlarını başlarını, çalışıp yorulmayı gerektiren küçük işlerde ağartanlar, hiçbir zaman yüksek mevkilere çıkamazlar. Bu delikanlının, babası zengin olduğu, burada adaleti tevzi etmek hakkı da bir çiftlik gibi satın alındığı için, büyük bir görevi vardır."

Babouc: "Bu ne biçim gelenek? Bu ne bahtsız bir şehir? diye bağırdı; bundan daha büyük bir düzensizlik olamaz. Dâvaları yargılamak yetkisini böylece satın alanlar, muhakkak yargılarını da satar-

lar; burada haksızlık uçurumlarından başka bir şey görmüyorum."([13])

Duyduğu acıyı, şaşkınlığı, böylece anlatırken, daha o gün cepheden dönen genç bir asker ona dedi ki: "Neden hâkimlik görevinin satın alınması size tuhaf geliyor? Ben pekâla, komuta ettiğim iki bin kişinin başında ölüme meydan okuma yetkisini satın aldım; otuz gece kıpkırmızı bir elbise ile toprak üstünde yatmak, henüz kapanmıyan iki ok yarası almak için tam kırk bin altın *darique* verdim. Nasıl ki ben, hiç görmediğim İran şahına hizmet etmek için neyim var, neyim yok verdiysem, hâkim efendi de dâvacıların şikâyetlerini dinlemenin zevkine ermek için her halde bir şeyler vermiştir." Canı sıkılan Babouc, barış ve savaş zamanında devlet işlerine bakan makamları artırmaya çıkaran bir ülkeyi, için için suçlandırmaktan kendini alamadı; birdenbire, burada savaşın kanunun, ne demek olduğunu bilmedikleri, Ituriel, böyle milletleri yıkması bile, insanların, o kötü idareleriyle kendi kendilerini yıkacakları sonucuna vardı.

Babouc'un bu kötü düşüncesi, iri yarı bir adamın içeri girmesiyle büsbütün arttı; orada bulunanların hepsini şöyle bir selâmladıktan sonra, genç subaya yaklaşıp: "Size elli bin *darique*'den beş para fazla veremiyeceğim, dedi; ne yalan söyliyeyim, bu yıl imparatorluğun gümrükleri bana yalnız üç yüz bin *darique* getirdi." Babouc, bu kadar az para kazandığı için sızlanan bu adamın kim olduğunu sordu: ona,

Persepolis'te, İran İmparatorluğunu haraca bağlıyan, hükümdara da bir şeyler veren, halk arasından çıkmış kırk kadar kral bulunduğunu söylediler.([14])

*
**

Yemekten sonra şehrin en munteşem tapınaklarından birine gitti; vakit geçirmek için buraya gelmiş bir sürü kadınla erkeğin arasına oturdu. Papazın biri yüksek bir yere çıkıp uzun uzadıya kötülükten, iyilikten söz etti. Bu papaz bölünmesi gerekmiyen bir şeyi birçok bölümlere ayırdı; apaçık olan şeyleri kendine öz bir usulle gösterdi, bilinen şeyleri tekrarladı. Soğuk bir heyecan gösterdi, kan ter içinde, soluk soluğa çıkıp gitti. O vakit dinliyenler hep birden uyandılar, bir din dersinde bulunduklarını sandılar. Babouc: "Bu adam, dedi; iki üç yüz vatandaşının canını sıkmak için elinden gelen her şeyi yaptı; ama niyeti iyiydi; bunda, Persepolis'in yıkılması için bir neden yok."

Bu toplantıdan çıktıktan sonra Babouc'u, Tanrı-'nın günü verilen eğlencelerden birine götürdüler; burası dip tarafında bir saray görünen kilisemsi bir yerdi. Muntazam bir şekilde dizilmiş olan Persepolis'in en güzel kadınlariyle en ilerigelen satrapları, o kadar güzel bir manzara meydana getiriyorlardı ki, önce Babouc bütün şenliğin bundan ibaret olduğunu sandı. Çok geçmeden kral ve kraliçe kılığında birkaç kişi dipteki sarayın merdiven sahanlığında göründü; bunların dilleri halkınkinden çok farklıydı; gerçekten ölçülü, ahenkli, temiz bir dille konuşuyorlardı. Hiç

kimse uyumuyordu, herkes derin bir sessizlik içinde dinliyordu; yalnız arasıra seyircilerin duygularını ve takdirlerini gösteren bir gürültü bu sessizliği bozuyordu. Burada kralların ödevleri, erdemlik sevgisi, tutkulardan doğan tehlikeler öyle canlı öyle dokunaklı bir şekilde belirtiliyordu ki, Babouc göz yaşları dökmekten kendini alamadı. Dinlediği bu aktörlerle bu aktrislerin, bu krallarla bu kraliçelerin, imparatorluğun va'zeden papazları olduğuna şüphesi kalmadı; hattâ gelip bunları dinlemesi için Ituriel'i teşvik edeceğine kendi kendine söz verdi; böyle bir manzara ile karşılaşınca, Tanrı'nın bu şehirle sonsuz bu şekilde barışacağını umuyordu.

Eğlenti biter bitmez Babouc, o güzel sarayda böyle asîl, böyle temiz bir ahlâk dersi vermiş olan en büyük kraliçeyi görmek istedi; kendisini haşmetmaabın dairesine götürdüler; küçük bir merdivenden ikinci kata çıktılar; kötü döşenmiş bir odada, kötü giyinmiş bir kadınla karşılaştı; kadın ona temiz ve dokunaklı bir dille; "Bu iş bana yaşıyacak kadar para kazandırmıyor, dedi; gördüğünüz hükümdarlardan birinden gebe kaldım; yakında doğuracağım; param yok, parasız da doğurmak imkânsız." Babouc kadına yüz altın *darique* verirken: "Şehirde bu kötülükten başka bir kötülük olmasaydı Ituriel'in bu kadar kızmağa hakkı olmazdı," dedi.

Buradan kalkıp, bütün geceyi geçirmek için faydasız, ama güzel şeyler satan bir tüccarın evine

gitti. Yeni tanıştığı zeki bir adam onu buraya getirmişti; Babouc hoşuna giden şeyleri satın aldı; ama bütün bunları ona, asıl değerlerinin çok üstünde bir fiyatla sattılar. Eve döndükleri zaman arkadaşı ona aldatıldığını söyledi. Babouc, şehir cezalandırıldığı gün, Ituriel'in gözüne çarpsın diye tüccarın adını not defterine yazmak istedi. Kalemi eline alıp da yazmağa başlarken kapı çalındı: içeri tüccar girdi; adamcağız, Babouc'un farkına varmadan tezgâhının üstünde bıraktığı kesesini getirmişti. Babouc: "Bir sürü lüzumsuz, boş şeyleri, bana asıl değerlerinin dört misline satmaya utanmadığınız halde nasıl oldu da böyle bu kadar namuslu, bu kadar doğru bir insan oluverdiniz?" dedi. Tüccar: "Bu şehirde, biraz tanınmış olan her tüccar size kesenizi getirdi, diye cevap verdi; ama benden aldıklarınızı size değerinin dört misline sattığımı söyliyenler yalan söylemişler; değerlerinden dört kere fazlasına değil, on kere fazlasına sattım; sözüme inanın, çünkü bir ay sonra bunları satmak isterseniz size, verdiğiniz paranın onda birini bile vermezler. Doğru söylüyorum: bu lüzumsuz şeyleri değerlendiren, insanların hevesleridir; yanımdaki yüz işçiyi geçindiren de işte bu heveslerdir; güzel bir evim, rahat bir arabam, atlarım varsa bunları da ben bu hevesler sayesinde elde ettim. Endüstiriyi teşvik eden, paranın sürümünü, bolluğu, modayı devam ettiren de hep bu heveslerdir. Bu faydasız şeyleri, komşu milletlere size sattığımdan daha pahalıya satarım; böylece imparatorluğa da yararlı olu-

rum." Babouc biraz düşündükten sonra tüccarın adını not defterinden sildi.

Persepolis hakkında ne düşünceğini şaşıran Babouc, papazlarla aydınları görmeye karar verdi: çünkü bunların kimi din, kimi de bilgelik üzerinde çalışıyordu; bunların, halkın geri kalanını affettireceğini umarak seviniyordu. Hemen ertesi sabah bir papaz okuluna gitti.([15]) Başpapaz ona, fakir kalmaya söz verdiği için yılda yalnız yüz bin *écu* geliri olduğunu, bu fakirlik andından ötürü de oldukça geniş bir yetkisi olduğunu söyledi; bundan sonra Babouc'u kendisi gezdirecek olan küçük bir papazla başbaşa bıraktı.

Küçük papaz ona, bu ceza evinin güzelliklerini gösterirken, Babouc'un bütün bu evleri yoluna koymak için geldiği haberi birdenbire ortalığa yayıldı. Hemen her papazdan bir dilekçe aldı; bunların hepsinin özü; "*Bizi bırakın, ötekilerini yok edin!*" gibi bir şeydi. Övünmelerine bakılırsa bu kurumların hepsi lüzumluydu. Karşılıklı yermelerine bakılırsa hepsinin yok edilmesi gerekiyordu. Babouc, hiçbirinin, dünyayı düzene koymak için egemenlik istememiş olmasına seviniyordu. Tam bu sırada yarı papaz yarı sivil olan küçük bir adam karşısına çıkıp: "Görüyorum ki, dedi; dünyanın sonu yaklaşıyor; çünkü Zerdüşt yeryüzüne döndü; küçük kızlar önle-

rini maşa ile koparttınp, arkalarını da kırbaçla dövdürerek, kehanette bulunuyorlar.([16]) Bunun için de büyük Lama'ya karşı bizi korumanızı rica ederiz." Babouc: "Nasıl, dedi; ta Tibet'te oturan, o papaz krala karşı mı?" — "Evet, ona karşı!" — Demek onunla savaşıyor, ona karşı ordu topluyorsunuz öyle mi?" — "Hayır, ama insanın hür olduğunu söylüyor; biz ise buna inanmıyoruz; ona karşı, eline alıp okumadığı küçük kitaplar yazıyoruz; belki de adımızı, sanımızı şöyle bir işitmiştir; bununla beraber nasıl ki bir bahçenin sahibi bahçesindeki böceklerin temizlenmesini emrederse o da bizi mahkûm ettirmekle yetiniyor.([17]) Babouc, uslu geçinen bu adamların deliliğinden, dünyadan el etek çekenlerin çevirdikleri entrikalardan, insanlara tevazuu, menfaat peşinde koşmamayı telkin edenlerin o üstün tutku ve kıskançlıklarından korktu; Ituriel'in bütün bu sürüyü yoketmek istemekte haklı olduğunu kabul etti.

Evine dönünce, sıkıntısını gidermek için yeni kitaplar aldırdı; biraz neşelenmek için de birkaç aydını yemeğe çağırdı. Eşek arıları balın üzerine nasıl üşüşürlerse, aydınlar da öyle koşuştular; Babouc'un çağırdığından çok aydın geldi. Bu parazitler, yemek yemekte, konuşmakta, âdeta birbirleriyle yarışıyorlar, iki çeşit insanı övüyorlardı: ölülerle kendilerini; ev sahibinden başka, yaşıyanlar için hiçbir iyi söz söylemiyorlardı. İçlerinden biri güzel bir söz söylese ötekiler niçin biz söylemedik diye üzülüyorlar, gözlerini yere dikip dudaklarını ısırıyorlardı. Papazlar gibi

büyük tutkuları olmadığı için gizli tarafları da onlardan azdı. Hem uşaklık etmeğe razı oluyorlar, hem de büyük bir adam gibi ün salmak istiyorlardı; hakaret gördüklerini söylüyorlar, sonra tutup bunun, zekâ belirtisi olduğunu sanıyorlardı. Babouc'un görevi üzerinde biraz biigi edinmişlerdi. Bunlardan bir tanesi kulağına eğilerek, beş yıl önce kendisini yeter derecede övmiyen bir yazarı öldürmesini diledi; bir başkası, komedyalarında bir kere olsun gülmiyen bir vatandaşın yok edilmesini, bir üçüncüsü de bir türlü giremediği akademinin yıkılmasını istedi. Yemek bitince herkes yalnız başına çıkıp gitti: çünkü, bütün bu aydınların içinde, birbirini çekebilen, sofralarına davet edildikleri zenginlerin evlerinden başka bir yerde birbiriyle konuşabilen iki kişi yoktu. Babouc, her şey yok olunca bu akreplerin ortadan kalkmasiyle kayıbın pek öyle büyük bir şey olmayacağına hükmetti.

*
**

Babouc, onlardan kurtulur kurtulmaz birkaç yeni kitap okumaya koyuldu. Bunlarda da misafirlerinin düşünüş tarzını buldu. Hele kötülemek için çıkarılan o gazetecileri, kıskançlık, alçaklık ve açlık yüzünden ortaya atılan o zevksiz belgeleri, akbabalara dokunulmadığı halde güvercinlerin hırpalandığı o alçakça hicviyeleri, yazarın tanımadığı birçok kadınların portrelerini çizdiği o hayalden yoksun romanları iğrenerek okudu.([18])

Bütün bu iğrenç yazıları ateşe atıp yaktı; gece, gezinti yerine gitmek için dışarı çıktı. Kendisine, evine gelen parazitler arasında bulunmıyan ihtiyar bir aydın tanıttılar. Bu aydın daima halktan kaçıyordu; insanları tanıyor, onları istediği gibi kullanıyor, herkesle öyle kolay kolay dost olmuyordu. Babouc ona, okuduklarından, gördüklerinden büyük bir üzüntüyle söz açtı. Bilge aydın da:

"Çok kötü şeyler okumuşsunuz, dedi; ama her zaman, her yerde, her konuda kötü şey kum gibi kaynar, iyi şey ise çok azdır. Siz evinize bilgin müsveddelerini kabul etmişsiniz; çünkü her meslekte, görünmeye en az lâyık olanlar daima saygısızca kendilerini gösterenlerdir. Gerçek bilgeler, kendi aralarında sakin bir hayat geçirirler; aramızda, dikkat edilmeğe değer insanlarla kitaplar da vardır." Aydın bunları anlatırken başka bir aydın daha yanlarına geldi; bunların sözleri o kadar güzel, o kadar faydalı, ön yargıların o kadar üstünde ve erdeme o kadar uygundu ki Babouc, hayatında henüz böyle bir şey duymadığını itiraf etti. Kendi kendine: "İşte Tanrı Ituriel'in dokunmaya cesaret edemiyeceği insanlar, diyordu; eğer dokunursa merhametsiz olduğuna hükmedeceğim."

Babouc, aydınlarla barışmıştı ama geri kalanlara hâlâ kızıyordu. Yanındaki akıllı adam: "Yabancı olduğunuz için kötü şeyler hemen gözünüze batıyor, dedi; gizli kalan ve bazen bizzat bu kötü şeylerden doğan iyilikler ise gözünüzden kaçıyor." Böylece

Babouc, aydınlardan bazılarının kıskanç olmadığını, hattâ papazlar arasında bile erdemli olanların bulunduğunu öğrendi. Sonunda, birbirleriyle çarpışmak suretiyle ortak felâketlerini hazırlar gibi görünen bu büyük kurumların, aslında insanlığı kurtuluşa ulaştıran kurumlar olduğuna, papazlardan meydana gelen her kurumun, rakîplerine karşı birer firen vazifesi gördüğüne, bazı düşünceleri birbirinden ayrı olan bu rakîplerin hepsinin aynı ahlâk ilkelerini öğrettiklerine halkı aydınlattıklarına, evin çocuğunu eğittikleri halde kendileri de ev sahibinin eğitimi altında yaşıyan mürebbiler gibi, kanunlara bağlı olarak yaşıyan insanlar olduklarına karar verdi. Bunların birçoğu ile görüştü, tanrısal insanlar gördü. Hattâ büyük Lama'ya karşı savaş açtıklarını söyliyen deliler arasında bile birçok büyük adamların yetiştiğini de öğrendi.(19) Nihayet Persépolis'teki geleneklerle binalar hakkında da aynı şekilde karar verilebileceğine hükmetti; birincilere acımış, ikincileri de takdirle seyretmişti.

*
**

Aydına dedi ki: "Çok tehlikeli sandığım şu papazların, hele akıllı uslu bir hükûmet, fazla işgüzarlık etmelerine engel olursa, gerçekten faydalı olacaklarını kabul ediyorum; ama siz de, ata binmesini öğrenir öğrenmez bir hâkimlik görevi satın alan o genç hâkimlerinizin mahkemelerde en gülünç küstahlıklarla en ahlâksızca haksızlıklarda bulunacaklarını

itiraf edin; bu yerleri, bütün hayatlarını, kanunları şunun bunun lehine veya aleyhine tartmakla geçirmiş olan o ihtiyar kanun adamlarına hiç para istemeden vermek daha doğru olmaz mı?"

Aydın şöyle cevap verdi: "Persepolis'e gelmeden önce ordumuzu gördünüz; genç subaylarımızın, görevlerini satın almış olmalarına rağmen çok iyi dövüştüklerini biliyorsunuz; dâvaları yargılama yetkisini satın alan genç hâkimlerimizin de pek öyle kötü kararlar vermediklerini görebilirsiniz."

Ertesi gün Babouc'u, önemli bir dâvaya bakılacak olan büyük mahkemeye götürdüler. Dâvayı herkes biliyordu. Dâva hakkında konuşan bütün o ihtiyar avukatların düşünceleri kesin değildi; yüz kadar kanun ileri sürüyorlardı ama bunların hiçbirini meselenin aslına uygulamak imkânı yoktu; hâkimler avukatların sandıklarından daha çabuk karar verdiler. Kararlarında aşağı yukarı bir birlik vardı; yargıları yerindeydi; çünkü, aklın gösterdiği yoldan yürüyorlardı; ötekiler ise kötü yargılarda bulunuyorlardı, çünkü yalnız kanun kitaplarını karıştırmakla yetinmişlerdi. Babouc da bundan, çoğu zaman kötüye kullanmalarda bile iyi şeyler bulunduğu sonucunu çıkardı. Önce maliyecilerin zengin olmalarını doğru bulmamıştı ama, daha o gün bunun da çok iyi bir sonucu olabileceğine inandı; çünkü sıkıntıda kalan imparator, alelâde yollara başvurmak suretiyle ancak altı ayda bulacağı parayı, onların yardımıyla bir saat kadar kısa bir zamanda buldu; topraktan çıkan

şebnemlerle kabarmış o iri bulutların, aldıkları şeyleri, yağmur halinde ona geri verdiklerini gördü. Zaten çoğu zaman, bu yeni insanların eski ailelerin çocuklarından daha iyi yetişen çocukları, bazen ötekilerden daha değerli oluyorlardı: çünkü iyi hesaplıyan bir babanın çocuğu olmak, iyi bir hâkim, kahraman bir subay, zeki bir devlet adamı olmaya engel olmaz.

Babouc farkında değildi ama, aslında öteki insanlardan daha aç gözlü olmıyan, üstelik lüzumlu bir insan olan maliyecinin aç gözlülüğünü ona bağışlıyordu. Hâkim olmak ve savaşmak için varını yoğunu feda etmek çılgınlığını, büyük hâkimlerle büyük kahramanlar meydana getirdiği için mazur görüyordu. Aralarında dünyayı aydınlatan insanlar da bulunduğu için aydınların kıskançlığını affediyordu; küçük kusurlarından çok, büyük erdemleri olan tutkulu, entrikacı papazlarla barışıyordu; bununla beraber içinde daha birçok şikayet konusu vardı; hele kadınların hafifliği ile bundan çıkacak acı sonuçlarken endişe ediyor, korku duyuyordu.

Bütün insan sınıflarının içine girmek istediğinden, kalktı bir nazırın evine gitti; ama yolda giderken hep, bir adamın gelip karısını gözünün önünde öldüreceğini sanıyor ve bundan korkuyordu. Devlet adamının evine gelince, tam iki saat bekleme odasında bekledi; hiç kimse geldiğini, o büyük adama bildirmiyordu; nihayet bildirdiler ama, bundan sonra da yine iki saat bekledi. Bu sırada hem nazırı, hem de o küstah kapıcıları Tanrı Ituriel'e bir güzel övmeyi

tasarlıyordu. Bekleme odası her sınıftan bayanlarla, her renk papazlarla, hâkimlerle, tüccürlarla, subaylarla, bilginlerle doluydu; bunların hepsi nazırdan şikâyet ediyorlardı. Cimriyle tefeci: "Hiç şüphesiz bu adam bütün eyaletleri çalıp çırpıyordur!" diyorlardı; gelip geçici hevesleri olan bir adam onu, acayipliğinden ötürü ayıplıyordu; kadına düşkün biriyse: "Eğlenceden başka bir şey düşünmüyor!" diyordu; bir entrikacı, yakında gizli bir toplum tarafından öldürüleceğini söyliyerek seviniyordu; kadınlar da yakında, yerine daha genç bir nazırın atanacağını umuyorlardı.

Babouc onların bu sözlerini duyuyordu: "İşte bahtlı bir adam! demekten kendini alamadı; bütün düşmanları, bekleme odasında toplanmış; kendisini kıskananları avucunun içinde eziyor; kendisinden nefret edenlerin ayaklarına kapandıklarını görüyor?" Nihayet nazırın odasına girdi; yılların yükü, işlerinin ağırlığı yüzünden iki büklüm olmuş, ama gözlerinden zekâ fışkıran, dipdiri küçük bir ihtiyar gördü.([20]).

Babouc onun hoşuna gitti, o da Babouc'a değerli bir insan gibi göründü. Konuşma önemli bir şekil aldı. Nazır ona, çok bahtsız olduğunu, kendisini zengin sandıklarını, halbuki fakir olduğunu, herkesin onu çok yetkili sandığını, halbuki hiçbir zaman sözünün geçmediğini, yalnız nankör insanlara iyilik ettiğini, kırk yıl devamlı bir çalışma süresinde ancak bir an istirahat edebildiğini söyledi. Babouc üzüldü; kendi kendine, eğer bu adam bir günah işlemişse, eğer Tanrı Ituriel onu cezalandırmak istiyorsa, zaval-

hyı öldürmek değil olduğu yerde bırakmak gerekir, diye düşündü.

Babouc, nazırla konuşurken birdenbire odaya, evinde yemek yediği o güzel bayan girdi. Istırap duyduğu, kızdığı, gözleriyle alnından anlaşılıyordu: devlet adamına karşı köpürüp taştı; göz yaşı döktü; kişizadeliğinden, gösterdiği yararlıklardan, aldığı yararlardan ötürü lâyık olduğu bir mevkiin kocasına verilmediğini söyliyerek şikâyet etti. Meramını öyle kuvvetli sözlerle anlattı, şikâyetlerini o kadar tatlı bir dille yaptı, nazırın itirazlarına öyle bir maharetle karşı koydu, ileri sürdüğü delilleri öyle açık bir dille savundu ki, kocasının geleceğini sağlama bağlamadan kapıdan çıkıp gitmedi.

Babouc, bayana elini uzattı. Ona; "Madam dedi; hiç sevmediğiniz bir adam için, kendisinden korkmanız gereken bir adam için, neden bu kadar zahmete katlanıyorsunuz?" Kadın: "Sevmediğim bir adam mı? diye bağırdı: Şunu iyi bilin ki, dünyada en iyi dostum kocamdır; sevgilimden başka, onun için her şeyi feda ederim; o da metresini bırakmaktan başka, benim için her şeyi yapar. Size kocamın metresini tanıtayım: çok güzel, zeki bir kadındır: üstelik dünyanın en uysal insanıdır; bu akşam kocam, şu benim küçük hâkim, o ve ben dördümüz beraber yemek yiyeceğiz; gelin siz de bizim neşemize katılın."

Bayan, Babouc'u evine götürdü. Acı içinde kıvranarak evine dönen koca, karısını minnettarlık duygularıyle, sevinçle karşıladı; sıra ile karısını,

metresini, küçük hâkimi ve Babouc'u kucaklayıp öptü. Yemek çok güzel, çok neşeli geçti; herkes nükte savuruyor, kibar görünmeye çalışıyordu. Evinde yemek yediği o güzel bayan, Babouc'a: "Şunu iyi bilin ki, dedi; bazen ahlâksız denilen kadınlar, hemen her zaman ahlâklı bir erkek kadar değerlidirler; bunun böyle olduğunu anlamak isterseniz yarın benimle beraber gezel Téone'un([21]) evine yemek yemeğe gelin. Birkaç ihtiyar namuslu kız, kadıncağızı hırpalayıp duruyor; ama o, onların hepsinin birden ettiği iyilikten daha çok iyilik ediyor. Fazla çıkarı olsa bile en ufak bir haksızlıkta bulunmaz; sevgilisine yalnız insanca övütler verir; yalnız onun şerefini düşünür; sevgilisi de, iyilik etmek fırsatını kaçırsa bayanın yanında utanır, kıpkırmızı kesilir; çünkü hiç kimse insanı, sevgisini kazanmak istediği bir kadın kadar, yaptığı her şeyi gören ve hakkında yargıda bulunan bir kadın kadar, iyilik etmeye teşvik edemez."

Babouc sözünde durdu. İçinde her çeşit eğlence bulunan bir ev gördü. Téone bunların hepsini idare ediyordu; herkesle anlıyacağı şekilde konuşmasını biliyordu. Samimî bir insan olduğu için, istedikleri gibi açılıp saçılıyorlardı; hoşa gitmek için uğraşmadığı halde herkesin hoşuna gidiyordu: ne kadar iyilik etmesini seviyorsa o kadar da sevimli görünüyordu; bütün meziyetlerinin değerini artıran bir şey daha vardı ki o da çok güzel olmasaydı.

Babouc, bir Iskityalı, Tanrı Ituriel tarafından gönderilen bir elçi olduğu halde, biraz daha Persepo-

lis'te kalırsa İturiel'i unutup gönlünü Téone'a kaptıracağını anladı. İnsanları, hafif, dedikoducu, tutkulu olmakla beraber, terbiyeli nazik ve iyiliksever olan bu şehri sevmeye başladı. Persepolis'in cezaya çarpılmasından, hattâ kendi vereceği hesaptan bile korktu.

Bakın bu hesabı vermek için ne yaptı. Şehrin en meşhur dökmecisine, en değerli taşlardan, topraklardan tutun da en değersiz taşlara topraklara varıncaya kadar bütün madenlerden meydana gelmiş bir maddeden küçük bir heykel yaptırıp, Ituriel'e götürdü; "İçindekilerin hepsi altın ve elmas olmadığı için şimdi bu güzel heykeli kıracak mısınız?" dedi. Ituriel, lep demeden leblebiyi anlıyanlardandı; Persepolis'i yola getirmekten bile vazgeçip dünyayı olduğu gibi kendi gidişine bırakmaya karar verdi: "Çünkü, dedi; her şey iyi olmasa bile hiç olmazsa, şöyle böyle iyidir!" Böylece Persepolis yıkılmadı; Yunus peygamber, Niniva'nın yok edilmesinden üzülmüştü; Babouc ise halinden şikâyet etmedi. Ama insan, üç gün bir balinanın karnında kalırsa, elbette operaya, tiyatroya gidip sevimli insanlarla beraber yemek yedikten sonraki kadar neşeli olamaz değil mi?

KONT DE CHESTERFİELD'İN KULAKLARI VE KEŞİŞ GOUDMAN

Birinci Bölüm

Eh! Artık şüphem kalmadı; bu dünyanın bütün olaylarını muhakkak alınyazısı denilen şey yönetiyor. Başımdan geçenler, bu düşüncemin doğru olduğunu gösterir.

Beni çok seven milord Chesterfield, bana iyilik edeceğine söz vermişti. Günün birinde onun atayabileceği bir kilise papazlığının boş olduğunu öğrendim. Yerimi yurdumu bırakıp Londra'ya koştum; milord'un yanına çıktım; verdiği sözü hatırlattım; dostça elimi sıktı, gerçekten yüzümün sararıp solmuş olduğunu söyledi. Ben de, en büyük hastalığımın parasızlık olduğu cevabını verdim. Beni tedavi ettireceğini söyleyip, Guid'hall yakınlarında oturan M. Sidrac'a bir mektup yazdı.

M. Sidrac'ın, yeni görevime erzak gönderecek kimse olduğunu sanıyordum. Hemen evine koştum. Milordun cerrahı olan M. Sidrac, derhal bir sondaj yapmak istedi; eğer taş falan varsa vücudumu memnunlukla kesip biçeceğini söyledi.

Şunu da söyliyeyim ki milord, sidik kesemde taş olduğunu sanmış, her zamanki iyi kalbliliğiyle, masrafı kendine ait olmak üzere beni ameliyat ettirmek istemişti. Kardeşi gibi kendisi de sağırmış, ama benim bundan haberim yoktu.

Ben, zorla sondaj yapmak istiyen M. Sidrac'a karşı sidik kesemi korumaya uğraşırken, öte yandan aynı yere atanmak istiyen elli iki adaydan biri nilordun evine gitmiş, papazlığa atanmasını dilemiş, atanmış da.

Mis Fidler'i seviyordum; papazlığa atanır atanmaz onunla evlenecektim; rakîbim hem yerimi, hem de sevgilimi elimden aldı.

Kont cenapları, benim felâketimi, kendisinin de yanıldığını öğrenir öğrenmez, her şeyi düzene koyacağına söz verdi; verdi ama, iki gün sonra da öldü.

M. Sidrac, organının son zamanlarda almış olduğu durumdan ötürü iyi kalbli koruyucumun bir dakika daha yaşamasına imkân olmadığını gün gibi açık bir şekilde bana isbat etti; sağırlığının da, kulağındaki zarla telin çok kuru olmasından ilerigeldiğini anlattı. Hattâ ispirto kullanarak beni, âyan üyelerinin tümünden daha sağır bir hale koyabileceğini söyledi.

M. Sidrac'ın çok bilgin bir adam olduğunu anladım. Tabiat bilginlerine karşı bende heves uyandırdı. Zaten, çok merhametli bir adam olduğunu, icabederse beni parasız ameliyat edeceğini, sidik kesesine yakın yerlerimin uğrıyacağı her çeşit sakatlığı da tamir edeceğini anlamıştım.

Böylece, hem kilisemi, hem de sevgilimi kaybetmekten duyduğum acıyı unutmak için onun idaresinde tabiatı incelemeye koyuldum.

İkinci Bölüm

Beş duyumdan başka, birçok dürbün, bir çok mikroskop kullanarak tabiat üzerinde yaptığım incelemelerden sonra bir gün M. Sidrac'a: "Bizimle alay ediyorlar, dedim; tabiat diye bir şey yok, hepsi sanat eseri. Gerçekten, güneş kendi etrafında dönerken, bütün gezegenlerin de düzenli bir şekilde onun etrafında dönmeleri fevkalâde bir sanat eseri değil mi? Her gezegenin bir dönüşte aldığı yolun karesinin her zaman merkezine olan uzaklığının kübünün kök karesine oranlı olduğuna bakılırsa bütün bu olayları muhakkak Londra'daki Krallık Kurulu üyeleri kadar bilgin birisinin düzenlemiş olması gerekir; bunu keşfetmek için de insanın sihirbaz olması lâzım.

Bizim Times ırmağının alçalıp yükselmesi de bana, böyle derin, böyle anlaşılmaz bir sanatın değişmez sonucu gibi geliyor.

Hayvanlar olsun, bitkiler olsun, madenler olsun, her şey bana, ağırlık, ölçü, sayı, hareket bakımından düzenlenmiş gibi geliyor. En küçük bir ottan tutun da meşe ağacına, pireden tutun da insana, bir kum tanesinden tutun da bulutlara varıncaya kadar her şey bana, yay, lövye, vinç, su cenderesi, kimya laboratuvarı gibi görünüyor.

Muhakkak ki yalnız sanat var, tabiat ise hayalden başka bir şey değil.

M. Sidrac bana:

— Hakkınız var, dedi; ama bu hakkı savunmak için eldiveniniz yok; bu sözleri sizden önce Manche

denizinin öte yanında oturanlardan biri daha söyledi ama kimse aldırmadı.(1)

— Beni en çok şaşırtan, ama en çok hoşuma giden şey de, bu anlaşılması imkânsız sanat sayesinde iki makinenin her zaman bir üçüncü makine meydana getirmesidir; doğrusu ya Mis Fidler'le birleşip böyle bir makine meydana getirmediğime üzgünüm; görüyorum ki Mis Fidler'in başka bir makine kullanması gerekmiş.

M. Sidrac:

— Bu söylediğiniz de vaktiyle söylenmişti, dedi; ama zararı yok; bu da belki doğru olan bir ihtimaldir. Evet, iki varlığın bir üçüncü varlık meydana getirmesi çok hoş bir şey; ama bu, bütün varlıklar için doğru değil. İki gül münasebette bulunmak suretiyle bir üçüncü gül meydana getiremez. İki çakıl taşı bir üçüncü çakıl taşı yaratmaz; bununla beraber madenle taş öyle şeylerdir ki bütün insanlar bir araya gelseler bunları yaratamazlar. Asıl devamlı, büyük, güzel mucize, bir erkekle bir kızın birleşerek bir çocuk yapmaları, bir erkek bülbülün bir çalı bülbüliyle değil de kendi nev'inden bir dişi bülbüle birleşerek bir yavru bülbül meydana getirmesidir. İnsan, hayatının yarısını bunları taklidetmekle yarısını da bu usulü ortaya koyana tapmakla geçirmeli. Şu yaratma işinde merak edilecek binlerce sır var. Newton, tabiatın, her yerde aynı olduğunu söylüyor. *Natura est ubiqua sibi consona.* Ama aşk işlerinde bu böyle değildir; balıklar, sürüngenler, kuşlar, bizim gibi sevişmezler.

Sevişmenin de sonsuz çeşitleri vardır. Duyan, hareket eden yaratıkların meydana gelişi çok hoşuma gider. Bitkilerin de kendilerine özel bir değerleri var. Toprağa atılan bir buğday tanesinin birçok buğday tanesi meydana getirmesine şaşar dururum."

Henüz bilgisiz bir insan olduğum için: "Çünkü, dedim; vaktiyle okulda söylenildiği gibi buğday, doğmak için ölmelidir."(2) M. Sidrac nezaketle gülerek bilgisizliğimi yüzüme vurdu: "Söylediğiniz şey, okul zamanında doğruydu, dedi; ama bugün en cahil çiftçi bile bunun mânasız bir şey olduğunu bilir." — Bilgisizliğime bağışlayın M. Sidrac; tanrıbilimci olduğumu unutmayın; insan ne de olsa alıştığı şeylerden hemen kurtulamaz."

Üçüncü Bölüm

Zavallı keşiş Goudman'la büyük hekim Sidrac arasında geçen bu konuşmadan az sonra bir gün, Saint-James parkında hekimle keşiş karşılaştılar; keşişin, yalnış bir hesap yapmış bir matematikçi gibi dalgın, düşünceli, şaşkın bir hali vardı. Sidrac ona: "Neniz var? dedi; sidik keseniz mi, yoksa belkemiğiniz mi ağrıyor?" Goudman: "Hayır, dedi; safra kesem ağrıyor. Bira önce, küstah bir ukalâdan başka bir şey olmıyan Gloucester piskoposunu güzel bir arabanın içinde gördüm.(3) Halbuki ben yaya yürüyordum; işte buna canım sıkıldı. Şu krallıkta, tutup bir piskoposluk istesem, yüzde yüz, bana vermezler diye düşündüm; çünkü İngiltere'de on bin papaz var. Milord Chesterfield öldükten sonra beni koruyan

kimse kalmadı; o da sağırdı ya ne ise! On bin Anglikan keşişinin her birinin ikişer tane koruyucusu olduğunu farzetsek, yirmi bine karşı birle bahse girerim ki bana piskoposluk düşmez. Bu iş, dikkat edilince insanın gücüne gidiyor.

"Vaktiyle bana, miçolukla Hindistan'a gitmemi teklif ettiklerini hatırlıyorum; çok para kazanacağımı söylemişlerdi ama, kendimde bir gün amiral olmak istidadını bulamadım. Bütün meslekleri inceledikten sonra bir işe yaramamakla beraber keşiş olarak kalmaya karar verdim."

Sidrac ona: "Keşişliği bırakın, dedi; feylesof olun. Bu meslek ne zenginlik ister, ne de insanı zengin eder. Yıllık geliriniz nedir?" — Şimdilik otuz *guinée* kadar bir şey; ama, ihtiyar halam öldükten sonra da elli *quinée* kadar olacak." — "Gördün mü sevgili dostum! Hür yaşamak ve rahat düşünmek için bu kadar para yetmez. Otuz *quinée,* altı yüz şiling eder; aşağı yukarı günde iki şiling demektir. Philips(*) yalnız bir şilinge razıydı. Böyle emin bir gelirle insan, Hindistan kumpanyaları, parlamento, sömürgeler, Kral, genel olarak varlık, insan ve Tanrı üzerine bütün düşündüklerini söyliyebilir; bu da en büyük eğlencelerden biridir. Gelin yemeği beraber yiyelim, masraftan kurtulursunuz; öteden beriden konuşuruz; dil sayesinde, sizin düşünen melekeniz benim düşünen melekemle münasebette bulunur; bu da insanların yeteri kadar değerlendiremedikleri fevkalâde bir şeydir."

Dördüncü Bölüm

Tanrıbilim doktoru Goudman'la hekim Sidrac'ın ruh ve başka şeyler üzerine konuşmaları

GOUDMAN

Azizim, Sidrac, neden her zaman *düşünen melekem,* diyorsunuz da, kısaca *ruhum* demiyorsunuz? Böyle demek hem sizin için daha rahat olur, hem de ben, ne demek istediğinizi anlarım.

SİDRAC

O vakit ben kendim, ne dediğimi anlamam. Tanrı'nın bana düşünmek, konuşmak melekesini verdiğini duyuyor, biliyorum ama bana, ruh denen bir varlık verip vermediğini ne duyuyor, ne de biliyorum.

GOUDMAN

Ne yalan söyliyeyim, düşündüğüm zaman benim de bir şey bilmediğimi, uzun zaman bildiğimi sanmakla da oldukça büyük bir küstahlık ettiğimi anlıyorum. Doğuda yaşıyanların ruha, can anlamına gelen bir ad verdiklerini gördüm. Onlar gibi Lâtinler de önceleri *anima* kelimesiyle hayvan hayatını kast ederlerdi. Yunanlılar'da: nefes ruhtur, denirdi. Nefes ise bir rüzgârdır. Lâtinler nefes kelimesini dillerine *spiritus* kelimesiyle çevirdiler: bu kelimeden de bugünkü milletlerin hemen hepsi *esprit* kelimesini çıkardılar. Hiç kimse bu rüzgârı, bu *esprit*'yi görme-

diğinden, bu milletler de onu, hiç kimsenin göremiyeceği, dokunamıyacağı bir varlık haline getirdiler. Onun, hiçbir yer işgal etmeden vücudumuzda bulunduğunu, ulaşmadığı halde organlarımızı hareket ettirdiğini söylüyorlar. Daha neler söylemiyorlar ki! Bence bütün bu sözler belirsiz şeylere dayanmaktadır. Bilge Locke'un, bütün dillerde yer alan bu belirsiz şeyin insan aklını nasıl bir çıkmaza soktuğunu anladığını sanıyorum. Şimdiye kadar yazılan metafizik kitaplarının en akıllıcası olan kitabına, ruha bir bölüm ayırmamış; tesadüf eseri olarak kitabının bazı yerlerinde bu kelime geçse bile onu zekâ anlamında kullanıyor.

Gerçekten, herkes bir zekâmız olduğunu, bu zekânın dışarıdan düşünceler aldığını, bunları birleştirdiğini, ayırdığını duyuyor; ama hiç kimse, içinde kendisini harekete getiren, duyumlar ve düşünceler veren bir başka varlık olduğunu duymuyor. İnsanın anlamadığı kelimeleri söylemesi, hiç tanımadığı varlıkları kabul etmesi, aslında gülünç bir şeydir.

SİDRAC

Bakın, yüzyıllardan beri birçok kavgalara konu olan bir şey üzerinde hemen anlaşıverdik.

GOUDMAN

Anlaştığımıza da çok sevindim.

SİDRAC

Şaşılacak bir şey değil ki; ikimiz de hiçbir kötülük düşünmeden gerçeği arıyoruz. Okulun sıralarında otursaydık, deliller ortaya atıp Rabelais'nin kahramanları gibi münakaşa ederdik. Uzun zaman İngiltere'yi saran o korkunç karanlıklar içinde yaşasaydık, belki birbirimizi yaktırırdık. Artık aklın hüküm sürdüğü bir zamanda yaşıyoruz; bize gerçek görünen şeyi rahat rahat buluyor, söylemeye cesaret ediyoruz.

GOUDMAN

Evet ama, bu gerçek bana pek önemsiz gibi geliyor. Matematikte öyle hayret verici şeyler yaptık ki, Apollonius'la Arkhimedes bunları görseler şaşırıp kalırlar, bize öğrencilik etmeye kalkarlardı. Ama metafizikte ne bulduk? Cahilliğimizi değil mi?

SİDRAC

Bunu az bir şey mi sanıyorsunuz? Büyük Varlığın, ayaklarınıza yürümek, ellerinize bin bir iş görmek, bağırsaklarınıza sindirmek kalbinize, kanı damarların içine akıtmak imkânını verdiği gibi, size de duymak ve düşünmek için bir meleke verdiğini kabul ediyorsunuz. Her şeyi ondan aldık; kendi kendimize bir şey veremedik; kâinatın hâkimi olan Varlığın, bizi idare etmek için nasıl hareket ettiğini de hiçbir zaman öğrenmiyeceğiz. Bana gelince, ilk ilkeler hakkında hiçbir şey bilmediğimi öğrettiği için kendisine şükrediyorum.

Ruhun, vücut üzerine nasıl tesir ettiğini ötedenberi arayıp dururlar. Oysa bir ruhumuz var mı, yok mu önce onu bilmek lâzım. Tanrı bize, böyle bir şey vermiş, yahut da buna eşit bir şeyi vücudumuza koymuş. Bunu yaparken de, hangi usulü takibetmişse etmiş; şimdilik hepimiz onun avucunun içindeyiz. Bize hükmeden odur; benim bildiğim de bu kadar.

GOUDMAN

Ama hiç olmazsa bu konuda ne düşündüğünüzü söyleyin. İnsanların beyinlerini parçaladığınız, birçok rüşeym, cenin gördünüz; bütün bunlarda ruha benzer bir şey buldunuz mu?

SİDRAC

En ufak bir işaret bile görmedim; sonra maddi olmıyan bir varlığın sidikle pisliklerin arasında, pis kokulu bir zarın içinde tam dokuz ay on gün boş yere nasıl durduğunu bir türlü anlıyamadım. Şu sözde basit ruhun, vücudun meydana gelmesinden önce var olduğunu kabul etmek bana imkânsız gibi geliyor; çünkü bu şey, insan ruhu halini almadan önce acaba yüzyıllar boyunca neye yaramış? Sonra basit bir varlık tasarlamaya imkân var mı? Birkaç dakika için de maddeyi harekete getirmek için uzun uzadıya bekliyen metafizik bir varlık düşünülebilir mi? Harekete getireceği cenin, ana rahminde ölürse bu meçhul varlık acaba ne oluyor?

Sonra bir erkeğin bir kadınla yattığı sırada Tanrı'nın bir ruh yaratması da bana gülünç geliyor. Tanrı'nın, zina gibi, gayri meşru münasebetler gibi ayıp şeyleri mükâfatlandırmak için ruh yarattığını ileri sürmek, o büyük Varlığa küfretmek değil de nedir? Hele, Tanrı'nın inanılmaz, işkenceler altında sonsuz bir şekilde kıvrandırmak için yokluktan ölmez ruhlar çıkardığını söylemeleri büsbütün tüy dikiyor. Basit varlıklar, yakılacak bir şeyleri olmıyan varlıklar, nasıl yakılır? Bir sesi, gelip geçen bir rüzgârı nasıl yakabiliriz? Bu senin, bu rüzgârın gelip geçtiği sırada maddi bir yanı vardır ama, bir düşünceden, bir şüpheden başka bir şey olmıyan, sâf ruhun maddi olan bir yanı yoktur. Aklımı kaybedeceğim. Hangi yöne dönsem, karanlıktan, çelişmeden, imkânsızlıktan, komedyadan, rüyadan, küstahlıktan, hayalden, mânasızlıktan, budalalıktan, şarlatanlıktan başka bir şey bulamıyorum.

Ama kendi kendime; her şeye hükmeden Tanrı'dır, dediğim zaman içimde bir rahatlık duyuyorum. Sayısız yıldızları birbirinin etrafında döndüren, gün ışığını yaratan varlık, her halde ruh denen o görünmez, o yabancı küçük atoma ihtiyaç olmadan bize duygularla düşünceleri verebilecek yetkidedir.

Tanrı herhalde bütün hayvanlara duygu hâfıza, akıl verdi. Onlara can da verdi; can vermek her halde ruh vermek kadar iyi bir şeydir. Hayvanların yaşadığım kabul ediyoruz, duygu organları olduğu için, duygulu oldukları da gösterilmiştir. Şu halde, ma-

demki ruh olmadan da bütün hayvanlarda bunlar var, niçin ille bir ruhumuzun olmasını istiyoruz?

GOUDMAN

Boş bir heves olacak; öyle sanıyorum ki, bir tavus kuşu konuşabilseydi, bir ruhu olduğundan ötürü övünür, hattâ ruhunun kuyruğunda olduğunu söylerdi. Sizin gibi ben de Tanrı'nın bizi, yiyip içen, yürüyen, uyuyan, duyan, düşünen, tutkulu, kibirli, sefil varlıklar olarak yarattığını, ama kendi sırrı hakkında hiçbir şey söylemediğini sanıyorum.

Bu konuda, şu sözü geçen tavus kuşlarından daha bilgili değiliz. Nasıl olduğunu bilmeden doğduğumuzu, yaşadığımızı ve öldüğümüzü söyliyen, çok doğru bir söz söylemiştir. Bana öyle geliyor ki, insanlara, kaderin kuklaları diyen, bizi çok iyi tarif etmiş.(5) Çünkü yaşıyabilmemiz için bir sürü hareket lâzım. Halbuki hareketi biz yapmadık, hareket kanunlarını biz kurmadık. Işığı yarattıktan sonra onu, yedi dakikada güneşten bizim gözlerimize ulaştıran biri var. Beş duyum, ancak hareket sayesinde iş görüyor. Düşüncelerimi ise bu beş duyu sayesinde ediniyorum; şu halde bana düşüncelerimi veren hareketi yaratan varlıktır. Tutup da bana, bu düşünceleri nasıl verdiğini söylerse kendisine bol bol dua ederim. Zaten Epiktetos'un dediği gibi ben de, şu dünyanın eşsiz olaylarını birkaç yıl seyretmek fırsatını verdiği için kendisine gece gündüz dua ediyorum.

Beni daha bahtlı yaratabilir, güzel bir kilise ile sevgilimi bana verebilirdi. Ama ne yapalım; altı yüz

otuz şiling kadar bir gelirim var; bu halimle de kendisine birçok şeyler borçluyum.

SİDRAC

Tanrı'nın size iyi bir kilise verebileceğini, sizi şimdikinden daha bahtlı yaratabileceğini söylüyorsunuz. Bu düşüncenizi hoş görmiyecek insanlar da vardır. Alın yazısından şikâyet ettiğinizi unutuyorsunuz! Bir kilisede papazlık etmek istiyen bir insanın kendi kendisiyle çelişmesi doğru olmaz. İstediğiniz kilise ile kadına kavuşmuş olsaydınız Miss Fidler'in rakîbinizden değil, sizden bir çocuğu olurdu. Bu çocuk, Mico olabilir, amiralliğe kadar yükselebilir, Ganga nehrinin denize döküldüğü yerde bir deniz savaşı kazanabilir, Mogol hükümdarını tahtından indirebilirdi. Yalnız bu, bütün dünyanın düzenini değiştirmeye yeterdi. Rakîbinizin kiliseyi almaması, Miss Fidler'le evlenmesi, halanızın ölümüne kadar sizin altı yüz otuz şilingle yaşamaya mecbur olmamanız için, dünyamızdan tüm ayrı bir dünya gerekirdi. Her şey birbirine zencirleme bağlıdır; Tanrı da, tutup dostum Goudman için sonsuz bir zenciri kıracak değil ya!...

GOUDMAN

Alın yazısından söz ettiğim zaman, böyle bir yargıyla karşılaşacağımı sanmıyordum. Ama, iş böyle ise, demek Tanrı da benim gibi kölenin biri!

SİDRAC

O da kendi idaresinin, bilgeliğinin, bizzat yaptığı kanunların, kendi zorunlu varlığının kölesidir. Onları zorlıyamaz; çünkü o, bizim gibi zayıf, kararsız, havai olamaz; çünkü zorunlu olarak sonsuz olan varlığın, bir fırıldağa benzemesi imkânsızdır.

GOUDMAN

M. Sidrac, bu da insanı doğrudan doğruya dinsizliğe götürür. Çünkü, Tanrı bu dünyada hiçbir şeyi değiştirmezse, onu övmek, ona dua etmek neye yarar?

SİDRAC

Tanrı'ya dua etmenizi, onu övmenizi size söyliyen kim? Sizin övmelerinize, dualarınıza onun ihtiyacı mı var? Kibirli sandığımız bir insanı överiz, zayıf olduğunu sandığımız ve düşüncesini değiştireceğimizi umduğumuz insana da yalvarırız. Tanrı'ya karşı vazifelerimizi yapalım, kendisine tapalım, doğru olalım; işte gerçek övmeler, gerek dualar bunlardır.

GOUDMAN

M. Sidrac birçok konular üzerinde konuştuk; çünkü, Miss Fidler'i hesaba katmasak bile, ruh denen şeyle Tanrı'nın var olup olmadığım, Tanrı'nın değişip değişemiyeceğini, iki kere dünyaya gelip gelmiyeceğimizi inceledik. Bunlar çok derin incelemelerdir; o papazlığa atansaydım belki bunları hiç düşünmez-

dim. Ama işim olmadığı için bu önemli ve yüksek şeyleri iyice incelemem gerek.

SIDRAC

Peki yarın doktor Grou, yemeğe bana gelecek; kendisi çok bilgili bir hekimdir; M. Banks ve M. Solander'le([5]) beraber bütün dünyayı dolaştı; hiç şüphesiz Tanrı ile ruhu, gerçekle yanlışı, haklı ile haksızı, Covent-Garden'den([7]) ayrılmamış olanlardan çok daha iyi bilir. Bundan başka doktor Grou gençliğinde hemen bütün Avrupa'yı gezmiş; Rusya'da beş altı ihtilâl görmüş; herkesin bildiği gibi İstanbul'da din değiştirip mükemmel bir Müslüman olan kont de Bonneval([8]) paşa ile ahbaplık etmiştir. Muhammed'in dinine girmek için sünnet olan papa taraftarı İrlanda'lı keşiş Mac-Carthy ile, onun gibi sünnet olduktan sonra Rusya'da bir görev alan ve Finlandiya'da İsveç'lilere karşı yapılan bir savaşta öldürülen, bizim İskoçyalı presbyterien papazı Ramsay ile tanışmıştır. Nihayet, sayın papaz Malagrida([9]) ile de konuşmuştur; bu zat, Hazreti Meryem, anası Sainte - Anne'ın karnındayken neler yaptığını kendisine açıkladığı için sonraları Lizbon'da yakıldı. Bu kadar çok şey görmüş olan, M. Grou gibi bir adamın dünyanın en büyük metafizikçisi olacağını kabul edersiniz değil mi? O halde yarın yemeğe beklerim.

GOUDMAN

Ertesi gün de gelirim, sayın M. Sidrac; çünkü, bir yemekle insan bilgisizlikten kurtulamaz.

Beşinci Bölüm

Ertesi gün feylesof beraber yemek yediler; yemek yiyen feylesoflarda âdet olduğu gibi yemeğin sonlarına doğru biraz fazla neşelenince, kuzey kutbundaki ülkelerden tutun da güney kutbuna kadar, Lima'dan tutun da Macao'ya kadar, bütün hayvan çeşitlerini ezen felâketlerden, budalalıklardan, sefaletlerden söz açıp eğlendiler. İğrenç şeylerin böyle bu kadar çok olması insanı eğlendirmekten geri kalmaz. Bu, çan yerinden başka bir yer bilmiyen, dünyanın geri kalan kısmının Londra'da Exchange - Alleye([10]) veya Paris'te Huchette sokağına benzediğini sanan papazlarla, evlerinden barklarından ayrılmayan o burjuvaların tadamadıkları bir zevktir.

Dr. Grou: "Şu yeryüzünde, çok çeşitli insan bulunduğu halde, ister siyah kıllı, ister siyah saçlı, ister tunç renkli, ister kızıl renkli, ister beyaz denilen esmer renkli olsun, her insanın iki bacağı, iki gözü, omuzlarının, üstünde de bir başı var; verdiği otuz yedinci vaızda veli Augustinus, başsız insanlar, tek gözlü insanlar, tek bacaklı insanlar gördüğünü söylemiştir; ama bu, yine böyledir. İnsan eti yiyenlere gelince, bunların da yeryüzünde kum gibi kaynadığını, hemen herkesin insan eti yemiş olduğunu temin ederim.

Bana, Yeni Zelanda denen o büyük ülkede oturan, bugün bile vahşilerin vahşisi olan insanların vaftiz edilip edilmediklerini sorup dururlar. Ben de bu konuda hiçbir şey bilmediğimi, böyle bir şeyin

ihtimal dâhilinde olabileceğini, onlardan daha vahşi olan Yahudilerin, adalet vaftizi, bir de mekân vaftizi diye iki kere vaftiz edildiklerini söylerim."

M. Goudman: "Hakkınız var, dedi; bunu bana da soranlar olmuştur; hattâ vaftizi bizim icadettiğimizi sananlarla uzun uzadiye münakaşa bile etmişimdir.([11]) Hayır baylar, biz hiçbir şeyi icadetmiş değiliz, biz yalnız taklidetmekle yetinmişiz. Ama M. Grou, sizden bir dileğimiz var; bize, seyahatlerinizde gördüğünüz seksen veya yüz çeşit dinden hangisi en çok hoşunuza gitti, onu söyler misiniz? Zelandalıların dini mi, yoksa Hottentot'ların dini mi?

M. GROU

Hiç şüphesiz Otaiti odasında oturanların dini. İki yarım küreyi de gezdim; Otaiti ile onun dindar Kraliçesi kadar güzel bir şey görmedim. Tabiat denen şey Otaiti'de var. Başka yerlerde yalnız maskelenmiş şeyler, budalaları aldatan sahtekârlar, mevki sahibi olmak için başkalarının paralarını çalan, hiç utanmadan para sahibi olmak için de mevkilere geçen, kekliklerinizi elinizden alıp yemek için size örümcek ağları satan, onlar yaşarken bütün angaryalar sizin sırtınıza yüklensin diye yeryüzünde kimse kalmadığı zaman size servet ve saadet vadeden şarlatanlar gördüm.

"Aman dinim hakkı için Aiti veya Otaiti adasında böyle bir şey yok. Bu ada, Zelânda adasından, Kafrların ülkesinden hattâ hiç çekinmeden söyliye-

yim, bizim İngiltere'den bile daha uygar, çünkü tabiat oraya bu saydığım ülkelerden daha verimli bir toprak vermiş; tabiat oraya, yalnız Güney denizlerinde birkaç adaya lûtfettiği, faydalı olduğu kadar hayret verici, bir nimet olan ekmek ağacını vermiş; bundan başka Otaiti'de bol kuş, sebze ve yemiş var. Böyle bir ülkede insanın kendi benzerini yemeğe ihtiyacı yoktur. Ama burada, Otaiti dininin, herkesin önünde giderilmesini emir buyurduğu daha tabiî, daha tatlı, daha evrensel bir ihtiyaç var. Bütün dinî törenlerin en kutsalı hiç şüphesiz budur; gemimizin bütün mürettebatiyle beraber bu törene ben de katıldım. Bu size anlattıklarım, sayın cizvit keşişlerinin *Meraklı ve Ahlâki mektuplarında* arasıra görülen o keşiş masallarına benzemez. Doktor Jean Hawkesworth, güney yarım küresinde keşfettiklerimizi bastırtmak üzeredir.([12]) M. Dawkins'le M. Wood,([13]) en eski sanat anıtlarını inceledikleri Palmyre ve Balbek harabelerinden dönerlerken, M. Hamilton da şaşkına dönen Napolilere kendi malları olan Vezüv yanardağının bünyesini öğretirken, ben de bütün varını yoğunu, bütün, vaktini, güney kutbu civarındaki tabiatı incelemeye hasreden çok değerli bir delikanlı ile, M. Banks'la beraberdim. Sözün kısası, size, M. Banks, M. Solander, M. Cook ve daha yüzlerce insanla beraber gördüklerimi anlatacağım.

"Otaiti adasının Kıraliçesi, prenses Obéira([14])..."

Tam bu sırada kahveler geldi; bu iş de bitince M. Grou hikâyesine şöyle devam etti:

Altıncı Bölüm

"Prenses Obéira bize, İngiltere Kraliçesine yakışan bir azametle birçok hediyeler verdikten sonra, bir sabah bizim Anglikan usulü dinî törenimizde bulunmak istediğini söyledi. Biz de bu töreni elimizden geldiği kadar ihtişamla yapmaya çalıştık. Yemekten sonra da bizi kendi dinî törenlerine davet etti; bu olay, 14 Mayıs 1769 da oluyordu. Kraliçe, derin bir sessizlik içinde bir yarım çevre şeklinde sıralanmış kadınlı erkekli bin kadar insanın ortasında duruyordu. Üstünde şık ve açık saçık bir elbiseden başka hiçbir şey olmıyan çok güzel bir genç kız mihrap vazifesini gören bir kerevite uzanmış yatıyordu. Kraliçe, Obéira, yirmi yaşlarında güzel bir delikanlıya gidip ödevini yerine getirmesini emretti. Delikanlı, duaya benzer bir şeyler mırıldandıktan sonra mihraba çıktı. Genç kızla delikanlı yarı yarıya çıplaktılar. Kraliçe kendine yakışacak bir azametle genç kıza , bu işin yapılması için en uygun duruşun hangisi olduğunu öğretiyordu. Bütün Otaitililer öyle dikkat ediyorlar, öyle saygılı görünüyorlardı ki bizim gemicilerden hiçbiri yersiz bir gülüşle töreni bozmaya cesaret edemedi. İşte bizim geminin mürettebatiyle beraber benim gördüklerim bunlar. Varın bunun sonuçlarını da siz çıkarın."([15])

Keşiş Goudman: "Bu kutsal törene şaşmam, dedi. İnsanların ilk kutladıkları törenin de bu olduğuna inanıyorum; vücudumuzu beslemeye yarıyan yemeklerden önce Tanrı'ya dua ettiğimiz gibi, kendi

suretinde bir varlık meydana getireceğimiz zaman da ona dua edebiliriz. Akıllı bir varlık yaratmak için uğraşmak, çok asîl, çok kutsal bir iştir. Üretimin sembolü Lingam'a tapan Hintliler, Phallus'u törenle götüren Mısırlılar, Priape'a tapınaklar kuran Yunanlılar hep böyle düşünürlerdi.([16]) Eğer komşularını kaba saba bir şekilde taklideden o zavallı küçük Yahudi milletinden söz açmak caiz olsaydı, bu milletin Priape'a taptığı, hattâ Yahudi Kralı Asa'nın anasının kendisine başrahibelik ettiği, kiitaplarında yazılıdır derdim.([17])

"Her ne ise, hiçbir milletin sefahat yoliyle bir din kurmadığı veya kuramadığı akla yakın görünüyor. Sefahat sonradan, zamanla dine karışmış; ama din aslında mâsum ve temizdir. Delikanlılarla genç kızların sadece dudak dudağa verip öpüştükleri o eski zaman kilise yemekleri çok sonraları buluşma ve sevişme yeri halini almıştır; Allah vere de ben de kraliçe Obéira'nın huzurunda, şerefine uygun bir şekilde Miss Fidler'le bu töreni yapabilsem, hiç şüphesiz bu, hayatımın en güzel günü, en iyi işi olurdu."

M. Goudman'la M. Grou durmadan konuştukları için o zamana kadar hiçbir şey söylememiş olan M. Sidrac söze karışıp dedi ki: "Doğrusu ya bütün bu duyduklarım çok hoşuma gitti. Kraliçe Obéira her halde, iki kürenin demeğe cesaret edemiyorum ama, güney küresinin en büyük kraliçesidir. Böyle bu kadar üstünlük, bu kadar iyilik içinde beni korkutan

bir şey var;bunun hakkında M. Goudman da size bir şeyler çıtlattı ama cevap vermediniz. Sizden önce, bu bahtlı adaya çıkan kaptan Wallis'in([18]) oraya, dünyanın en korkunç iki afetini, firengiyle çiçek hastalığını götürdüğünü söylüyorlar; doğru mu değil mi?" M. Grou: "Ne yazık ki doğru söylemişler! dedi; bu konuda Fransızlar bizi, bizde Fransızları suçlandırıyoruz. M. Bougainville, kraliçe Obéira'ya firengiyi şu kahrolasıca İngilizlerin verdiklerini söylüyor; M. Cook da kraliçenin bu hastalığı M. Bougainville'in ta kendisinden aldığını ileri sürüyor. Her ne ise, frengi güzel sanatlara benzer; icabedenin kim olduğunu bilinmez; bununla beraber zamanla bütün Avrupa'yı, Asya'yı, Afrika'yı, Amerika'yı sarmış!"

M. Sidrac: "Bir hayli zamandan beri cerrahlık ederim, dedi; servetimin büyük bir kısmını firengiye borçluyum; bununla beraber ondan iğreniyorum dersem yalan söylemiş olurum. Daha düğün gecesi bu hastalığı madam Sidrac'dan aldım; nâmusuna son derece düşkün bir kadın olduğu için, gerçekten bu iğrenç hastalığın kendisinde bulunduğunu, ama hastalığı anasının karnındayken aldığını ve bunun, ailesinde çok eski bir adet olduğunu Londra'da çıkan bütün gazetelerle ilân etti.

"Tabiat denen şey, hayat kaynaklarına bu zehiri akıtırken acaba ne düşünmüş? Öteden beri söylenegelmiş bir sözdür ama ben de tekrar ediyorum; bu,bütün gelişmelerin en büyüğü, en iğrencidir. Söyleyin Allahaşkına! insan Tanrı'nın suretinde yara-

tılmıştır, diyorlar, *finxit in effigiem moderantum cuncta deorum;*([19]) sonra da tutup, bu suretin meni yollarına, acıyı, hastalığı, ölümü koyuyorlar. Bu nasıl olur? Milord Rochester'in şu güzel mısrasının ne mânası kalır:

Aşk, dinsizler ülkesinde bile insanları Tanrı'ya taptırır!"

İyi kalbli Goudman: "Sevgili Miss Fidler'le evlenmediğim için neredeyse Tanrı'ya şükredeceğim geliyor, dedi; çünkü insan, başına ne geleceğini bilmez. Bu dünyada hiçbir şeye inan olmaz. Bununla beraber M. Sidrac, sidik kesemi ilgilendiren meseleler için bana yardım edeceğinize dair verdiğiniz sözü unutmayın!" Sidrac: "Emrinize amadeyim! diye cevap verdi; ama böyle kötü düşünceleri artık bırakın!" Goudman bunları söylerken de, sanki başına gelecekleri görüyormuş gibiydi.

Yedinci Bölüm

Ertesi gün üç büyük feylesof şu büyük konuyu ortaya attılar: insanların bütün hareketlerinin ilk nedeni hangisidir? Kilisenin geliriyle sevgilisini yitirmekten duyduğu acıyı bir türlü gideremiyen Goudman, her şeyin ilkesinin aşkla tutku olduğunu söyledi; daha çok memleket görmüş olan Grou, bunun para olduğunu ileri sürdü; büyük hekim Sidrac ise bunun oturak olduğunu temin etti. İkisi de şaşıp kaldılar; bakın, bilgin Sidrac tezini nasıl savundu:

"Bu dünyada olup biten işlerin, Kral gibi, Başvekil gibi, baş müşavir gibi muhakkak başlıca bir kişinin düşüncesine ve idaresine bağlı olduğunu ötedenberi görmekteyim. Oysa bu düşünceyle bu irade, hayat özünün beyne, oradan da murdar iliğe geçiş tarzının doğrudan doğruya bir sonucudur. Bu hayat özü, kanın vücuttaki dolaşımına, bu kan da keylus'un teşekkülüne bağlıdır; bu keylus karın zarı borularında hazırlanır; bu karın zarı, son derece ince ağlarla bağırsaklara bağlıdır; bu bağırsaklar ise, tabiri mazur görün bokla doludur. Üç kalın zarla kaplı olmasına rağmen bütün bağırsaklar bir elek gibi delik deşiktir; çünkü tabiatta her şey apaçıktır; gözle görülmiyen en ince bir kum tanesinde bile beş yüzden fazla delik vardır. Yeter derecede ince, yeter derecede kuvvetli iğneler olsa, bir top mermisinden binlerce iğne geçirmek mümkün olurdu. Bakın peklik çeken bir insanın başına neler gelir? Bokunun en ince, en küçük zerreleri Azeillus damarlarında keylüse karışıp, ince damarlara ve Paquet haznesine giderler. Buradan köprücük kemiğinin altına geçerler; en kibar erkeğin, en şuh kadının kalbine girerler. Bu bütün vücudu dolaşan kuru bir bok şebnemidir. Bu şebnem, kara sevdaya tutulmuş bir insanın parankimasını, damarlarını guddelerini kaplarsa kötü huyluluğu vahşet halini alır; gözlerinde beyaz, korkunç bir parlaklık belirir; dudakları birbirine yapışır; yüzünün rengi uçar. Sizi tehdit ediyormuş gibi bir hali vardır; sakın yanına sokulmayın; eğer bir devlet adamıysa sakın kendisine dilekçe falan vereyim demeyin. Her

çeşit kâğıdı, Avrupalıların o eski ve iğrenç usullerine göre kullanılacak bir şey gibi görür. Önce, en çok sevdiği uşağına, efendisinin sabahleyin oturağına oturup oturmadığını hiç belli etmeden sorup öğrenin.

"Bu, sanıldığından çok daha önemlidir. Peklik bazen, en kanlı sahneleri meydana getirebilir. Yüz yaşında ölen babam, Cromwell'in hekimiydi; bana, Kralın kafasını vurdurduğu zaman Cromwell'in sekiz günden beri büyük aptese çıkmadığını anlatır dururdu.

"Avrupa'daki olayları az çok bilen herkes, ötekinin berikinin, yüzü yaralı dük de Guise'e, kışın kuzey-doğu rüzgârları estiği zaman, III. Henri'yi kızdırmaması için tenbihlerde bulunduklarını bilir. Böyle zamanlarda hükümdar, oturağını sık sık yanına getirtmezmiş, Pislikler başına vururmuş; bundan ötürü de böyle zamanlarda her çeşit kötülüğü yaparmış. Dük de Guise böyle akıllıca bir övüde kulak asmamış; asmamış ama, başına geleni de bilirsiniz? Kardeşiyle beraber öldürülmüş.

"III. Henri'den önce kral olan IX. Charles de ülkenin en çok peklik çeken adamıymış. Güden bağırsağiyle rektomunun yolları o kadar kapalıymış ki, sonunda kanı mesamelerinden fışkırmış. Bu kötü huylu insanın, Saint-Barthélemy katliâmının başlıca önderlerinden biri olduğunu herkes hem de fazlasiyle bilir.

"Bunun aksine, göbekleri iri yarı, bağırsakları mideleri yumşak, olan, safra keseleriyle hazım yolları

kolaylıkla, düzenle işliyen, her sabah kahvaltı eder etmez hiç sıkıntı çekmeden tükürür gibi büyük aptese çıkan kimseler, Tanrı'nın en sevgili kulları, yumşak huylu, kibar, güzel, lûtufkâr, duygulu, iyiliksever olarlar. Onların ağzından çıkan bir *hayır* peklik çeken birinin ağzından çıkan *evet*'ten daha sevimlidir.

"Oturağın o kadar büyük bir tesiri vardır ki çoğu zaman ishal, bir insanı korkak eder. Dizanteri cesareti bile ortadan kaldırır. Uykusuzluk yüzünden, *fièvre lente* yüzünden, ya da elli kere amel olmak yüzünden zayıf düşen bir adama günün ortasında gidip, bir ay-tâbyeye hücum etmesini teklif etmeyin. Bunun içindir ki, Azincourt savaşında bütün askerlerimizin dizanteriye yakalandıklarına, sonunda da pantalonları çözük olarak düşmanı yendiklerine inanamıyorum. Birkaç asker yolda giderken kötü üzüm yiyip ishale tutulmuş olabilir. Tarihçiler de, hastalanan büyük askerlerin donlarını çözüp savaştıklarını, kıçlarını Fransız züppelerine göstermemek için de, cizvit papazı Daniel'in deyimince, tam mânasiyle düşmanı yendiklerini söylerler.

İşte tarih de böyle yazılır.

"Böylece Franzlar da, bizim III. büyük Edouard'ın, şehri cesaretle savundukları için astırmak maksadiyle Calais'li altı burjuvayı boyunlarında iple huzuruna getirttiğini, sonunda karısının göz yaşları dökerek bunları affettirdiğini, birbirlerine tekrar eder dururlar. Bu romancılar, o vahşet devirlerinde iyi tahkim edilmemiş bir kaleyi uzun zaman savunan

burjuvaların, muzaffer komutanının önüne boyunlarında ip olduğu halda çıkmalarının bir gelenek olduğunu bilmezler. Ama iyi kalbli Edouard'ın birçok hediyeler, lûtuflar ihsan ettiği bu altı tutsağı boğazlatmaya hiç de niyeti yokmuş. Birçok söze tarihçinin kitaplarını süsledikleri bütün o saçmalardan, kötü kötü tasvir ettikleri o savaşlardan bıktım usandım. Bunlara inanmaktan Gédéon'un üç yüz destiyle elde ettiği o meşhur zafere inanmak daha iyi. Artık tabiî ilimlerden başka şey okumuyorum; yeter ki bir Burnet, bir Wisthon, bir Woodward çıkıp da o pis sistemleriyle canımı sıkmasınlar;([20]) bir Maillet ortaya atılıp da İrlanda denizinin Kafkas dağlarını meydana getirdiğini, dünyanın da camdan olduğunu söylemesin;([21]) yeter ki küçük su sazlarını bana aç gözlü hayvanlar, mercanı da böcek diye yutturmasınlar; yeter ki şarlatanlar küstahlık edip gördükleri rûyaları gerçek diye ortaya atmasınlar. Vücudumdan çıkan maddeleri düzene koyan, sindirim işini kolaylaştıran, uykumu kaçırmıyan iyi bir rejime daha çok önem veririm. Hava soğuk olduğu zaman sıcak şeyler, sıcak günlerde de soğuk şeyler için; hiçbir şeyi ne çok ne de az kullanın; yediğinizi hazmedin, uyuyun, eğlenin, geri kalanına aldırmayın."

Sekizinci Bölüm

M. Sidrac bu akıllıca sözleri söylerken, birisi gelip M. Goudman'a, ölü kont de Chesterfield'in kâhyasının araba ile geldiğini, kendisiyle çok acele bir iş için konuşmak istediğini haber verdi. Goud-

man, kâhya efendinin ne istediğini anlamak için koştu; kâhya ona arabaya binmesini rica ettikten sonra: "Mösyö, dedi; evlendikleri günün akşamı Mösyö Sidrac'la madam Sidrac'ın başlarına gelenleri her halde bilirsiniz."

— Evet mösyö biliyorum; az önce o da bize bu hikâyeyi anlatıyordu.

— Alâ! Aynı şey güzel matmazel Fidler'le kocası papaz efendinin de başlarına geldi. Ertesi gün dövüştüler, daha ertesi gün ayrıldılar; papaz efendinin elinden de işini aldılar. Matmazel Fidler'i severim; onun da sizi sevdiğini biliyorum; kendisi de benden nefret etmez. Boşanmasına sebep olan o küçük felâkete göz yumuyorum. Hem âşığım hem de cesur. Miss Fidler'i bana bırakın; yılda yüz elli *guinée* geliri olan o kiliseyi de size verdireyim. Düşünüp karar vermek için on dakikanız var.

— Mösyö, teklifiniz çok önemli. Gidip filozof Sirac'la filozof Grou'ya bir danışayım; biraz sonra emrinize amadeyim."

Koşa koşa arkadaşlarının yanına gittiler. Onlara: "Bu dünya işlerini yalnız hazmın değil, aşkın ihtirasın, paranın da hallettiğini anlıyorum!" dedi. Meseleyi onlara da anlattı; hemen bir karar vermelerini rica etti. İkisi birden, yüz elli guinée geliri olan kilisenin bulunduğu yerdeki kızların hepsini, üstelik mississ Fidler'i de elde edebileceğini söylediler.

Goudman, bu kararın ne kadar akıllıca bir karar olduğunu anladı; önce kiliseyi, gizliden gizliye de

Miss Fidler'i elde etti; bu da, onunla evlenmekten daha tatlı bir şeydi. M. Sidrac gerektiği zaman ona yardımda bulunmaktan geri kalmadı. İngiltere'nin en üstün keşişlerinden biri oldu; alınyazısı denen şeyin de bu dünya işlerini idare ettiğine her zamankinden daha çok inandı.

EFLÂTUN'UN RÜYASI

Eflâtun çok rüya görürdü; o zamandan beri de daha az rüya görmüş değiliz. Eflâtun insan yaradılışının eskiden iki olduğunu, işlediği günahların cezası olarak ta erkek, dişi diye ikiye ayrıldığını düşünmüş.(1)

Eflâtun matematikte yalnız beş muntazam cisim olduğu için, ancak beş mükemmel dünya olabileceğini isbat etmişti. Onun *Devlet*'i de büyük rüyalarından biri oldu. Bundan başka uykunun uykusuzluktan, uykusuzluğun da uykudan geldiğini, insanın ayın tutulmasına, bir su havuzundan başka bir yerde bakarsa mutlaka kör olacağını da rüyasında görmüştü. O zamanlar, rüya görmek, insana büyük bir ün kazandırırdı.

İşte size hiç de kötü olmıyan rüyalarından biri daha: Eflâtun'a öyle geldi ki, ilksiz matematikçi büyük Demiourgos,(2) uçsuz bucaksız uzayı, sayısız kürelerle doldurduktan sonra, yaptığı işleri gözleriyle gören tanrıların bilgisini denemek istemiş. Küçük şeyleri büyük şeylere benzetmek caizse, çömezlerine heykel ve tablo yaptıran Phidias'la Zeuxis gibi o da tanrıların her birine şekil versinler diye birer parça çamur vermiş.

Bu paylaşmada Démogorgon'a(3) *Dünya* denen çamur parçası düşmüş; o da bu çamur parçasına, bugünkü şeklini verdikten sonra bir şaheser meydana getirdiğini iddia etmiş. Kıskançlığa yol açacağını sanıyor, hattâ meslek arkadaşları tarafından bile

övülmeyi bekliyormuş; onların kendisini yuhalarla karşıladıklarını görünce şaşakalmış.

Bu tanrılardan şakayı çok seven bir tanesi ona; "Doğrusu ya, demiş; çok iyi iş gördünüz; dünyayı ikiye ayırdınız; sonra birinde oturanlarla ötekinde oturanlar birbirleriyle münasebette bulunmasınlar diye de iki yarın kürenin arasını su ile kapladınız. Kutuplarda oturanlar soğuktan donacaklar, ekvatorda oturanlar ise sıcaktan ölecekler. Yolcular açlıktan, susuzluktan ölsünler diye çok tedbirli hareket edip büyük kum çölleri meydana getirdiniz. Koyunlar, inekler, tavuklar şöyle böyle iyi şeyler ama, doğrusunu isterseniz yılanlarla örümceklerden hiç hoşlanmadım. Soğanla enginar da çok iyi şeyler ama yeryüzünü birçok zehirli bitkiye kaplarken ne düşündüğünüzü anlıyamadım; eğer dünyada oturanları zehirlemek istiyorsanız, o başka... Öyle sanıyorum ki, otuz çeşit maymun, bundan daha çok köpek, yalnız dört veya beş çeşit de insan yarattınız; sonuncu hayvana *akıl* dediğiniz şeyi vermekle onu ötekilerden ayırmak istediniz. Ama doğrusunu isterseniz, şu akıl hem gülünç, hem de deliliğe çok yakın bir şey. Zaten bana öyle geliyor ki, siz bu iki ayaklı hayvana pek öyle büyük bir değer vermiyorsunuz; çünkü kendisine bir sürü düşman, çok az savunma imkânı, bir sürü hastalık, çok az ilâç, bir sürü tutku, çok az bilgelik vermişsiniz. Anlaşılıyor ki siz, yeryüzünde bu hayvanlardan çok sayıda bulunmasını istemiyorsunuz; çünkü karşılarına çıkardığınız tehlikeleri hesaba kat-

masak bile, işinizi o kadar iyi ayarlamışsınız ki, günün birinde çiçek hastalığı her yıl bu çeşit hayvanların onda birini alıp görecek, bu hastalığın kızkardeşi de geri kalan onda dokuzunun hayat kaynağını zehirliyecek; bu da yetmiyormuş gibi, üstelik hadiseleri o kadar iyi düzenlemişsiniz ki, geri kalanların yarısı dâva peşinde koşmakla, yarısı da birbirlerini öldürmekle uğraşacak; böylece, onların size minnet duyguları ile bağlanacaklarından emin olabilirsiniz; doğrusu ya güzel bir şaheser meydana getirdiniz."

Démogorgon kızardı: yaptığı işte hem maddî hem de manevî kötülük olduğunu anlıyordu; ama kötülükten çok iyilik olduğunu da iddiâ etmekten geri kalmıyordu; "Tenkid etmek kolay, dedi; ama elindeki hürriyeti kötülükte kullanmıyacak, her zaman aklı başında hür bir hayvan yaratmak kolay mı sanıyorsunuz? Dokuz bin çeşit bikti dikmek gerektiği zaman bunlardan bir kaçının zararlı olmasına engel olmak kolay mı sanıyorsunuz? Bir parça su, kum, balçık ve ateş oldu mu, artık denizle çöl olmıyacak mı sanıyorsunuz? Benimle alay eden sayın bay, siz de Merih yıldızını yoğurdunuz; iki büyük şeritle bu işin içinden nasıl çıktınız, hele bir görelim; aysız geceleriniz bakalım nasıl bir tesir bırakacak; yarattığınız insanlarda delilikten, hastalıktan eser var mı, yok mu şimdi göreceğiz.

Tanrılar hep beraber gidip Merih'i inceledilerdi; ve hep birden tanrının üstüne çullandılar. Zühal yıldızını yoğuran o ağır başlı tanrı da ellerinden

kurtulamadı; İuppiter, Mercuros, Zühre adındaki yıldızları yaratanlar da bir sürü sistemle karşılaştılar.

Ciltlerle kitap, broşür yazıldı; nükteli sözler söylendi, şarkılar çıkarıldı; tanrılar ayıplarını birbirlerinin yüzlerine vurdular; herkes birbirine diş biledi; sonunda ilksiz Démiourgos, hepsini susmaya mecbur etti; onlara: "İyi işler de gördünüz, kötü işler de, dedi; çünkü çok zekisiniz ama kusursuz da değilsiniz; eserleriniz ancak birkaç yüz milyon yıl sürecek; ondan sonra da daha bilgili olacağınız için daha iyi işler göreceksiniz: kusursuz, ölmez iş görmek yalnız bana mahsustur."

İşte Eflâtun'un çömezlerine anlattığı şeyler bunlardı. Sustuğu zaman bunlardan bir tanesi ona: *"Sonra uyanıverdiniz değil mi üstat?"* dedi.

Birinci Cildin Sonu

NOTLAR

HÂFIZANIN HİKÂYESİ

1 — Hâfıza tanrıçası Mnemosyne: Gökle dünyanın kızı Zeus'un karılarından biri. Dokuz ilham perisinin anası.

2 — Nonsobre: Sorbonne Üniversitesi; Voltaire kimseyi gücendirmemek için her şeye bir ad takıyor.

3 — Bir münakaşacı çıkageldi... Burada Descartes kastediliyor.

4 — Sonradan bir İngiliz... Burada İngiliz filozofu Locke'tan bahsediliyor.

5 — Bir filozofu yakmak istedi: Bu da Leibniz olacak.

6 — Liolisteois: Voltaire'nin cizvitlere taktığı ad,

7 — Séjaniste: Voltaire'in Janséniste'lere taktığı ad.

8 — Dicastérique Paris'te Parlamento üyeleri.

9 — Burada bahis konusu olan yine Locke'dur.

10 — Pégase: Yunan Mitalojisinde, Persée tarafından öldürülen Méduse'ün kanından vücut bulan kanatlı at. İlham perileriyle olan münasebetlerinden ötürü eskilerle yenilerin şiirinde ilham senbolü olmuştur.

11 — Üstad Cogé: Mazarin kolejinde öğretmenlik eden Cogé Voltaire'in gözünde gevezenin biridir.

12 — *Non magis musis quam hominibus inferna est ista quae vocatur memoria:* Hâfıza denen şey, insanlara olduğu kadar ilham perilerine de zararlı değildir.

AKLA TARİHÎ ÖVGÜ

1 — Erasmus: 1467 de Rotterdam'da doğup 1536 da Bâle'de ölen tanınmış Hümanist. En meşhur eseri olan *Deliliğe övgü* dilimize çevrilmiştir.

2 — Autun: Fransa'da Saône-et Loire ilinde bir ilçe merkezi.

3 — Sicambre Clodvich veya Clovis: Frank'ların kralı. 465 de doğup 511 de Paris'te ölmüştür. Dört oğlu krallığı taksim ettiler. Sicambre ise Cermenlere verilen addır. Saint - Rémi Clovis'i vaftiz ederken ona bu adı verdi.

4 — Voltaire burada *roison* kelimesiyle oynamakta ve *La raison du plus fort* (Kuvvetlinin hakkı) deyimindeki *raison (hak)* kelimesinin aynı zamanda akıl mânasına gelmesinden faydalanmaktadır. Çeviride de aynı kelimelerle aynı oyunu göstermeğe imkân olmadığından *raison'u akıl* yerine hak karşılığında kullandık.

5 — *Oc* dili *Oil dili:* Orta Çağda Fransa'nın kuzeyinde, evet kelimesinin karşılığı *Oil*, güneyde de *Oc'du*. Burada Kuzey Fransa halkı ile güney Fransa halkı demek isteniyor. Savaşlardan maksad da Albigeois'ların Haçlı seferleridir.

6 — BirkaçRum: İstanbul'un Türkler tarafından zaptından sonra birçok Rum bilgini, şehir kütüphanesinde bulunan değerli vesikaları alıp Avrupa'ya kaçtı.

7 — Etler arasında bir fark gözetmeden... Ortodoks'lar perhiz günlerinde hiç et yemezler. Halbuki Katolik'ler bu gibi günlerde balık eti, tavuk eti yerler.

8 — Charles - Quint'le I. François'nin sarayına. Fransa kralı I. François'nin Charles - Quint'e esir düştüğünü, Habsbourg'lara mensup imparator'un Valois ailesine mensup krala iyi muamele ettiğini tarih bize söyler. Voltaire burada vakanın Rönesans zamanında cereyan ettiğini göstermek istiyor.

9 — Papa XIV. Clemens: 1705 de Rimini'de doğmuş 1774 de ölmüştür.

10 — Marcus - Aurelius'un Düşünceleri: Roma İmparatorunun Yunan diliyle yazdığı on iki kitaptan mürekkep bir özdeyiş dergisi.

11 — Paşa XIV. Benoit'nin 1741 de çıkardığı emirnamedir. Bu emirname ile bazı dinsizlerle daha birçok kimseler aforoz edilmişlerdir.

12 — Bunlar hep cizvit heyetleridir. 21 temmuz 1773 de hepsi lağvedilmiştir.

13 — Saint - Marc prokürator'ü: Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetlerinde yüksek mevkili memurlar.

14 — Fra Paolo: XIV. yüzyılda yaşamış Venedik'li bir tarihçi.

15 — İspanyalı bir nazır; İspanya'ın Paris büyük elçisi kont d'Aranda.

16 — Asıl mânası: içinde mi, beraber mi, altında mı? Burada Hristiyanlıktaki Ekanimi Selâse kastediliyor.

17 — Avusturya İmparatoriçesi Marie - Thérèse ve oğlu II. Joseph.

18 — 1772 de hükûmet darbesi.

19 — Polonya kralı Stanislas Lezinski.

20 — Rus çariçası Katerina.

21 — Fransa'da kral, hem dünya işlerini, hem de din işlerini idare ederdi. Hattâ Tanrı'nın inayetiyle krallığa getirildiğine de inanırdı. Bu iki iktidar sonradan ayrılmıştır.

22 — XVIII. yüzyılda bazı keşifler... Aşı, suni teneffüs, yıldırımsavar, v.s.

TEK GÖZLÜ HAMAL

1 — Tithon, Yunan mitolojisinde Laomedon'un oğludur. Çok güzel olduğu için Şafak tarafından kaçırılmıştır. Şafak'ın ricası üzerine Tithon, ölmezliğe yükselmiştir.

2 — Paros, Yunan adalarından biridir. Beyaz mermeriyle meşhurdur.

SCARMENTADO'NUN SEYAHATLERİNİN HİKÂYESİ

1 — Kandiye: Girit adasında bir liman.

2 — İro: Şair kral. Voltaire'in sevmediği bir hicviyesi.

3 — Minos: Yunan mitolojisine göre Girit kahramanlarından biri. Zeus'la Europe'un oğlu.

4 — Pasiphane: Minos'un karısı. Pasiphae'yi kıskanan Aphrodite, onun bir beyaz boğa ile münasebette bulunmasını sağlıyor. Bu suretle yarı insan yarı boğa olan Minotanure dünyaya geliyor.

5 — Voltaire tarafınan uydurulmuş bir ad.

6 — Aristo'nun kategorileri: Aristo'nun *Orgamon* adı altında topladığı beş kitaptan birincisi. Burada Voltaire bir kelime oyunuyla kategori kelimesini iki mânada kullanıyor.

7 — Signore Fatelo: Uydurma bir ad.

8 — Adil Louis: Fransa kralı XIII. Louis

9 — Mareşal D'Ancre: Asıl adı Concini olup Floransa'da doğmuş bir serseridir. Marie de Médicis'in sarayına girmiş, XIII. Louis zamanında nazırlığa kadar yükselmiştir.

10 — Papaz, İrlandalı'dır

11 — İrlanda'da bir mağara. Halk burasını Âraf kapısı sanırdı.

12 — 1619 da Hollanda'da, birinci nazır Jean Van Olden Barneveldt'in başını kestiler.

13 — Mucizeler yapan bir azize.

14 — Hiéronymite: Saint - François'nin kurduğu papaz toplumlarından biri, İspanya'nın en zengin papaz toplumudur.

15 — Réale: İspanyol parası. Yirmi beş sentim kadar bir şey.

16 — XVI. yüzyılda Amerika'lı vahşileri hristiyanlığa çağıran papazlardan biri.

TESELLİ BULAN İKİ KİŞİ

1 — Citophile: Uydurma bir ad. Şehir seven anlamına gelebilir.

2 — IV. Henri, Fatih Guillaume'un sülâlesindendir. İngiltere kralı.

3 — Marie — Stuart, İskoçya kralı V. Jacques'in kızı olup Fransa kralı II. François ile evlenmiştir. Kocasının ölümünden

sonra İskoçya'ya dönmüşse de İngiltere Kraliçesi tarafından idama mahkûm edilmiştir.

4 — Elisabeht: VIII. Henri'nin kızı.

5 — Jeanne de Naples: Napoli Kraliçesi 1371 de doğmuş 1435 te ölmüştür.

6 — Burada, Voltaire'in bazı olaylara şöyle bir temas edip geçmek ve isim zikretmemek hususuna gösterdiği titizliğe bir örnek var.

7 — Hekabe, Priamus'un karısı Hektor'un anasıdır. Niobé de Frikya Kraliçesidir. Tantale'ın kızı, Amphion'un karısıdır. On dört çocuğu olmuştur.

BİR TÜRK'ÜN FAKİRLERLE DOSTU BABABEC HAKKINDAKİ MEKTUBU

1 — Burada Voltaire'in Yangui dediği Yoghi'lerdir. Bu fakirlerin amacı bütün vücutlarını gerçek şuurun kontrolu altında bulundurmaktır. Gymnosophiste'ler ise kendilerine eziyet etmek suretiyle Nirvana'ya ulaşacaklarını sanırlar.

2 — Hanscrit: Sanskrit, bir kitap değil bir dildir.

3 — Zendavesta: Zerdüşt'ün kitabı.

4 — Rupi: Hint parası.

RENKLER HAKKINDA HÜKÜM VEREN KÖRLER

1 — Körler hastanesi: Fransa'da ilk kurulduğu zaman mevcudu gözönünde tutularak, körlerin barındığı sağlık evine *Quinze - Vingts* adı vermişti.

BİR HİNT MASALI

1 — Physagoras: Tanınmış Yunan filozof ve matematikçisi. Milâttan önce 595 yılında doğmuştur.

2 — Hintli'lerin dini, hayvan yemeği meneder.

3 — Burada kastedilen, eşek kulağıdır. Silène, Frikya tanrısıdır. Yunan mitolojisinde Bacchus'un babalığıdır. Midas'a insan

hayatının sırrını öğretmiştir. *Orphique*'ler de Appolon'la Calliope' un oğlu olan Orphée'nin şiirleridir.

4 — Physagoras Samos'luydu.

5 — Voltaire'nin uydurduğu bir ad olacak. Metnin içindeki mânası, herhale Brahma dinindeki üstün Varlıktır.

6 — Samos, Polycrate denen Tiranın hükmü altındaydı. Physagoras burada döndüğü zaman Metaponte'de, milâttan önce 500 de yakılarak öldürüldü.

COSİ - SANCTA

1 — Saint - Augustin: Orta çağ din adamlarından ve filozof.

2 — Septimius Acindynus prokonsülken: Roma İmparatorluğu zamanında prokonsüller, vali gibi bir şeydi. Septimius Acindynus ise Voltaire tarafından uydurulmuş bir addır.

3 — *Cité de Dieu*, Saint - Augustin'in eseridir. Ama bu hikâye bu kitapta değil. *İsa peygamberin Dağdaki Vâzinde*'dir.

4 — Hippone: Kuzey Afrika'da Akdeniz kıyılarında bir şehir.

5 — Aquile: İtalya'da Adriyatik kıyılarında bir şehir.

6 — Burada Fakülteden maksad, hâlâ eski usulde tedavi etmeğe devam eden doktorlardır.

AKLA KARA

1 — Guebre: İranlı'ların bir kolu. VII. yüzyılda Araplar tarafından mağlubedilmişlerdir.

2 — Paransange: Eski İranlı'larda uzunluk ölçüsü. Aşağı yukarı 5250 metre.

3 — Vichnou: Brahma dininde teslisin üçüncü üyesi. Dünyayı koruyan tanrı.

4 — Zoroastre: Mazdeizm dininin kurucusu. Öteki adı Zaratrustra'dır. Bu zatın gerçekten yaşayıp yaşamadığı belli değildir.

BABOUC'UN RÜYASI

1 — İturiel: Eskiden Filistin'in kuzey - doğusunda İturé adında bir ülke vardı. Voltaire bu kelimeden, İturié adında bir tanrı çıkanyor.

2 — Oxus: Hazer denizine dökülen Amuderya ırmağının eski adı.

3 — İskityalı: Eskiden Avrupanın kuzey doğusunda ve Asya'nın kuzey - batısında oturanlara verilen addır. Milâttan önce VII. yüzyılda Mezopotamya'yı istilâ ettiler. Milâttan sonra birinci yüzyılda da tarihten adları silinmiştir.

4 — Persepolis: İsfahan'ın güney - batısında Darius tarafından kurulmuş bir şehir.

5 — Sennaar: İncil'de, Dicle ile Fırat arasında bulunan bir yerin adı.

6 — XVIII. yüzyılda askerler, sık sık ordudan kaçarlarmış.

7 — Darique: Kral Darius zamanında İran'da çıkarılmış altın para. 340 gram ağırlığındadır.

8 — Voltaire birçok kitaplarında Paris'in pisliğinden çirkinliğinden şikâyet ediyor. Babouc da şehre Saint - Marceau mahallesinden giriyor.

9 — Burada eşekleriyle meşhur olan Poitiers şehri kastediliyor.

10 — Hristiyanlığın ilk zamanlarından beri ölüleri kiliseye gömmek gelenek halini almıştı. Bu gelenek XVIII. yüzyılda hâlâ devam ediyordu. Voltaire de bu kötü gelenekle savaşanlardan biriydi.

11 — Paris'teki İnnocent'lar çesmesiyle Grenelle çeşmesi.

12 — Bugün Nepoléon'un mezarının bulunduğu les İnvalides binası.

13 — 1771 de Maupeou, görevlerin bu şekilde satılması işini ortadan kaldırmak istedi. Filozoflar da ondan yana çıktılar ama sonunda muvaffak olamadı.

14 — Fermiers généraux denen mültezimler.

15 — Bir manastır.

16 — Bunlar son Jansénistelerdir. İşi şarlatanlığa döküyorlar. Bu suretle Port - Royal de yıkılıyor.

17 — XVII. ve XVIII. yüzyıllarda papalar Jansénistelerı mütemadiyen mahkûm etmişlerdi.

18 — Kahramanları, kişizade bayanlardan seçilmiş *roman à clef*'ler.

19 — Bunlar Arnaud, Nicole, Hamon, Pascal gibi ilk Jansénistelerdir.

20 — Kardinal de Fleury.

21 — Güzel Téone: Voltaire'nin sevgilisi madam du Châtelet.

KONT DE CHESTERFİELD'İN KURALLARI VE PAPAZ GOUDMAN

1 — Voltaire kendisi söylemiştir. *Questions encyclopédiques*. (Tabiat maddesi).

2 — Burada kastedilen okul orta çağdaki Skolâstik felsefedir. Daha önce havarilerden Saint Paul'ün, Saint Jean'ın: "Tohum ölmezse..." diye başlıyan vaizleri vardır.

3 — Gloucester piskoposu, Warburton'dur. Bu papaz *Musa Peygamberin ödevi*, diye bir kitap yazmıştır.

4 — *Philips, The splendid Shiling* adında gülünç bir şiir yazmıştır.

5 — Bu sözü Voltaire, *Felsefe sözlüğünde, Tutku* maddesinde söylemiştir.

6 — M. Banks'la M. Solander: Tanınmış İngiliz seyyahı Cook'un arkadaşları.

7 — Covent - Garden: Londra'nın tanınmış tiyatrolarından biri.

8 — Avusturya ordusunda parayla subaylık eden kont de Bonneval, Türk ordusuna geçmiş ve müslüman olmuştur.

9 — Papaz Malagrida 1761 de yakılmıştır.

10 — Exchange - Alley, Londra'da borsa cıvarı.

11 — Bu konuda, yine Voltaire'in, *Amabed'den mektuplar* adındaki hikâyesine bakınız.

12 — Jean Hawkesworth, seyyah Cook'un gördüklerini kitap halinde bastırmıştır.

13 — Dawkins'le Wood, yaptıkları hafriyatın neticelerini 1753 de ve 1757 de bastırdılar.

14 — Voltaire'in, ad uydurmakdaki maharetine bir örnek daha... Obéira, itaat edecek anlımına gelmektedir.

15 — Diderot, *Bougainville'in seyahetlerinin sonu* adlı kitabında bu konuyu işlemiştir.

16 — Lingam, Phallus, Priape: Bunların birincisi, Hindistan'da Siva'nın üretim organının timsali, ikincisi Romalılarda erkek üretim organına verilen ad, üçüncüsü de bağ ve bahçe tanrısıdır.

17 — Krallar'ın üçüncü kitabının XIII. bölümü, *Paralipomenes*'in XV. bölümü.

18 — Kaptan Wallis, XVIII. yüzyıl seyyahlarındandır.

19 — Onu, her şeyi idare eden tanrıların suretinde yarattı.

20 — Dinden ilham alarak *Tabiat sistemi* adındaki kitabı yazanlar.

21 — *Denizlerin azalması üzerine* adlı bir kitap yazmıştır. Voltaire bu çeşit faraziyeleri başlangıçta almıştır.

EFLÂTUN'UN RÜYASI

1 — *Ziyafet* adındaki kitabında, hem erkek hem dişi hikâyesi.

2 — Voltaire'in uydurduğu bir ad.

3 — Yine Voltaire tarafından uydurulmuş bir ad.

M.E. B.

Dünya Edebiyatından Seçmeler

54

No. 9486

TOPTAN SATIŞ
İstanbul Devlet Kitapları Müdürlüğü
Ankara, İzmir, Adana, Samsun, Elazığ, Erzurum,
Trabzon ve Van Bölge Şeflikleri

PERAKENDE SATIŞ
Millî Eğitim Yayınevleri
ve Bakanlık Yayınları satıcısı kitapçılar

% 6 KDV DAHİL FİYATI : 6000 LİRA
(5660 Lira + 340 Lira)